

माणिकचन्द्र-दिगम्बरजैनग्रन्थमाला, नौवौं पुष्प ।

श्रीमच्चामुण्डरीयविरचितः

चारित्रसारः ।

जयपुरनगरनिवासिपण्डितइन्द्रलालसाहित्यशास्त्रिणा
पण्डितउदयलालकाशलीराटेन च
सशोभित ।

प्रकाशिका—

माणिकचन्द्र-दि० जैनग्रन्थमाला-समितिः ।

भाद्र वीर नि० २४४३ ।

विक्रमाब्द १९७४ ।

प्रकाशक—

नाथूराम प्रेमी,
मत्री, माणिकचंद्र ग्रन्थमाला,
हीराबाग, पा० गिरगाव-बम्बई ।

मुद्रक—

चिंतामण सखाराम देवळे,
मुंबईवैभव प्रेस, सन्ट्रस् ऑफ इंडिया
सोसायटीज् होम, सॅन्स्ट्र् रोड, गिरगाव,
बम्बई ।

माणिकचन्द-ग्रन्थमाला ।
पूर्वप्रकाशित ग्रन्थ ।

१ लघीयस्त्रयादिसग्रह । इसमें भड्डाकलकदेवकृत लघीयस्त्रय सटीक, आचार्य अनन्तकीर्तिकृत लघु सर्वज्ञसिद्धि और बृहत्सर्वज्ञ-सिद्धि तथा अकलकदेवकृत स्वरूपसम्बोधन, इन चार ग्रन्थोंका संग्रह उपा है । मूल्य १=)

२ सागारधर्मासृत सटीक । प० आशाधरकृत मूल और स्वोपज्ञ टीका सहित । मूल्य १=)

३ विक्रान्तकोरणीय नाटक । कवि श्रीहस्तिमटकृत । मू० १=)

४ पाद्मनाथचरित । महाकवि वादिराजसूरिकृत सुन्दर काव्य । मूल्य ॥)

५ मेथिलीकल्याण नाटक । कवि श्री हस्तिमटकृत । मू० १)

६ आराधनासार सटीक । मूल गाथा श्रीदेवसेनाचार्यकृत और संस्कृत टीका श्रीरत्नकीर्तिदेवकृत । मूल्य १)॥

७ जिनदत्तचरित्र । आचार्य गुणभद्रकृत । मूल्य १)॥

८ प्रद्युम्नचरित्र । आचार्य महासेनकृत काव्य । मू० ॥)

मिलनेका पता—

श्रीजैनग्रन्थरत्नाकर कार्यालय,

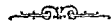
हीराबाग, पो० गिरगांव-बंबई ।

नमो निर्घन्तुगुरुभ्य ।

श्रीमच्चामुंडरायप्रणीतः ।

चारित्रसारः ।

मगलाचरणम् ।

अरिहननरजोहननरहस्यहर पूजनार्हमर्हन्तम् ।

सिद्धान्तिसिद्धाष्टगुणान् रत्नत्रयसाधकान् स्तुते साधून् ॥

धामज्जिनेन्द्रप्रयिताय सुमगलाय लोकोत्तमाय शरण्याय विनेयजंतो
धर्माय कायवचनाशयशुद्धितोऽह स्वर्गापवर्गफलदाय नमस्करोमि ॥

धर्मं सर्वमुत्पाकरो हितकरो धर्मं बुधाश्चिन्त्यते ।

धर्मणैव समाप्यते शिवमुख धर्माय तम्मै नम ॥

धर्मान्नास्त्यपर सुहृद्भवभता धर्मस्य मूलं दया ।

धर्मं चित्तमह ग्रथे प्रतिदिन हे धर्म ! मा पालय ॥

१ मोहनीयज्ञानदर्शनावरणान्तरायनथारम् । २ ' शरणं गृहस्थितो ' इत्यमर
३ अत्राश्लिलकारकसमावेश ।

सम्यक्त्व-पञ्चाणुघतवर्णनम् ।

सम्यग्दृष्टीना चत्वारो वृत्ता प्रदानभूता, अर्हं त सिद्धा साधवो धमश्चति । तत्राहत्सिद्धसाधवो नमस्कारेणोक्ता । धर्म उच्यते । आत्मानमिष्टनरेन्द्रसुरेन्द्रमुनीन्द्रमुक्तिस्थाने धत्त इति धर्म । अथवा समारस्थाप्राणिनो धस्ते धारयतीति वा धर्म । स च सागाराऽनगारविषयमेवाङ्गिविध । तत्र सागारधर्म उच्यते ।

दार्शनिकवृत्तिनापि सामायिकप्रोपचोपवासश्च ।

सच्चित्तरात्रिभुक्तिव्रतनिरतौ ब्रह्मचारी च ॥

आरम्भाद्विनिवृत्त परिग्रहादनुभवतस्तथोद्दिष्ट ।

इत्येकादशनिवृत्या जिनोदिता व्रतका क्रमशः ॥

व्रतादयो गुणा दर्शनादिभिः पूर्वगुणैः सह क्रमप्रवृद्धा भवति । तत्र दार्शनिक समारशरीरमोगनिर्विण्ण पञ्चगुरुचरणभक्त सम्यग्दर्शनविशुद्धश्च भवति । जिनेन भगवताऽर्हता परमेष्ठिनोपादिष्टे निग्रथलक्षणे मोक्षमार्गे श्रद्धान् सम्यग्दर्शनम् । तस्य सम्यग्दर्शनस्य मोक्षपुरपथिकपाथेयस्य मुक्तिमुदरीविभ्रासमणिदर्पणस्य ससारसमुद्रगर्तावर्त्तमग्ननदत्तहस्तावलवनस्यैकादशोपामङ्गधानप्रासादाधिष्ठानस्योत्तमक्षमादिदशकुलवर्मरूपपादपमूलस्य परमपावनस्य सङ्कलमगलनिलयस्य मोक्षमुख्यकारणस्याष्टागानि भवति । निःशक्तिनस्त्व निराक्षता निर्विचिक्रितमता अमूर्च्छाष्टित्व उपवृहण स्थितिकरण यात्सह्य प्रभावना चेति । तत्रेहलोफ परलोफ व्याधिर्मरण अगुप्ति अत्राण जातस्मिन् इति समानवाद्भयाद्विनिर्मुक्तता, अथवाऽर्हदुपदिष्टद्वान्शागप्रवचनगहने एवमक्षर पत्र वा त्रिविध स्याद्वा

न वेति शकानिगमो नि शशितत्वम् । ऐहलौकिकपारलौकिकेन्द्रिय-
विषय उपभोगाकाक्षानिवृत्तिः, कुदृष्ट्यतराकाक्षानिरासो वा नि का-
क्षता । शरीराद्यशुचित्वभासवगम्य शुचीति मिथ्यासङ्ख्यापनयो-
ऽथवाऽर्हत्प्रवचने इदमयुक्तं घोरं ऋष्टं न चेद्विद् सर्वमुपपन्नमित्यशु-
भभावनानिरासो विचिन्तित्साविरहः । बहुविधेषु दुर्नयवर्त्मसु तत्प्र-
दामासमानेषु युक्त्यभावमध्यवस्य परीक्षाचक्षुषा विराहितमोहममूढ-
दृष्टित्वम् । उत्तमक्षमादिभावनयाऽऽत्मन आत्मयस्य च धर्मपरिवृ-
द्धिकरणमुपनृहणम् । कपायोऽद्यादिषु धर्मपरिश्रमशकारणेषु स्थितेषु
स्वपरयोर्धर्मप्रच्यवनपरिपालन स्थितिकरणम् । जिनप्रणीते धर्माभ्युत्ते
नित्यानुरागताऽथवा सद्यः प्रसूता यथा गौर्वत्से स्निह्यति तथा
चातुर्वर्ण्ये सवेऽकृत्रिमस्नेहकरणं वात्सल्यम् । सम्यग्दर्शनज्ञानचा-
रित्रत्रयप्रभावादात्मन प्रज्ञाशनमथवा ज्ञानतपपूजासु ज्ञानदिन-
करकिरणैः परसमयस्वद्योताद्योतानरणकरणं च, महोपवासादिलक्षणेन
देवैर्द्रविष्टरप्रकरणसमर्थेन सत्तपसा स्वममयप्रकटनं च महापूजामहा-
दानादिभिर्धर्मप्रज्ञाशनं च प्रभावना । एवविधाष्टागविशिष्टं सम्यक्त्व-
तद्विकल्पयोरणुव्रतयोर्नामापि न स्यात् । सम्यग्दर्शनमणुव्रतयुक्त-
स्वर्गाय, महान्तयुक्तं मोक्षाय च ।

सम्यक्त्वमगहीनं राज्यमिव श्रेयसे भवेन्नैव । ५

न्यूनाक्षरो हि मत्रो नाल विषवेदनाच्छित्त्यै ॥

सम्यक्त्वस्य गुणाः ।

सवेगो निर्वेदो निद्रा गर्हा तथोपशममक्ती ।

अनुरुपा वात्सल्य गुणास्तु सम्यक्त्वयुक्तस्य ॥

उक्त चान्द्वायु-विषये—

सम्यग्दर्शनशुद्धा नारकतिर्यङ्मनुष्यकस्त्रित्वानि ।
 इ उलबिहृताल्पायुर्दुरिद्रता च वज्रति नाप्यव्रतिका ॥
 भवाद्यौ भयसार्थस्य निर्वाणदूषयायिन ।
 चारित्रयानपात्रस्य वर्णधारो हि दर्शनम् ॥

दर्शनिकस्य कस्यचित्प्रदाचिद्दर्शनमोहोऽप्यन्तर्गता चारा पच
 भवति । शरणाक्षाविचिकित्सान्यदृष्टिप्रशमामस्तथा इति ।

तत्र मनसा मिथ्यादृष्टेर्ज्ञानचरित्रगुणोद्भावन प्रशमा, वचसा
 भूताभूतगुणोद्भावन सस्त्व, एत प्रशसामस्त्वयोर्मानसदृष्टो वा-
 कद्वैतश्च भेद, शेषा सुगमा । सम्यग्दर्शनसामान्यादणुनतिरुमहान-
 तिनोरिमेऽनीचारा ।

त्रेतिमो नि शल्य पचाणुनतरात्रिभोजनविरमणशीलमसक निर-
 तिचारेण य पालयति स भवति । तत्र यथा शरीरानुप्रवेशिकाडः
 कुतादिप्रहरण शरीरिणा बाधाकर तथा कर्मोऽयविकारे शरीरमानस-
 बाधाहेतुत्वाच्छून्यमिव शल्यम् । तत्रिनिध, मायानिदानमिथ्या
 दर्शनभेदात् । माया वचन, निदान विषयभोगाः साक्षा, मिथ्यादर्श-
 नमतत्त्वश्रद्धानम् । उत्तरत्र वक्ष्यमाणेन महानतिनाऽपि शयत्रय
 परिहर्त्तव्यम् ।

अभिभविकृतो त्रियमो ननमित्युच्यते, सर्वमावद्यनिकृत्यसभ-
 वाणुनत द्वीन्द्रियादीना जगमप्राणिना प्रमत्तयोगेन प्राणव्यपरोपणा-
 न्मनोवाङ्मयैश्च निकृत । अगारीत्याद्यणुवनम् ।

तस्य प्रमत्तयोगात्प्राणव्यपरोपणलक्षणस्य पचातीचारा भवति ।
 बधो, वध, छेद, अतिभारारोपण, अन्नपाननिरोधश्चेति । तत्राभि-
 मतदेशगमन प्रत्युत्सुकस्य तत्प्रतिबन्धहेतोः कीलादिषु रज्ज्वादिभि-
 र्यतिपगो बध । दडकशापैत्रादिभिः प्राणिनामभिप्रातो बधः ।
 कर्णनासिकादीनामवयवानामपनयन छेद । न्यायादनपेताद्वारादति-
 रिक्तस्य भारस्य वाहनमनिलोभाद्वादीनामतिभारारोपणम् । तेषां
 गवादीनां कुनाश्चित्कारणात् क्षुत्पिपासाबाधोत्पादनमन्नपाननिरोध
 इति ।

स्नेहस्य मोहस्य द्वेषस्य बोद्धेऽद्यदसत्याभिधानं ततो निवृत्ता-
 दरो गृहीति द्वितीयमणुव्रतम् ।

तस्य त्रतस्य पचातिक्रमा भवति । मिश्र्योपदेश, रहोऽभ्या-
 ख्यान, कूटलेखक्रिया, न्यासापहार, मात्सरमत्रभेदश्चेति ।

तत्राभ्युदयनि श्रेयसार्थेषु क्रियाविशेषेषु अन्यस्यान्यथा प्रवर्तनम-
 भिसवान् वा मिश्र्योपदेश । स्त्रीपुरुषाभ्यामेकतेऽनुष्ठितस्य क्रिया-
 विशेषस्य प्रकाशनं रहोऽभ्याख्यानम् । अन्येनानुक्तं यत्किञ्चित्पर-
 प्रयोगशब्देन तेनोक्तमनुष्ठितमिति वचनानिमित्तं लेखनं कूटलेख-
 क्रिया । हिरण्यादेर्द्रव्यस्य निक्षेप्तुर्विस्मृतमख्यम्याल्पसख्यानमाद-
 दानस्य ' एवमित्य-' नुज्ञावचनं न्यासापहार । अर्थप्रकरणागवि-
 कारभूषेपादिभिः पराकृतमुपलभ्य यदाविष्करणमसूयादिनिमित्तं त-
 रसाकारमत्रभेद इति ।

अन्यपीडाकर पार्थिव्यादिभयवशादवशपरित्यक्तं वा निहितं
 प्रतितं विस्मृतं वा यददत्तं ततो निवृत्तादरं श्रावक इति तृतीय-
 मणुव्रतम् ।

अऽत्तादानविरते पचातीजारा भवति । स्तेनप्रयोग , तदाहता-
दान, विरुद्धराज्यातिक्रम , हीनाधिमानोन्मान, प्रतिरूपरूपव्यवहार
श्चेति । मोषरूप्य निशा प्रयोजन, मुष्णन्त स्वयमेव प्रयुक्ते, अन्येन
वा प्रयोजयति, प्रयुक्तमनुमत्ये वा य स स्तेनप्रयोग । अप्रयु-
क्तेनाननुमतेन च चर्गेणानीतस्य ग्रहण तदाहतादानम् । विरुद्ध
राज्य विरुद्धराज्य, उचितन्यायात्न्येन प्रकारेणादान ग्रहणमनिरम ,
सम्मिविरुद्धराज्ये योऽसावतिक्रम स विरुद्धराज्यातिक्रम । प्रारथा
दिमान तुलाद्युन्मानमेतेन न्यूनान्यस्मै न्येयमधिनेनात्मना ग्राह्यमित्ये
वमादि कूपप्रयोगो हीनाधिकमानोन्मानम् । वृत्रिमैर्हिरण्यादिभिर्वचना,
पूर्वकी व्यवहार प्रनिरूपरूपव्यवहार इति ।

उपात्ताया अनुपात्तायाश्च परागनाया सगाद्विरतरतिर्विरताविरत
इति चतुर्व्यमणुनतम् ।

स्वदारसतोषप्रतस्थातीवारा पच भवति । परविवाहकरण, इत्व
रिका-अपरिगृहीतागमन, इत्वरिकापरिगृहीतागमन, अनगम्भीडा,
रामनीनाभिनिवेशश्चेति । तत्र सद्देश्यस्य चारित्र्यमोहस्य चोदयाद्विव-
हन विवाह परस्य विवाहकरण परविवाहकरण । ज्ञानावरणक्षयो-
पशमादापान्तित्रयगुणज्ञतया चारित्र्यमोहस्त्रीवेदोदयप्रकर्षाङ्गोपाग-
नामोदयावष्टभाच्च परपुरूपानेतीति इत्वरिका या गणिसात्वेन वा
पुश्चलित्वेन परपुरुषगमनशीला अस्वामिका सा अपरिगृहीता, तस्या
गमनमित्वरिका-अपरिगृहीतागमनम् । या पुनरेत्पुरूपमर्तुका सा परि-
गृहीता. तस्या गमनमित्वरिकापरिगृहीतागमनम् । अग प्रजनन

योनिश्च, ततो जपनादन्यत्रानेकविप्रजननविकारेण रतिरनगक्रीडा ।
कामस्य प्रवृद्ध परिणामोऽनुपरातवृत्त्यादि कामतीनाभिनिवेश इति ।

‘न्यधान्यक्षेत्रादीनामिच्छावशात् कृतपरिच्छेदो गृहीति पचम-
मणुव्रतम् ।

परिग्रहविरमणव्रतस्य पचातिक्रमा भवति । क्षेत्र-वास्तु-हिरण्य-
सुवर्ण-वन गान्य-दासी दास-कुप्पमिति । तत्र क्षेत्र सस्याधिकरण,
वास्तु अगार, हिरण्य रूप्यादिव्यवहारप्रयोजन, सुवर्ण विरयात,
धन गवादि, धान्य ग्रीह्यादि, दासीदास भृत्यस्त्रीपुरुषवर्ग, कुप्प
सौमकार्पासकोशेयचटनादि, एतेषु एतावनेव परिग्रहो मम नाऽनोऽन्य
इति परिच्छिन्नात्प्रमाणात् क्षेत्रवास्त्यादिविषयादतिरेक अतिलोभ-
वशात्प्रमाणतिरेक इति ।

रात्रावन्नपानत्वाद्यलेहोभ्यश्चतुर्भ्यं सत्त्वानुरूपया विग्मण रात्रि-
भोजनविरमण षष्ठमणुव्रतम् ।

वधादसत्याच्चौर्याच्च कामाद्गथान्निवर्तनम् ।

पचवाऽणुव्रत राज्यभुक्ति षष्ठमणुव्रतम् ॥

इत्यणुव्रतवर्णनम् ।

शीलसप्तकवर्णनम् ।

स्ववायमीं विरतिमभ्युपगमस्य श्रावणस्य व्रतविशेषो गुणव्रतत्रय
शिक्षाव्रतचतुष्टय शीलसप्तकमित्युच्यते । ङ्गिरति, देशविरति,
अनर्थदृष्टविरति, सामायिक, प्रोषधोपवास, उपभोगपरिभोगपरि
माण, अतिथिसविभागश्चेति ।

तत्र प्राची, अपाची, उटीची, प्रताची, ऊर्द्ध, अधो, विदिश-
श्चेति । नासा परिमाण योजनादिभिः पर्वतादिप्रसिद्धाभिज्ञानैश्च
ताश्च ङ्गिशो दुष्परिहारैः क्षुद्रजतुभिराकुला अतस्तनो बहिर्न यास्या
मीति निवृत्तिर्दिग्विरति । निरवशेषतो निवृत्तिं कर्तुमशक्नुवन्
शक्त्या प्राणिव्रतविरतिं प्रत्यागूर्णस्यात्र प्राणनिमित्त यात्रा भवतु
मा वा सत्यपि प्रयोजनभूयस्त्वे परिमिताद्दिगवधेर्बहिर्न यास्यामीति
प्रणिधानादाहिमाद्यणुव्रतधारिणोऽप्यस्य परिगणिताद्दिगवधेर्बहिर्म-
नोवाक्यायोगैः कृतमारितानुमतविरत्यैर्हिंसादिसर्वनिपात्तिरिति महा
व्रत भवति ।

ङ्गिरमणव्रतस्य पञ्चान्तीचारा भवति । उर्द्धातिक्रम, अधोऽति
क्रम, तिर्यगातिक्रम, क्षेत्रवृद्धि, स्मृत्यतराधान चेति । तत्र पर्वत
मस्त्वृद्ध्यादीनामारोहणादुर्द्धातिक्रम । कृपावतरणात्त्रिवीनिक्रम ।
भूमिविठगिरिदरीप्रवेशादिस्तिर्यगातिक्रम । प्राग्दिशो योजनादिभिः
परिच्छिद्य पुनर्लभवशात्ततोऽधिकाराक्षण क्षेत्रवृद्धि । इत्यमि-
मया योजनादिभिरभिज्ञान कृतमिति तन्मात्र स्मृत्यतराधानम् ।
दिग्विरमणव्रतस्य प्रमाणात्मोहाद् व्यासगान्तीचारा भवति ।

मर्दाणस्य गृहातरस्य तडागस्य वा मध्यमुक्त्वा देशातरं न गमिष्यामीति तन्निवृत्तिर्देशविरतिः । प्रयोजनमपि द्विविरतिवद्देशविरतिप्रतस्य ।

तस्य पचातीचारा भवति । आनयन, प्रेष्यप्रयोग, शब्दानुपात, रूपानुपात, पुद्गलक्षेप इति । तत्रात्मना संकल्पितदेशे स्थितस्य प्रयोजनवशाच्चित्तचिन्तनयेत्याज्ञापनमानयनम् । परिच्छिन्नदेशाद्बहिः स्वयमगत्वाऽन्यप्रेष्यप्रयोगेनैवाभिप्रेतयापारसाधनप्रेष्यप्रयोगः । व्यापारकरान्पुरपानुद्दिश्याम्युत्क्रासिकादिकरणशब्दानुपातः । मम रूपं निरीक्ष्य व्यापारमविरान्निष्पादयतीति स्वागदर्शनरूपानुपातः । कर्मकरानुद्दिश्य लोष्टपापाणादिनिपातपुद्गलक्षेप इति द्विविरतिः सार्वकालिणी । देशविरतिर्यथाशक्तिमालनियमेनेति ।

प्रयोजनं विना पापादानहेतुरनर्गडः । स च पञ्चविधः । अपध्यान, पापोपदेश, प्रमादाचरित, हिंसाप्रदान, अशुभश्रुतिरिति । तत्र जयपराजयवधधगाग्रेडसर्वस्वहरणादिकं कथं स्यादिति मनसि चिन्तनमपध्यानम् । पापोपदेशश्चतुर्विधः । क्लेशाणिज्या, तिर्यग्वाणिज्या, वधमोपदेश, आरममोपदेशश्चेति । तत्रास्मिन्प्रदेशे दासीदासाश्च सुलभास्तान्मूढेशान्त्वामिकये कृते महानर्थलाभो भविष्यतीति क्लेशाणिज्या । गोमहिष्यादीन्पशून्त्र गृहीत्वाऽन्यत्र देशे व्यग्रहो कृते सति भूरि वित्तलाभ इति तिर्यग्वाणिज्या । वागुरिकशौरिकशाहुनिनादिभ्यो मृगवराहशकुतप्रभृतयोऽमुष्मिन्देशे सतीति वधमोपदेशः । आरमकेभ्यः कृपिबलादिभ्यः क्षित्यदकञ्जलनपवन

प्रकार पापसमुक्त वचन पापोपदेश । प्रयोजनमतरेण भूमिकुट्टनस-
ल्लिप्तैचनाग्निविध्यापनवातप्रतिघातननम्यातिच्छेदनाद्यपद्यकर्म प्रमाणा-
चारित विपक्षस्त्रापिरञ्जुशान्तादिर्हिमोपरकरणप्रदान हिंसाप्रदानम् ।
रागादिप्रवृद्धितो दुष्टताश्रवणश्रावणशिष्यव्याघृतिरशुभश्रुतिरिति ।
एतस्मादनर्थत्वाद्भिर्गति कार्या ।

अनर्थदृढविरमणतस्य पचातीचारा भवति । कटर्प, कौत्सुच्य,
मौख्यम्, अममीक्ष्याविररण, उपभोगपरिभोगानर्थक्यमिति ।
चारित्रमोहोदयापादिताद्रागोद्रेफाद्यो हास्यमयुक्तोऽशिष्टवाक्प्रयोग
स कटर्प । रागस्य समावेशाद्धास्यवचनमपिशिष्टवचनमित्येनदुमय
परमिन् दुष्टेन कायकर्मणा युक्त कौत्सुच्यम् । अशाडीनतया
यात्किञ्चनानर्थक बहु प्रलयन तन्मौख्यम् । अममीक्ष्याविररण नितिचम् ।
मनोवाक्यायविषयभेदात् । तत्र मानभ परानर्थकवाव्याप्तिचित्तनम् ।
वाग्मव निष्प्रयोजनकथाश्राव्यान परपीडाप्रधान यात्किञ्चन
वक्तृत्व च । कायिक प्रयोजनमतरेण यच्छस्तिष्ठत्यासीनो वा
सचित्ताचित्तपत्रपुष्पफलच्छेदनभेदनकुट्टनक्षेपणादीनि कुर्यात्, अपि-
विपक्षारादिप्रान चारभेन । इत्येवमादि तदेतत्सर्वमसमीक्ष्याधि-
करणम् । यस्य यावत्तार्थेनोपभोगोपरिभोगौ परिकल्पितौ तस्य
तावानेगार्थ इत्युच्यते, ततोऽन्यम्याधिस्यमानर्थक्य तदुपभोग
परिभोगानर्थक्यम् ।

सम्यगेकत्वेनायन गमन समय, स्वनिषेधेभ्यो विनिवृत्त्य सायवाङ्-
मन कर्मणाभात्मना सह वर्तनाद्द्रव्यार्थेनात्मन एकत्वगमनमित्यर्थ ।
समय एव सामायिक, समय प्रयोजनमभ्येति वा सामायिकम् ।

तच्च नियतकाले नियतदेशे च भवति । निर्याक्षेपमेकात भवनं
वन चैत्यालयादिक च देश मर्यादीकृत्य केशबध मुष्टिबध वज्रबध
पर्यक्रमरुमुखाद्यासन स्थान च । कालमर्षिं कृत्वा शीतोष्णादि
परीपहविजयी, उपसर्गं सहिष्णुमौनी हिमादिभ्यो निषयरूपाये-
भ्यश्च विनिवृत्त्य सामायिके वर्तमानो महाव्रती भवति । हिमादिषु
सवेष्टनासक्तचित्तोऽभ्यतरप्रत्यास्यानमयमघातिरुर्मोदयन्नितमडा-
विरतिपरिणामे सत्यपि महाव्रतमित्युपचर्यते । एव च कृत्वाऽभ्य-
स्यापि निर्ग्रथलिंगधारिण एकादशागान्यायिनो महाव्रतपरिपालनाद-
सेयमभावस्याप्युपरिमग्नैवेयमविमानवासितोपन्ना भवति । एव भन्यो-
ऽपि निर्ग्रथरूपधारी सामायिकवशादहर्मिद्वस्थानवासी भवति
चेत्किं पुन मम्यदर्शनपूतात्मा सामायिकमापन्न इति ।

समाधिकव्रतस्य सर्वसावद्ययोगप्रत्याख्यानस्य पञ्चातीचारा
भवति । कायदु प्रणिधान, वाग्दु प्रणिधान, मनोदु प्रणिधान,
अनादर, स्मृत्यनुपम्यापन चेति । तत्र दुष्ट प्रणिधान,
दु प्रणिधान, अन्यथा वा प्रणिधान दु प्रणिधानम्, क्रोधादिपरिणा-
मवशाद्दुष्ट प्रणिधानम् भवति, शरीरापयवानामनिभूनावस्थान काय-
दु प्रणिधानम् । वर्णसम्कारे भावार्थे चागमरत्न चापलादि वाग्दु प्र-
णिधानम् । मनमोऽनर्पितत्व मनोदु प्रणिधानम् । इति कर्त्तव्यता
प्रत्यसात्रत्याद्यथा कश्चित्प्रवृत्तिरनुत्साहोऽनात्र । अनैकाग्र्यमस
माहितमनस्कता स्मृत्यनुपम्यापन, अथवा रात्रिदिव प्रमादिस्य
सचित्त्यानुपम्यापन स्मृत्यनुपम्यापनम् । मनोदु प्रणिधानम् स्मृत्यनुपम्यापन
योरय भेद, क्रोधाद्यापेशात्सामायिकौद्रासीन्येन वा चिरकालमव-

स्थापन मनसो मनोदु प्रणिधान, चिंताया परिस्पन्दनादौ काश्येणानव
स्थापन म्मत्यनुपम्यापनमिति विम्पष्टमन्यत्वम् ।

प्रोपध पर्वपर्यायाची, शब्दादिग्रहण प्रति निवृत्तौत्सुक्यानि
पचापाद्रियाणि उपेत्य तस्मिन्वमतीत्युपवास । उक्त च-

उपेत्याक्षाणि सर्वाणि निवृत्तानि स्वरकार्यत ।

यसंति यत्र स प्राङ्गहपवासोऽभिधीयते ॥

पर्वणि चतुर्विधाऽऽहारनिवृत्ति प्रोपवोपवास, निरागम आरु
स्वशरीरसम्कारकारणानगवमाल्यामरणादिभिर्विरहित शुचाः
ववराशे माधुनिवासे चेत्यालये स्वप्रोपवोपवासगृहे वा धर्मकथा-
श्रवणश्रावणचिन्तनावहितात करण मन्त्रुपवमेत् ।

प्रोपधोपवामस्य पचातीचारा भवति । अप्रत्यवेक्षिताप्रमार्जितो
त्सर्ग, अप्रत्यवेक्षिताप्रमार्जिताग्न, अप्रत्यवेक्षिताप्रमार्जितसस्तरो
पक्रमण, अनादर, स्मृत्यनुपम्यान चेति । तत्र जतय सति न
सति वेति प्रत्यवेक्षण चक्षुषोर्व्यापारो मृदुनोपकरणेन यतिक्रयते
प्रयोजन नत्प्रमार्जन अप्रत्यवेक्षिताया भुक्ते मूत्रपुरीषोत्सर्गोऽप्रत्यवे
क्षिताप्रमार्जितोत्सर्ग । अप्रत्यवेक्षिताप्रमार्जितम्यार्हदाचार्याऽपूजो
पकरणस्य गधमाक्ष्यधूपान्तेगत्मपरिजानाद्यर्थस्य वस्त्रपात्रद्वेष्याग्नम
प्रत्यवेक्षिताप्रमार्जिताग्नम । अप्रत्यवेक्षिताप्रमार्जितस्य प्रावरणादे
सतन्तरणम्योपक्रमणप्रत्यवेक्षिताप्रमार्जितमस्तरोपक्रमणम् । क्षुत्पीडि
तत्तानावश्यं प्वनुत्साहोऽनादर । स्मृत्यनुपम्यान व्याख्यातमेव ।

उपेत्यात्ममात्सृत्य भुज्यत इत्युपभोग, अशनपानगधमाल्यादि
सष्टद् भुक्त्वा पुनरपि भुज्यत इति परिभोग, आच्छादनप्रावरणाल-

कारणनाशनगृहयानवाहनादि तयो परिमाणमुपभोगपरिभोगपरि-
माणम् । भोगपरिमख्यान पचविध, त्रसत्रातप्रमादबहुवगानिष्ठानुपसेन्ध-
विषयभेदात् । तत्र मधुमाम सदा परिहर्त्तव्य त्रमत्रात् प्रति निवृत्तचे-
तसा मद्यमुपसेन्धमान कार्याकार्यविवेकसमोहकरमिति तद्वर्जन ।
प्रमादनिरहाय केतक्यर्जुनपुष्पादीनि बहुजतुयोनिस्थानानि, आर्द्र
शृग्वेरमूलरुहरिद्रानिवकुमुमादीन्यनतकायव्यपदेशार्हाणि, एतेषामु-
पमेवनेन बहुत्रातोऽल्पफलमिति तत्परिहार त्रेयान् । यानवाहना-
भरणादिव्येनावदेवेष्टमतोऽन्यदनिष्टमित्यनिष्टाद्विवर्त्तन कर्त्तव्यम् । न
हि व्रतमभिसधिनियमाभावे मतीष्टानामपि चित्रवस्त्रेषाभरणादीनाम
नुपसेत्याना परित्याग कार्यो यावज्जीव । अथ न शक्ति काल्प-
रिच्छेदेन वस्तुपरिमाणेन च शक्त्यनु रूप निवर्त्तन कार्यम् ।

उपभोगपरिभोगपरिमाणत्रतस्यातीचारा पच भवति । सचित्ताहार,
सचित्तसवधाहार, सचित्तमन्मिश्राहार, अभिषवाहार, दु पकाहार-
श्चेति । तत्र चेतनावद्भव्य सचित्त हरितकाय तदभ्यवहरण सचित्ता-
हार । सचित्तवतोपश्चिष्ट सचित्तसन्नद्धाहार । सचित्तेन व्यतिकीर्ण
सचित्तसन्मिश्राहार । सौवीरादिद्रवो वा वृष्य वाऽभिषवाहार ।
सातस्तदुलभावेनातिरुष्टनेन वा दुष्ट पको दु पकाहार । सचध-
मिश्रयोरय भेद, ससर्गमात्र मन्मथ, सूक्ष्मजतुव्याकीर्णत्वाद्धिमागी-
कर्त्तुमशक्य सन्मिश्र । एतेषामभ्यवहरणे सचित्तोपयोग इन्द्रिय-
मदबृद्धिर्वातादिप्रकोपो वा स्यात् । तत्प्रतीकारविषये पापलेपो
भवति । अतिषयश्चैन परिहरेयुरिति ।

सयममविनाशयन्नततीत्यतिथिरथवा नास्य तिथिरस्तीत्यातिथि-

रनियत्रशालगमनमित्यर्थ । अतिरये सविभागोऽतिथिमविभाग,
स चतुर्विध, भिक्षोपकरणौपघप्रतिप्रयमेतान् ।

उक्त हि—

प्रतिमहोच्चस्थाने च पादक्षालनमर्धनम् ।
प्रणामां यागशुद्धिश्च भिक्षाशुद्धिश्च ते नव ॥

उक्त हि—

श्रद्धा शक्तिरलुब्धत्वं भक्तिज्ञानं दया क्षमा ।
इति श्रद्धादयः सप्त गुणाः स्युर्युहमेधिनाम् ॥

एवविद्यनप्रविधपुण्यै प्रतिपत्तिमुशलेन सप्तगुणै समन्वितेन
मोक्षमार्गमभ्युद्युतायातिथये समयपरायणाय शुद्धचेतसाऽऽश्चर्यपच-
कारिर्मनिच्छता निरवद्या भिन्ना देया । धर्मोपररणानि च
सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रोपबृहणानि दातव्यानि । औपघ ग्लानाय
जातपित्तश्लेष्मप्रकोपहताय योग्यमुपयोजनीयम् । प्रतिश्रयश्च
परमधर्मश्रद्धया प्रतिपादयितव्य इति ।

अतिथिसविभागव्रतस्य पचातीचारा भवति । सचित्तनिक्षेप,
सचित्तपिधान, परव्यपदेश, मात्सर्य, कालातिक्रमश्चेति । तत्र
सचित्ते पद्मपत्रादौ निधान सचित्तनिक्षेप । सचित्तेनावरण सचित्त
पिधान । अयमत्र दाता दीयमानोऽप्ययमस्येति समर्पण परव्यपदेश ।
प्रयच्छतोऽपि सत आन्तरमतरेण दान मात्सर्यम् । अनगाराणाम-
योग्ये काले भोजन कालातिक्रम इति । पात्रान स्वस्य परस्य
चोपकार, स्वोपकार पुण्यसचय परोपकार सम्यग्ज्ञानवृद्धि ।
तच्च दान पारपयेण मोक्षकारण मात्सात्पुण्यहेतु । विधिविशेषाद्

व्यविशेषाद्वातृविशेषात्पात्रविशेषाद्दानविशेष । तत्र प्रतिग्रहोच्छदेशं
स्थापनमित्येवमानीना क्रियाणामादरेण करण विधिविशेष । दीय-
मानेऽत्रादौ प्रतिग्रहीतुस्तप स्वाध्यायपरिवृद्धिकरणत्वाद्द्रव्यविशेष ।
प्रतिग्रहीतृजनेऽभ्यस्ततया त्यागोऽविपादो दित्ततो दत्तो दत्तवत्तश्च
प्रीतियोगः, कुशलाभिमधितावसुधारासुरप्रशसाद्विदृष्टफलानपेक्षिता,
निरपरोधतमनिदानत्वे श्रद्धादिगुणसमन्वितत्वमित्येवमादि दानृनि-
शेष । मोक्षकारणगुणमयोगः पात्रविशेष । ततश्च फलविशेषे ।

सत्पात्रोपगत दान सुक्षेत्रगतवीजम् ।

फलाय यद्यपि स्वल्प तदनल्पाय ऋष्यते ॥

तथा च—दानफलविशेषेणोत्तमभोगभूमौऽशविषयत्पदुःखानि-
समुत्पन्नं श्रीपेणोऽभ्यभूत् ।

तथा च—दानानुमोदेन रतिवररतिवेगारय वपोतमिथुन विज-
याद्धप्रतिचद्मगाधारविषयसुसीमानगगाधिपतेरादित्यगते रतिवरवरो
हिरण्यवर्मनामा नदनोऽभूत् । तस्मिन्नेव गिरौ गिरिविषये भोगपुर-
पतेर्नायुग्थस्य रतिवेगवरी प्रभावत्याख्या तनयाऽभूत् । एवं हिर-
ण्यवर्मा प्रभावती च जातिकुलसाधिनपिद्याप्रभावेन सुखमन्वभूताम् ।
उत्तर्हिंसादिपचदोषविरहितेन द्यूतमद्यमासानि परिहर्त्तव्यानि । तथा
चोक्त महापुराणे—

हिंसासत्यस्तेयाद्व्रह्मपरिग्रहाच्च वादरभेदात् ।

द्यूतान्मासान्मद्याद्विरतिर्गृहिणोऽष्ट सत्यमी मूलगुणा ॥

कित्तस्य सप्त रागद्वेषमोहवचनानृतानि प्रजायतेऽर्थक्षयोऽपि
भवति जनेष्वविश्वमनीयश्च, सप्तन्यसनेषु प्रवान द्यूत तस्मात्तत्परि-
हर्त्तव्यम् ।

तथा च—भरतेऽस्मिन्कुलालविषये श्रावस्तिपुराधिपति मुक्तेतुमहा-
राजो महाभोगी द्यूतन्यसनाभिहत स्वर्गीय शोश राष्ट्रमत पुर च
द्यूते हारयित्वा महादुःखाभिभूतोऽभूत् । तथा च युधिष्ठिरोऽपि द्यूतेन
राज्याद्भ्रष्ट कष्टा दशामवाप ।

मासात्त्रिवृत्तिरहिंसाव्रतपरिपालनार्थं, मासांशिन साधनो विनित्ति
प्रत्ये च दुःखभान्नवति । तथा चान्यैस्तम्—

मां स भक्षयति प्रेत्य यस्य मांसमिहाद्म्यहम् ।

एतन्मांसस्य मासत्व प्रवदति मनीषिण ॥

मांस प्राणिशरीर प्राण्यगस्य च विदारणेन विना ।

तस्माप्यते ततस्तत्त्यक्त जैनैः सदा सर्वं ॥

तथा हि—कुभनाम्नो नरपतेर्भीमो नाम महानसिःश्रुतिर्यग्मास-
मलभमानो मृतशिशुमास सर्वसभारेण सन्मिश्र कृत्वा कुम्भ्य दत्त-
वान् । ततः प्रभृति सोऽपि नरमासलोत्पन्नः सजात । तज्ज्ञात्वा प्रकृ-
तयो राज्यम्ययमयोग्य इति तः परिहृतवन्त्य । तदा च किंयमल-
शुष्ट्रवने निरातमुग्य खदिरसार समाधिगुप्तमुनिं दृष्ट्वा प्रणत
स्तम्भैर्धर्मलाभ इत्युक्ते कोऽमौ धर्म, कोऽमो लाम इत्युक्तपरिप्रश्ने
मासात्त्रिवृत्तिर्धर्मस्तत्प्राप्तिर्त्रिमन्तः स्वर्गादिमुख जायते इत्यु-
क्तवाति मुनौ तत्सर्वं परिहर्तुमहमशक्त इति वचने तदाकृतमवधार्य
त्वया काश्मास पूर्व किं भक्षितमुत न वेत्युक्तेऽदृष्टमक्षणोऽहमिति
प्रतिवचने यद्येव तदमक्षणत त्वया गृह्यतामित्युपदेशेन तत्परिगृह्या
भिवद्य गतवत कालतरे तस्यामये समुत्पन्ने सति वैद्येन काश्मास
भक्षणादम्य याधेरपशमो भविष्यतीत्युक्ते कठगतेष्वपि प्राणेषु
मया न कर्तव्यं तत्काकमासोपयोगविरमणत तपोधनसमीपे परि-

मुमित्रनामा मित्रराज्ञ पुत्रोऽभूत् । निर्दर्शनतप कृत्वा व्यतर
आसीत्तत ऋणिकनरपते श्रीमतीदिव्याश्च श्रेणिसोऽभूत्तिति । एव
दृष्टादृष्टफलम्याप्यहित मासम् ।

मद्यपस्य हिताहितविनेरता वाच्यावाच्यता गम्यागम्यता कार्या
कार्यं च नास्ति । मद्यमुपसेविनो जनस्य स्मृतिं विनाशयति, विनष्ट
स्मृतिर किं न करोति, किं न भापते, कमुन्मार्गं न गच्छति, सर्व
त्रेषाणामास्पद तदेव तस्यारयानम् ।

तथा हि—कश्चिद्वाह्यणी गुणी गगादनानार्थं गच्छन्तवीप्रदेशे
प्रहसनश्लेन मन्त्रिरामदोमत्तेन कातासहितशबरेण स निरुध्य
मासभक्षणसुरापानशबरीससंगेषु भवताऽन्यतममगीरणीयमन्वधा
भवत त्यापादयामीत्युक्तं किं कर्त्तव्यतामूत्, प्राप्यगत्त्रान्मासभक्षणे
पापोपलेपो भवति, शबरीससर्गे जातिनाश सजायते, पिष्टोदकगुड-
धातक्यादिसमुत्पन्न निरुच्य मद्यमिदं पिबामीति पीत्वा विनष्टस्मृति
रगन्धगमनमभक्ष्यभक्षणं च कृतवान् । तथा हि—मद्यपायिनामपराधेन
द्वीपायनमुनित्रोपाद्भस्मीभूताया द्वारवत्या विनष्टा यादवा इति ।

मत्तो हिनस्ति सर्वं मिथ्या प्रलपति विवेकाविह्वलतया ।
मातरमपि कामयते सायद्य मद्यमत एव ॥

सामायिकं सध्यात्रयेऽपि भुवनत्रयस्वामिन वदमानो वक्ष्यमाण
द्वुत्सर्गतपसि कथितक्रमेण ।

द्विनिषण्ण यथाजातं द्वादशावर्त्तमित्यपि ।

चतुर्नति त्रिशुद्धं च कृतिकर्म प्रयोजयेत् ॥

अस्य सामायिकम्यानतरोक्तशीलसप्तकातर्गतं सामायिकं व्रतं
अतिकस्य शीलं भवतीति ।

प्रोषधोपवासं मासे मासे चसुर्वपि पर्वदिनेषु स्वकीया शक्ति-
मनिगूह्य प्रोषधनियमं मन्यमानो भवतीति व्रतिकस्य यदुक्तं शीलं
प्रोषधोपवासस्तदस्य व्रतमिति ।

सच्चित्तत्रतो दयामूर्तिर्मूलफलशाखाऋरीरऋदपुष्पत्रीजाडीनि न
मक्षयत्यस्योपभोगपरिभोगपरिमाणशीलव्रतातिचारो व्रतं भवतीति ।

रात्रिभक्तव्रता रात्रौ स्त्रीणां भजनं रात्रिभक्तं तद्गतयति सेवतं
इति रात्रिनातिचारा रात्रिभक्तव्रतं दिवाव्रतचारीत्यर्थं । व्रतचारि
शुक्रशोणितबीजं रसरत्रिरमासभेदोऽस्थिमज्जाशुक्रसप्तधानुमयमनेक-
स्रोतोविलं मूत्रपुरीषमाजनं वृमिकुञ्जकुञ्जं विविन्न्याधिविधुरमपायप्रायं
वृमिभस्मविष्टापर्यवसानमगमित्यनगाद्विरतो भवति ।

आरभविनिवृत्तोऽसिमसिकृषिवाणिज्यप्रमुखादारभात्प्राणादि-
तोर्विरतो भवति । परिग्रहविनिवृत्तं क्रोधादिप्रपाया-
हिंसादिप्रचपापानां भयस्य च जन्मभूमिः, दूरोत्स-
परिग्रह इति मत्वा दशभिर्ब्राह्मणपरिग्रहाद्विनिवृत्त-
परो भवति ।

अनुमतिविनिवृत्तं आहारादीनामारभा-
भवति ।

उद्विष्टविनिवृत्तं स्वोद्विष्टपिंडोपविशयन-
टक्रवरो भिक्षाशनं पाणिपात्रपुटेनोपविश्य
समुद्यनं आत्तापनाट्टियोगरहितो भवति ।

अणुप्रतिमहाप्रतिनौ समिनिष्कौ सयमिनौ भवतः समितिं विना
विरतौ । तथा चोक्तं वर्गणाखण्डस्य बधनाविशारे—

संजमविरहण को भेदो, ससमिदिमहद्वयाणुव्ययाई संजमो,
समवीहिं विणा महद्वयाणुव्ययाई विरदी ॥ इति—

आघास्तु पदं जघन्था स्युर्मध्यमास्तवनु त्रयं ।

शोषी क्षाबुत्तमाबुक्ती जैनेषु जिनशासने ॥

असिम्पिकृपिवाणिग्यात्रिभिर्गृहस्थानां हिंसामभवेऽपि पक्षचर्मा-
साधरत्नैर्हिमाऽमात्रं क्रियते । तत्रार्हिमापरिणामत्वं पक्ष । धर्मार्थ-
नेक्तारं मत्सिद्धचर्मोपधार्थमाहारार्थं स्वमोगार्थं च गृहमेधिनां हिंसा
न कुर्वन्ति । हिंसासंभवे प्रायश्चित्तरिधिना विदुः सन् परिग्रहपरि-
त्यागकरणे सति स्वगृहं धमं च वदयाय समर्प्य यावद्गृहं परि-
त्यजन्ति तान्दम्यं चया भवति । सत्त्वगुणमपूर्णस्य शरीरकपनो-
च्छ्रामनेऽन्मीलनरिधिं परिहरमाणस्य लोकामनसं शरीरपरित्याग-
माधर्यमेव पक्षादिभिस्त्रिभिर्हिंसाद्युपचितं पापमपगतं भवति ।

जैनागमे चत्वार आश्रमा—उक्तं चोपासराध्ययने ।

ब्रह्मचारी गृहस्थश्च यानप्रस्थश्च भिक्षुकः ।

शयाभ्रमास्तु जैनानां सप्तमार्गाद्विनिश्चिता ॥

तत्र ब्रह्मचरिणः षण्णवैधः—उपनयावत्तुवार्त्तागूर्द्धनेष्टिरुधेनेन ।
उत्प्रोन्नयषष्ठ्यचारिणो गणधरमुत्रराणि ममम्यन्तागमा गृहपर्या-
नुत्तयिन्ते भवन्ति । अथ ब्रह्मचरिणः गृहस्थरूपेणात्ममम्यस्य
परिगृहीतगृहाश्रमा भवन्ति । अर्द्धसात्रराणि षण्मन्तरेणाभ्य-
स्वगदा गृहपर्यनिरता भवन्ति । गृहस्थचारिणः कुमारप्रमगा संन

स्वीकृतागमाम्यासा बहुभिर्दुःसहपरीपहेरात्मना नृपतिभिर्वा निर-
स्तपरमेश्वररूपा गृहवासरता भवति । नैष्ठिकप्रह्वचारिण समाधिग-
तशिखालक्षितशिरोलिङ्गा गणधरसूत्रोपलक्षितोरोलिङ्गा, शुद्धरक्तव-
सनखडकापीनलक्षितकशीलिङ्गा स्नातका भिक्षावृत्तयो देवतार्च-
नपरा भवति ।

गृहस्पत्येज्या, वार्ता, दत्ति, म्वाध्याय, सयम, तप इत्यार्य-
पट्कर्माणि भवति । तत्रार्हतपूजेज्या, सा च नित्यमहश्चतुर्मुख रूप-
वृक्षोऽष्टाङ्गिक ऐन्द्रध्वज इति । तत्र नित्यमहो नित्य, यथाशक्ति
जिनगृहेभ्यो निजगृहाद्बधुपुष्पाक्षतादिनिवेदन, चैत्यचैत्यालय कृत्वा
ग्रामक्षेत्रादीनां शासनदान मुनिजनपूजन च भवति । चतुर्मुख मुकु-
टवद्धे क्रियमाणा पूजा सैव महामह सर्वतोभद्र इति । कल्पवृ-
क्षोर्धिन प्रार्थितार्थं सतर्प्य चरुवर्तिनि क्रियमाणो मह । अथा
न्हिक प्रतीति । ऐन्द्रध्वज इन्द्रादिभि क्रियमाण बलिन्नपन सध्या-
त्रयेऽपि जगत्रयस्वामिन पूजाऽभिषेककरणम् । पुनरप्येषा विरुल्या
अन्येऽपि पूजाविशेषा सन्तीति । वार्ताऽसिमपिकृपिवाणिज्यादिशि-
ल्पकर्मभिर्विशुद्धवत्याऽर्थोपार्जनमिति । दत्ति दयापात्रसमसकलमे-
दाचतुर्भिधा । तत्र दयादत्तिरनुरूपयाऽनुग्राह्येभ्य प्राणिभ्यस्त्रिशुद्धि-
भिरभयदानम् । पात्रदत्तिर्महातपोधनेभ्य प्रतिग्रहार्चनादिपूर्वक
निरवद्याहारदान ज्ञानसयमोपकरणादिदान च । समदत्ति स्वसमक्रि-
याय मित्राय निम्तारकोत्तमाय कन्याभूमिसुवर्णहस्त्यश्वरधरत्नादि-
दान, स्वसमानाभावे मध्यमपात्रम्यापि दानम् । सकलदत्तिरात्मीय
स्वसततिस्थापनार्थं पुत्राय गोत्रजाय वा धर्म धन च समर्प्य प्रदान-

मन्त्रय त्तिश्च सैव । म्वा'यायन्तस्त्वज्ञानम्या'ययनम'यापन म्मरण
च । सयम पचाणुत्रनप्रवर्त्तनम् । तपोऽनशनादिद्वादशविधानुष्ठानम् ।

इत्यार्यपटुर्म्मनिरता गृहम्या द्विविधा भवति । जातिक्षत्रिया
स्तीर्थक्षत्रियाश्चेति । तत्र जातिक्षत्रिया क्षत्रियब्राह्मणवैश्यशूद्रमे
दाचतुर्विधा । तीर्थक्षत्रिया स्वजीवनविररूपादनेरुधा भिद्यते ।

वानप्रम्या अपरिगृहीतजिनरूपा वस्त्रसडधारिणो निरतिशयतप
समुद्यना भवन्ति ।

भिक्षवो जिनरूपधारिणस्ते बहुधा भवति । अनगारा यतयो
मुनय ऋषयश्चेति । तत्रानगारा सामान्यसाधव उच्यन्ते । यतय
उपशमक्षपश्चेप्याख्या भण्यन्ते । मुनयोऽवधिमन पर्ययकेवठ
ज्ञानिनश्च क्यन्ते । ऋषय ऋद्धिप्राप्तान्ते चतुर्विधा, राजब्रह्म
देवपरमभेदात् । तत्र राजर्षयो विक्रियाऽऽक्षीणर्द्धिप्राप्ता भवति ।
ब्रह्मर्षयो बुद्धचीपधिऋद्धियुक्ता क्यन्ते । देवर्षयो गगनगमन-
र्द्धिमयुक्ता क्यन्ते । परमर्षय केवलज्ञानिनो निगद्यते ।

अपि च ।

वेशप्रत्यक्षचित्केवलभूविह मुनि स्यादपि प्रोक्तद्धि—

रारूढश्रेणियुग्मोऽजानि यतिरनगारोऽपर साधुरुक्त ।

राजा ब्रह्मा च देव परम इति ऋषिर्धिक्रियाऽक्षीणशक्ति—

प्राप्तो बुद्धचीपधीशो वियदयनपटुर्विश्ववेदी क्रमेण ॥

उच्चैस्पासवैर्माणान्तिकी सहेग्वना प्रीत्या सेव्या । म्वपरिणा-
मोपात्तम्यायुप इन्द्रियाणा बलानामुच्छ्वासनि ध्यासम्य च
कदलीघातस्वपाकच्युतिकारणवशात्सक्षयो मरण, तच्च द्विविध,

नित्यमरण तद्भवमरण चेति । तत्र नित्यमरण समये समये स्वायुरादीना निवृत्ति । तद्भवमरण भवातरप्राप्तिरनन्तरोपश्लिष्टपूर्व-
भवविगमनम् । अत्र पुनस्तद्भवमरण ग्राह्य मरणान्त प्रयोजनमभ्या
इति मारणातिक्री । बाह्यम्य कायम्याभ्यतराणा कपायाना तत्कारणहा-
पनया क्रमेण सम्यग्लेखना सहेखना । उपसर्गे दुर्भिक्षे जरसि
नि प्रतिक्रियाया धर्मार्थं तनुत्यजन सहेखना । ततो नित्यप्रार्थितस-
माधिमरणे यथाशक्ति प्रयत्न कृत्वा शीतोष्णाद्युपश्लेषे सति तप स्थे
यथा शीतोष्णादौ हर्षविपाद न करोति तथा सहेखना कुर्वाण
शीतोष्णादौ हर्षविपादमकृत्वा स्नेह सगवैरादिकं परिग्रह च परि-
त्यज्य विशुद्धचित्त स्वजनपरिजने क्षन्तव्य नि शल्य च प्रियवच
नैर्विधाय विगतमानकपाय कृतकारितानुमतमेन सर्वमालोच्य गुरो
महाव्रतमामरणमारेऽप्यारतिदैन्यविपादभयकालुष्यादिकमपहाय स-
स्वेत्साहमुदीर्य श्रुतामृतेन मन प्रसाद्य क्रमेणाहार परिहाय तत
स्निग्धपान तदनन्तर खरपान तदनु चोपवास कृत्वा गुरो पादमूले
पचनमस्कारमुच्चारयन्पचपरमेष्ठिना गुणन्स्मरन्मर्वयत्नेन तनु त्यजे-
दिय सहेखना सयतस्यापि ।

अथ सहेखनाया मरणविशेषोत्पादनसमर्थाया असह्यचित्ते
नारभ्याया पचातीचारा भवन्ति । जीविताशसा, मरणाशसा, मित्रा
नुराग, सुखानुबन्ध, निदान चेति । तत्र शरीरमिदमवश्य हेय
जलबुद्बुदवदनित्यमस्यावस्थान कथ स्यादित्यादरो जीविताशसा ।
आशसाऽऽकाक्षणमभिगप इत्यनर्थान्तर । रोगोपद्रवाकुलतया प्राप्त-
जीवनसहेशस्य मरण प्रति चित्तप्रणिधान मरणाशसा । व्यसने

सहायत्वमुत्सवे मन्त्रम इत्येवमादि सुकृत बाल्ये सह पाशुकीडन-
मित्येवमादानामनुस्मरण मित्रानुराग । एव मया भुक्त शयित
क्रीडितमित्येवमादि प्रीतिविशेष प्रति स्मृतिसमन्वाहार सुखानुबन्ध ।
विषयसुखोत्कषाभिन्नपभोगाकाक्षतया नियत चित्त ठीयते तस्मिन्
तेनेति वा निगानमिति ॥

इति श्रीमत्समुद्ररामप्रणीते भावनासंग्रहे चारित्रसारे सागरधर्म

समसोऽयम् ।

षोडशभावनाप्रकरणम् ।

उत्तरेकादशोपासनेर्वक्ष्यमाणदशधर्माधारश्च मनुष्यगतौ केवल-
ज्ञानोपलक्षितजीवद्रव्यसहकारिकारणसत्त्वधप्रारमस्यानतानुपमप्रभाव-
म्याचिन्त्यविशेषविभूतिकारणस्य त्रैलोक्यरित्यकरस्य तीर्थिकरनाम
गोत्रधर्मण कारणानि षोडश भावना भावयितव्या इति । तद्यथा-
दर्शनविशुद्धता, विनयसपन्नता, शीलनतेष्वनर्त्तित्वात्, अभीक्ष्णज्ञानो
पयोग, सवेग, शक्तितस्त्याग, शक्तितस्तप, साधुममाधि,
वैषावस्यकरण, अहंभक्ति, आचार्यभक्ति, बहुश्रुतभक्ति, प्रवचन
भक्ति, आवश्यकपरिहाणिः, मागप्रभावना, प्रवचनमात्सल्यमिति ।
तत्र जिनोपदिष्टे नैर्मथ्ये मोक्षवर्त्मनि रचि सम्यग्दर्शन, विशुद्धि
विना दर्शनमात्रादेव तीर्थिकरनामधर्मबधो न भवति, त्रिमूर्त्तपोषाष्टम
दादिरहितत्वात् । उपलब्धनिजस्वरूपस्य सम्यग्दर्शनस्य प्रथमद्विती
योपशमकवेत्कक्षायिका यतमविशिष्टस्य ज्ञानदर्शनतपश्चारित्रेषु त-

द्वत्सु च विनये, अभीक्ष्णज्ञानोपयोगसवेगयुक्तत्वे, साधुभ्य प्रासु-
 कप्रदाने, द्वादशविधतपसि, साधूना समाधिवेयावृत्त्यकरणे, अर्हत्सु
 ऋतशीलावश्यकसपन्नाचार्येषु च बहुश्रुतेषु प्रवचने च भक्तौ,
 प्रवचनप्रभावे, प्रवचनवत्सलत्वे प्रवर्तन विशुद्धता । एकाऽपि सा
 दर्शनविशुद्धता तीर्थकरनामवधस्य कारण मयति, शेषभावनाना
 तत्रैवान्तर्भावादिति दर्शनविशुद्धता व्याख्याता । सम्यग्दर्शनादिषु
 मोक्षसाधनेषु तत्साधकेषु गुर्वादिषु च स्वयोग्यवृत्त्या सत्कार आदर
 कषायनोकषायनिवृत्तिर्वा विनयसम्पन्नता । अहिंसादिषु त्रतेषु तत्प-
 रिपालनार्थेषु च क्रोधवर्जनादिषु शीलेषु निरवघ्या वृत्ति कायवाङ्म-
 नसा शीलम्रतेष्वनतिचार इति । मत्यादिविकल्प ज्ञान जीवादिप-
 दार्थस्वतत्त्वविषय प्रत्यक्षपरोक्षलक्षणमज्ञाननिवृत्त्यव्यवहितफल हिता
 हितानुभयप्राप्तिपरिहारोपेक्षाव्यवहितफल यत्तस्य भावनाया नित्य-
 युक्तताऽभीक्ष्णज्ञानोपयोग इति । शरीर मानस च बहुविकल्प
 प्रियविप्रयोगाप्रियसयोगेप्सितालाभादिजनित ससारदुःख यदतिरूढ
 ततो नित्यभीरुता सवेग इति । आहारो दत्त पात्राय तस्मिन्नहनि
 तत्प्रीतिहेतुर्भवति, अभयदानमुपपादितमेकभवयसननोदनकर, सम्य
 ज्ञानदान पुनरनेकभवशतसहस्रदु खोत्तारणकारणमतस्तत्रिष्विधहारा-
 भयज्ञानदानभेदेन यथाविधि प्रतिपाद्यमान त्याग इत्युच्यते ।
 शरीरमिदं दुःखकारणमनित्यमशुचि नास्य यथेष्ट भोगविधिना
 परिपोषो युक्त, अशुच्यपीदं गुणरत्नसचयोपकारीति विचिन्त्य
 विनिवृत्तविषयसुखाभिपगम्य कार्यं प्रत्येतद्भृतकमिव नियुजानस्य
 यथाशक्तिमार्गाविरोधकाय क्लेशानुष्ठान तप इति । यथा भाण्डागारे

समुत्थिते दहने तत्प्रशमनमनुष्ठीयते बहुपकारित्वात्तथाऽनेकत्रत
समृद्धस्य मुनिगणस्य तपस कुतश्चित्प्रत्यूहे समुपस्थिते तत्सधारण
साधुसमाधिरिति । गुणवत् साधुजनस्य सनिहिते दुःखे निरवद्येन
विधिना तदपहरण बहुप्रकार वैयावृत्यमिति । अर्हदाचार्येषु केवल-
श्रुतज्ञानदिव्यनयनेषु परहितकरप्रवृत्तिषु स्वपरसमयविन्तरनिश्चय-
ज्ञेषु बहुश्रुतेषु प्रवचने च श्रुतदेवतासनिधिगुणयोगदुरासदे मोक्ष
पदप्रासादारोहणसुरचितसोपानभूते भावविशुद्धियुक्तोऽनुरागो भक्ति-
स्त्रिधा कल्प्यत इति । पडावश्यकक्रिया, सामायिक, चतुर्विंशति
स्तप, वदना, प्रतिक्रमण, प्रत्याख्यानं, कायोत्सर्गश्चेति । तत्र
सामायिक सर्वसावध्ययोगनिवृत्तिलक्षण, चित्तस्थैकत्वेन ज्ञानेन प्रणि-
धान वा, शत्रुमित्रमणिपापाणसुवर्णमृत्तिकामाजीवितमरणलाभालाभा-
दिषु रागद्वेषाभावो वेति । चतुर्विंशतिस्तवस्तीर्थकरपुण्यगुणानु-
र्वात्तनमिति । वदना त्रिशुद्धि द्विधासनश्चतु शिरोवनतिर्द्विंशा-
वर्त्तना चेति, तत्प्रपञ्चस्तूत्तरन वक्ष्यते । प्रतिक्रमणमनीनदोषनि-
वर्त्तनमिति । प्रत्याख्यानमनागतदोषापोहनमिति । कायोत्सर्ग
परिमितशालविषयशरीरममत्वनिवृत्तिरिति । एतासा षण्णा क्रियाणा
यथाऽऽह प्रवचनमनौत्सुक्यमावश्यं परिहाणिरिति । ज्ञानतपो
जिनपूजाविधिना धर्मप्रकाशन मार्गप्रभावनेति । प्रवृष्ट वचन प्रव-
चन, प्रवृष्टस्य वा वचन प्रवचन, सिद्धान्तो द्वादशाहमित्यनर्था
न्तर, तत्र भवा देशमहाजतिन, अमयनसम्यग्दृष्टयश्च प्रवचनमि-
त्युच्यते, तेष्वनुराग आकाशा ममेद भाव प्रवचनवत्सलत्व ।
तेनैतेनापि तीर्थकरनामस्मैवधो भवति । कुत पञ्चमहाव्रताद्या-

ब्रवीतीति क्षन्तव्य । अभासचितनादपि नैते मयि विद्यन्ते दोषा
 अज्ञानादसौ ब्रवीतीति क्षमा कार्या । अपि च बालम्बभावविन्तन
 प्रत्यक्षपरोक्षाक्रोशानताडनमारणधर्मभ्रशनानामुत्तरोत्तररक्षणार्थं, त
 यथा-परोक्षमाक्रोशति बाले क्षन्तव्यमेव स्वभासा हि बाला भवन्ति,
 दिष्ट्या च स मा परोक्षमाक्रोशति न च प्रत्यक्षमेतदपि बालेष्विति
 लाभो मन्तव्य एव । प्रत्यक्षमाक्रोशति सोढव्य, पिद्यत एतद्दालेषु
 दिष्ट्या च मा प्रत्यक्षमाक्रोशति, यत् ताडयत्येतदपि बालेष्विति
 लाभ एव मतः । ताडयत्यपि मार्षितव्य, दिष्ट्या च मा ताड
 यति न प्राणैर्वियोजयति । एतदपि बालेष्विति लाभ एव मन्तव्य ।
 प्राणैर्वियोजयत्यपि नितिक्षा कर्त्तव्या, दिष्ट्या च मा प्राणैर्वियो
 जयति, मद्धीनाद्धर्मात् भ्रशयतीति । किञ्चान्यन्ममैवापराधोऽय
 यत्पुराऽऽचरित तन्महदुत्कर्षं तत्फलमिदमाक्रोशवचनादिनिमित्तमात्र
 परोऽयमत्रेति सोढव्यमिति ।

उत्तमजातिकुलरूपविज्ञानैश्वर्यश्रुतमपतपोलाभवीर्यम्यापि तत्कृत
 मन्वेशाभवात्परप्रयुक्तमपरिभवनिमित्ताभिमानाभावो मार्दव मान-
 निर्हरणमवगन्तव्यम् । मार्दवोपेत गुरवोऽनुगृह्णाति, साधवोऽपि
 साधु मन्यन्ते । ततश्च सम्यग्ज्ञानादीना पात्र भवति, अत स्वर्गा-
 पवर्गफलावाप्तिर्मानमालिनमनसि व्रतशीलानि नावतिष्ठन्त, साधवश्चैन
 परित्यजन्ति, तन्मूला सर्वा विपत्तय इति ।

योगस्य कायवाङ्मनो लक्षणम्यावकताऽऽर्जवमित्युच्यते ।
 ऋजुहृदयमविषसन्तो गुणा मायामाव नाश्रयन्ते, मायाविनो न
 विश्वास्ति, लोक गर्हिता च गतिर्भवतीति ।

प्रकर्षप्राप्तलोभानिवृत्ति शौचमित्युच्यते । शुच्याचारमिहापि सन्मानयन्ति सर्वे, विश्रमणादयश्च गुणान्तमधितिष्ठन्ति । लोभ भावनाक्रान्तहृदये नावकाश लभन्ते गुणा । स च लोभो जीविनाऽऽरोग्येन्द्रियोपभोगविषयभेदाच्चतुर्विध, स्वपरविषयावात्स प्रत्येक द्विधा भिद्यते । स्वजीवितलोभ, परजीवितलोभ, स्वारोग्यलोभ, परारोग्यलोभ, स्वेन्द्रियलोभ, परेन्द्रियलोभ, स्वोपभोगलोभ, परोपभोगलोभश्चेति । अतस्तन्निवृत्तिलक्षण शौच चतुर्विधमिति ।

सत्सु प्रशस्तेषु जनेषु साधुवचन सत्यमित्युच्यते । सत्यसद्भावो दशविध, नामरूपस्थापनाप्रतीत्यसवृत्तिसयोजनाजनपददेशभावसमयसत्यभेदेन । तत्र सचेतनेतरद्रव्यम्यासत्यप्यर्थे यद्व्यवहारार्थं सज्ञाकरण तन्नामसत्य, इन्द्र इत्यादि । यदर्थासन्निधानेऽपि रूपमाश्रेणोच्यते तद्रूपसत्य, यथा चित्रपुरुषादिषु । असत्यपि चैतन्ययोगादावर्थे पुरुष इत्यादि, असत्यप्यर्थे यत्कार्यार्थं स्थापित धूनाक्षरसारिकानिक्षेपादिषु तत्स्थापनासत्य, चन्द्रप्रमप्रतिमा इति । साधनादी नौपशमिकादीन् भावान् प्रतीत्य यद्वचन तत्प्रतीत्यसत्य, दीर्घाऽयं पुरुषस्ताल इत्यादि । यहोऽसवृत्या गीत वचस्तत्सवृत्तिसत्य, यथा पृथिन्याद्यनेककारणत्वेऽपि सति पङ्के जात परुषमित्यादि । धूप चूर्णावासनानुलेपनप्रघर्षादिषु पद्ममकरहसमर्वनोभद्रकौचयूहादिषु वाऽचेतनेतरद्रव्याणां यथाभागविधान सनिवेशाविर्भावक यद्वचस्तत्स योजनासत्यम् । द्वात्रिंशज्जनपट्टेऽप्यार्यानायभेदेषु धर्माऽऽकाममोक्षाणां प्रापक यद्वचस्तज्जापदसत्य, राजाराणकमित्यादि । ग्रामनगरराजगणपाखडजातिमुलादिधर्माणामुपदेशक यद्वचस्तदेशसत्य, ग्रामो

वृत्त्याऽऽवृत् इत्यादि । छद्मस्थज्ञानस्य द्रव्ययाभात्त्याशनेऽपि सयतस्य सयतासयतस्य वा स्वगुणपरिपालनार्थं प्रासुकमिदमप्रासुकमित्यादि यद्वचस्तद्भावमत्य । प्रतिनियतपट्टन्यपर्यायाणामागमगम्यानां याभात्त्याऽऽवृत्त्या यद्वचस्तत्समयसत्य, समयोत्तरवृद्ध्या गले युवा पल्योपम इत्यादि । सत्यवाचि प्रतिष्ठिता सर्वगुणसम्पत्, अनृताभिभाषिण बधवोऽप्यरमन्यन्ते, मित्राणि च विरक्तभावमुपयान्ति, विषाऽभ्युदकादीन्यप्येन न सहन्ते, जिह्वाच्छेदसर्वस्वहरणादिव्यसनभाम्भवतीति ।

सयमो द्विधा—उपेक्षाऽपहृतमेदेन । तत्र देशकालविधानज्ञस्य परानुपरोधेनोत्कृष्टकायस्य कायवाङ्मन कर्मयोगाना कृतनियहम्य त्रिगुप्तिगुप्तस्य रागद्वेषानभिष्वगलक्षण उपेक्षासयम । अपहृतसयमस्य समितय कार्यान्ता उच्यन्ते, ईर्याभाषैषणाऽऽदाननिक्षेपोत्सर्गा समितय । तत्रेर्षासामतिर्नामकर्मोऽयाऽऽपादितविशेषैकद्वित्रिचतु पचेन्द्रियमेदेन चतुर्द्विर्द्विर्द्विश्चतुर्बिकल्पचतुर्दशजीवस्यानादिविधानवेदिनो मुनेर्वर्मार्थं प्रयतमानस्य सवितर्युदिते चक्षुषाऽपिपयग्रहणसामर्थ्यमुपजनयत मनुष्यहस्तपशुकटगोकुआदिवरणपातोपहन्यावश्याय प्रालेयमागेऽनयमनस शनैर्न्यस्तगदस्य सकुचिताय वभ्योत्कृष्टपार्श्वदृष्टेर्युगमानपूर्वनिर्गक्षणावहितलोचनस्य स्थित्वा दिशो विलोकयत पृथिव्याचारभाभावादीर्यासमितिरित्यारूपायते । हितमितासदिग्धाविधान भाषासमिति मोक्षपदप्रापणप्रधानफल हित, तद्विषेध, स्वहित, परहित चेति । मितमनर्थकबहुप्रनपनरहित । स्फुटार्थव्यक्ताक्षरवाऽसदिग्धत्व । तस्या प्रपचो मिथ्यापिधानासूयाप्रियसमे-

दाल्पमारशक्तिभ्रातसकपायपरिहासायुक्तासम्यशपनानिष्ठुरधर्मविरो-
धिदेशकालविरोध्यतिसम्तवादिवाद्दोषविरहितानिधानम् । अनगारस्य
मोक्षैकप्रयोजनस्य प्राणिदयातत्परस्य कायस्थित्यर्थे प्राणयात्रा-
निमित्त तपोवृहणार्थं च चर्यानिमित्त पर्यटत शीलगुणसयमा-
दिरु मरक्षत सप्तरशरीरभोगनिर्वेदत्रय भावयतो दृष्टवस्तुयाथात्म्य-
स्वरूप चिन्तयतो देशकालसारव्यादिविशिष्टमगर्हितमम्यवहरण
नवकोटिपरिशुद्धमेपणसमिति । पट्जीवनिकायस्योपद्रव उपद्रवण,
अगच्छेदनादिव्यापारो विद्रावण, सतापजनन परितापन, प्राणि-
प्राणव्यपरोपणमारभ, एवमुपद्रवणाविद्रावणपरितापनारभक्रियया
निष्पन्नमल म्बेन कृत परेण कारित वाऽनुमानित वाऽव कर्म (जनितं)
तत्सेविनोऽनशनादितपास्यभ्रावकाशादियोगा वीरासनादियोगविशे-
षाश्च भिन्नभाजनपरितामृतवत्प्रक्षरन्ति, ततश्च तदभक्ष्यमिव परिहरतो
भिक्षो परकृतप्रशस्तप्राप्तुकाऽऽहारग्रहणेऽपि पट्चत्वारिंशद्दोषा
भवन्ति तद्यथा—षोडशविधा उद्गमदोषा, षोडशविधा उत्पा-
दनदोषा, दशविधा एषणादोषा सयोजनाप्रमाणाङ्कारधूमदोषा-
श्चत्वार, एतैर्दोषैः परिवर्जितमाहारग्रहणमेपणासमितिरिति । नै स-
ङ्घिकीं चर्यामातिष्ठमानस्य पात्रग्रहणे सति तत्सरक्षणादिकृतो दोष
प्रसज्यते । कपाउमन्यद्वा भाजनमादाय पर्यटतो भिक्षोर्दैन्य-
मासज्यते । गृहिजनानीतमपि भाजन न सर्वत्र सुलभ तत्प्रक्षालना-
दिविधौ च दुःपरिहार पापलेप । स्वभजनेन देशान्तर नात्वा
भोजने चाशानुबन्धन स्यान् स्वपूर्वविशिष्टभाजनाधिकगुणासमवाच्च ।
न केनचिद्भुजानस्य दैन्य स्यात् । ततो नि सगस्य निष्परि-

ग्रहस्य भिन्नो स्वकरपुटभाननात्तान्यद्विशिष्टमत्तिस्तम्मात्स्वायत्तेन
 पाणिपुटेन निरावाधे देशे निरालत्रचतुरगुलान्तरसमपादाभ्या म्पित्वा
 परीक्ष्य भुजानस्य निभृतस्य तद्गतदोषाभाव । धर्माविरोधिना
 पगनुपराधिना द्रव्याणा ज्ञानान्तिसाधनान, ग्रहणे विसर्जने च निरीक्ष्य
 प्रमृज्य प्रवर्तनमात्माननिक्षेपणमिति । म्थावराणा जंगमाना च
 जीवानामविरोधनागमलनिर्हरण शरीरस्य च म्थापनमुत्सर्गसमिति ।
 एव गमनभाषणाभ्यवहरणग्रहणनिक्षेपोत्सर्गलक्षणपचसमिति विधाने
 ऽप्रमत्ताना तत्प्रणालिकाप्रसृतकर्माऽभावान्निभृताना सवर सिद्धयति ।

एवमीर्यासमित्यादिषु वर्तमानस्य मुनेस्तत्प्रतिपालनार्थं प्राणी-
 न्द्रियपरिहारोऽपहृतसयम* । एकैन्द्रियात्प्राणिर्षीडापरिहार प्राण
 सयम । इन्द्रियात्पिष्वर्थेषु रागानिभिष्वङ्ग इन्द्रियसयम । स चाप
 हृतसयमस्त्रिविध, उत्कृष्टो मध्यमो जन्यश्चेति । तत्र प्रामुक्त्वं
 सत्याहारमात्रबाह्यसाधनस्य स्वार्धनेतरज्ञानचरणकरणस्य बाह्यमन्तु
 पनिपात आत्मान तनोऽपहृत्य जीवापरिपालयत उत्कृष्ट ।
 मृदुना प्रमृज्य जन्तुपरिहरतो मध्यम । उपकरणान्तरेच्छया जन्य ।

तस्यापहृतसयमस्य प्रतिपालनार्थं शुद्धयष्टकोपदेश । तद्यथा—
 अष्टौ शुद्धय । भावशुद्धि, वागशुद्धि, विनयशुद्धि, ईर्यापथ
 शुद्धि, भिक्षाशुद्धि, । प्रतिष्ठापनाशुद्धि, शयनाशनशुद्धि,
 वाक्यशुद्धिश्चेति । तत्र भ उशुद्धि कर्मक्षयोपशमननिता मोक्ष
 मागन्त्याहितप्रना रागाद्यपहृगहिता, तस्या मत्यामाचार
 प्रनाशते परिशुद्धभित्तिगतचित्रकर्मवन् । तथा चोत्तमपरग्रे—

आध्यात्ममुद्देशिय अज्ज्ञोवज्ज्ञेय पूदि मिस्सेय ।
 द्विविदे बलि पाहुडिय पादुकारेय कीदेय ॥
 पामिच्छे परियट्टे अभिहडमुभिन्न मालमारोहे ।
 अचिञ्जे अणिसिद्धे उगमदोसो इ सोलसमो ॥

आध्यात्म गृहस्थाश्रित पञ्चशूनोपेत निकृष्टन्यापार पट्जीव-
 निकायवधरु पट्चत्वारिंशद्वापेवाह्य उद्देशिय उद्देश्य देय ।
 अज्ज्ञोवज्ज्ञेय यतिं दृष्ट्वाऽधिकपारुप्रवृत्ति । पूदि अप्राप्तुकमिश्रि-
 ताहार । मिस्सेय असयते सह भोजन । द्विविदे पारुभाजनादन्यत्र
 निक्षिप्त । बलि यक्षादिदत्तनैवेद्यशेष । पाहुडिय काल परानृत्य
 दत्त । पादुकारेय सक्रमणप्रकाशनरूप । कीदेय क्रीत्वा नीत ।
 पामिच्छे उद्धारानीत । परियट्टे परावृत्त्याऽऽनीत । अभिहडं
 देशान्तरागतवस्तु । उभिन्न उद्भिन्न बधनापनयन । मालारोहण
 मालामारुह्य दत्त । अचिञ्जे भीत्वा दत्त । अणिसिद्धे नि श्रेण्या-
 दिक्मनरुह्य दत्त । एते षोडशोद्गमदोषा भवन्ति ।

धात्रीदूदनिमित्ते आजीवे वणित्रगे तद्देव तिग्गिगळे
 कोधी माणी मायी लोभी य ह्यस्ति दस एहे ॥
 पुट्टी पञ्चा सथुदि विज्जा मतेय चुण्णजोगेय ।
 उप्पादणाय दोसा सोलसमे मूलकम्मेय ॥

धात्री धायिका । दूदा लेखादिनेता । निमित्त निमित्तशास्त्र ।
 आजीवो जीविका । वणित्रगे दातुरनुकूलवचन । तिग्गिगळे वैधरु
 शास्त्र । कोधी । मानी । मायावी । लोभी । पुट्टी दानग्रहणात्पू-
 र्वस्तुति । पञ्चा दान गृहीत्वा पश्चात्स्तवन । विज्जा आकाशगम-
 नादि । मतेय मनस्यर्था । चुण्णजोगेय तनुसरकारहे-

तुसुगधिद्रयरज । मूलरुम्भेय वशीकरण । एते षोडशोत्पादन
दोषा भवन्ति ।

सन्निदा सन्दिह्यमान । मखिखदा तलाद्यभ्यक्त । णिखिखदा अप्रा
मुकोपस्थापित । पिहिय सचित्तादिपरिस्थापित । साहरणा ज्ञयिते
ग्रहण । दायग सदोपज्ञता । ऊमिस्से अप्रासुक्रमित्र । अपरिणद
अविश्वस्त । लिक्ता खटिगाल्लिप्त । छोटिद त्यक्त्वाऽऽदिभोजन ।
एते दशौषणा दोषा ।

सयोयणा स्वात्निमित्त शीतोष्णभक्तपानादिमिश्रण । अप्पमाण
मात्राविक्रय । इगाल सगृद्धिभोजन । धूम निदयन् भुक्ते । एते
ऽप्येषणादोषा भवन्ति ।

एतैर्षट्चत्वारिंशदोषैः परिवर्जितैपणाममितिर्भवति ।

कायशुद्धिर्निरावरणा निरस्तमस्कारा यथाज्ञानमलवारिणी
निगकृतागविफारा सर्वत्र प्रयत्नवृत्ति प्रशममूर्तिमिव प्रदर्शयन्ती
तस्या सत्या न स्वतोऽन्यस्य भयमुपजायते नाप्यन्यत स्वस्य ।
विनयशुद्धिरहंदादिपरमगुरुषु यथाऽर्हपूजाप्रणया ज्ञानादिषु च यथा
विधिभक्तियुक्ता गुरोः सवत्रानुमूलवृत्ति प्रश्नस्वाध्यायवाचनाकथा-
विज्ञापनादिषु प्रतिपत्तिवृत्तेश्च देशकालभावबोधनिपुणाऽऽचार्यानु-
मतचारिणी तन्मूला सर्वमपद सैव भूया पुरुषस्य सैव नौ सत्सार-
ममुदोत्तरणे । ईर्यापथशुद्धिर्नानाविधजीवस्थाना योनीनामाश्रयाणा-

१ क" पुस्तके एष उन्नमशोपादिप्रश्नाव एषणासमित्तिप्रकरणे लिखितो-
ऽस्ति तत्रैव मनोहनया प्रतिभाति प्रस्तुतत्वविशेषात् । अत्र विस्तृतं लिखित
इति पाठश्च समा विदधन्-प्रार्थो, २ दशक शाली ।

मेव बो गज्जनितप्रयत्नपरिहृतजन्तुपीडाज्ञानादित्यम्बेन्द्रियप्रकाश-
निरीक्षितदेशगामिनी द्रुतविलम्बितसभ्रान्तविस्मितलीलाविहारदिगम-
लोकनादिदोषविरहितगमना तस्या सत्या समय प्रतिष्ठितो भवति
विभय इव सुनीतौ । भिक्षाशुद्धि परीक्षितोभयप्रचारा प्रमृष्ट
पूर्णापरस्वाङ्गदेशविधानाऽऽचारसूत्रोक्तकालदेशप्रकृतिप्रतिपत्तिकुशला
लाभालाभमानावमानसमानमनोवृत्ति गीतनृत्तप्रसूतिकामृतकसुरा-
पण्याङ्गनापापकर्मदानानाथदानशालायजनविवाहादिमङ्गलगेहपरिवर्ज-
नपरा चन्द्रगतिरिव हीनाधिरगृहविशिष्टोपस्थाना लोकगर्हितकुलप-
रिवर्मनोपलक्षिता दीनवृत्तिविगमा प्रासुक्ताऽऽहारगणेषणाप्रणिधानाऽऽ-
गमविहितनिरवद्याशनपरिप्राप्तप्राणयात्राफला तत्प्रतिबद्धा हि चरणस
पद्गुणा सपदिव सा मुननसेवनिवधना सा लाभालाभयो सरसविरसयोश्च
समसन्तोषवद्भिर्भिक्षेति भाष्यते । भिक्षाशुद्धिपरस्य मुनेरशन पचविध
भवति, गोचाराक्षत्रक्षणोदराग्निप्रशमनभ्रमराहारध्वजपूरणनामभेदेन ।
यथा सलीलसालहारयुवतिभिरपनीयमानयासे गौर्न तदगगतसौन्दर्य-
निरीक्षणपरस्तृणमेवाऽस्ति यथा वा तृणोलप नानादेशस्थ यवालाभम-
भ्यवहरति न योजनासपदमपेक्षते तथा भिक्षुरपि भिक्षापरिवेषकनत-
मृदुललिततनुरूपवेषाभिलाषविलोकननिरुत्सुकशुष्कद्रवाहारयोजनावि-
शेष चानवेश्यमाणो यथाऽऽगतमश्नातीति गोरिव चारो 'गोचार' इति
व्यपदिश्यते तथा श्वेषणेति च । यथा शकटी रत्नभारपूर्णा येन
केनचित्स्नेहेनाक्षिलेप कृत्वाऽभिलषितदेशान्तर गणिगुपनयाति तथा
मुनिरपि गुणरत्नभरिता तनुशकृग्मनवद्याभिक्षाऽऽयुरक्षत्रक्षणेना-
भिप्रेतसमाधिपत्तन प्रापतीति 'अक्षत्रक्षण' मिति च नाम रूढ ।

यथा भाडागारे समुत्थितमनस्य शुचिनाऽशुचिना वा वारिणा प्रशमयति
 गृही तथा यथा लठ्ठेन यतिरप्युदराम्नि सरसेन विरसेन वा
 ऽऽहारेण प्रशमयतीत्युदराम्निप्रशमनामिति च निरुच्यते । दातृजन-
 नाधया विना कुशलो मुनिर्भ्रमरवदाहरतीति भ्रमराहार इत्यपि
 परिभाष्यते । येन केनचित्कृत्वाग्नेयं श्वभ्रपूरणमदुदरार्त्तमनगार-
 पूरयति स्वादुनेतरेण वेति श्वभ्रपूरणमिति च निगद्यते । प्रतिष्ठापन-
 शुद्धिपर सयतो नक्षरौमसिंमाणमनिष्ठीवनशुभोच्चारप्रसवणशोभने
 देहपरित्यागे च विहितदेशकालो जतूपरोधमत्तरेण यत्न कुर्या-
 त्प्रयत्ने । सयतेन शयनाशनशुद्धिपरेण स्त्रीक्षुद्रचोरपानाक्षशौ-
 चशाकुनिवादिपापजनायासा वर्ज्या शृङ्गारविकारभूषणोज्ज्वलवेष-
 वेश्याक्रीडाभिरामगीतनृत्तवादिगानुलप्रदेशा विकृतागगुह्यदर्शनमा-
 छमयालेखहास्योपभोगमहेतिसववाहनमनायुधयायामभूमयश्च रा-
 गमारणार्त्तद्विद्यगोचरा मदमानशोभकोपसक्लेशस्थानादयश्च परि-
 हर्तव्या, अट्टनिमा गिरिगुहातस्फोटरादय वृषिमाश्च शून्यागारा-
 दयो मुक्तमोचितावासा अनात्मोद्देशनिवात्तता निरारम्भा सेव्या ।
 तत्र सयतस्य त्रिविधो निवास, म्यानमासन शयन चेति । पादौ
 चतुरागुलान्तरे प्रम्याप्याऽवस्ति यगूढ्वाऽन्वतममुखो भूत्वा यत्राऽऽत्म
 भावो यथाऽऽत्मबलवीर्यमदृश कर्मक्षमप्रयोजनोऽमहिष्टमति स्तिष्ठेत्,
 अथ न शक्त्यान्निष्प्रतिज्ञान पर्यङ्कादिभिरामनेरासीन, यद्यपरिमि-
 तकालयोग खिन्नो वैश्वपाश्र्वाहूपमानसवृतागादिभिरल्पकाल श्रम
 परिहारार्थं शयीत । वाक्यशुद्धि पृथिवीकायित्रीद्यारभ्रेरणरहिता
 शुद्धकामकर्मसमिन्नागपैशूयपम्पनिष्ठुरादिपरपीडाकरप्रयोगनि

रत्सुजा स्त्रीभक्तराष्ट्रावनिपालाऽऽश्रितकथाभिमुखा व्रतशीलेशाना-
दिप्रदानफला स्वपरहितमितमपुरमनोहरा परमवैराग्यहेतुभूता
परिहृतपरात्मनिन्दाप्रशमा सयतम्य योग्या उन्पिष्ठाना हि
सर्वसपद इति ।

इति शुद्धिप्रकरणम् ।

अथ सयमभेदा साक्षान्मोक्षप्राप्तिकारणान्युच्यन्ते । सामायिक-
छेदोपस्थापना, परिहारविशुद्धि, सूक्ष्मसाम्पराय, यथाख्यात
चारित्र्यमिति ।

तत्र सामायिकमवस्थान सर्वसाधनयोगस्याभेदेन प्रत्याख्यानमव-
लम्ब्य प्रवृत्तमथवाऽवधृतकालमनवधृतकाल सामायिकमित्याख्यायते ।
असत्साधनवर्जन्तुदेशकालप्रादुर्भावनिरोधाप्रत्यक्षत्वान् प्रमादप्रशादभ्यु-
पगतनिरवद्यक्रियाप्रबधप्रलोपे सति तदुपात्तस्य कर्मण सम्यक्
प्रतिक्रिया छेदोपस्थापनाऽथवा सावद्यकर्मणो हिंसादिभेदेन विख्या-
न्निवृत्तिदोषोपस्थापना । प्राणिव्यञ्जितृप्ति परिहारस्तेन विशुद्धिर्य-
स्मिन्तत्परिहारविशुद्धिचारित्र्यम् तत्पुनस्त्रिशद्वर्षजातस्य सवत्सरपृथ-
क्ष्यं तीर्थस्नानमूलमेव प्रत्याख्याननामधेयपूर्वार्णवपारगतस्य
जन्तुनिरोधप्रादुर्भावकालपरिणामजमयोनिदेशद्वयस्यमात्रनिर्णयज्ञस्य
प्रमादरहितस्य महार्थार्यस्य परमनिर्णयस्यातिदुष्करचर्यानुष्ठायिनस्मिन्
सन्ध्या वर्जयित्वा द्विगन्धूतिगामिन सपद्यते नान्यस्य । सूक्ष्मस्थूल-
सत्त्ववधपरिहारप्रवृत्तत्वादनुपहतोत्साहस्याखण्डितक्रियाविशेषस्य स-
म्यग्दर्शनज्ञानमहामारुतसंधिक्षितप्रशान्ता यवमायाभिनिशोपश्लिष्टक-
र्मघनस्य ॥

ऋमोहवीजम्य तत एव परिप्राप्तान्वर्थसूक्ष्ममास्पगयशुद्धमयतस्य
सूक्ष्मसाम्परायचारित्रम् । चारित्रमोहम्य निरवशेषस्योपशमात्क्षया-
च्चात्मस्वभावावस्थोपेभालक्षणमथारयातचारित्र, अथ शब्दस्थानन्त
गथाथवृत्तित्वाक्षिरपशोपमोहक्षयोपशमाऽनन्तरमाविर्भवतीत्यथाख्यात,
अथवा यथाऽऽत्मस्वभावान्स्तिथस्तपैत्राऽऽरयातत्वाद्यथारयातमिति ।

ततो यथारयातचारित्रात्सत्कर्मसमाप्तिर्भवति । सामायिनादी
नामानुपूर्वा वचनमुत्तरोत्तरगुणप्रकर्षख्यापनार्थम् । तद्यथा—सामा-
यिकच्छेदोपस्थापनासयमम्य जघन्यविशुद्धिरत्पा तत परिहारविशु-
द्धिचारित्रस्य जघन्यलठिग्नन्तगुणा तस्यैवोत्कृष्टविशुद्धिरनन्त-
गुणा तत सामायिकच्छेदोपस्थापनासयमोत्कृष्टविशुद्धिरनन्तगुणा तत
सूक्ष्मसाम्परायचारित्रम्य जघन्यविशुद्धिरनन्तगुणा तस्यैवोत्कृष्ट
विशुद्धिरनन्तगुणा ततो यथारयातचारित्रविशुद्धि सपूर्णा प्रकर्षा-
प्रकर्षविहितानन्तगुणा । एवमेते पञ्च चारित्रोपयोगा शब्द-
विषयत्वेन सरयेयभेदा । बुभयवसानभेदात्सख्येया अर्थान्न्त-
भेदाश्च भवति । तदेतच्चारित्र सर्वाश्वनिरोधनारणत्वात्परमसवर-
हेतुरित्यवसेयम् ।

अथ वा धनधारणसमितिपालनरूपायनिग्रहदृष्ट्यागेन्द्रियजय
सयम । तत्र हिंसाऽनृतस्तेयाऽनखपरिग्रहविरतिरिति पचधा व्रत ।
तत्रेन्द्रियरूपायनिग्रहमकृत्वा प्रमत्त इव य प्रवर्तते स प्रमत्त ।
पचेन्द्रियमनोराक्कायबलोग्गमनि श्चामायुष्काणि प्राणा । एनेन्द्रि-
याद्य प्राणिन प्रमत्तपरिणामयोगात्प्राणिप्राणयपरीपण हिंसा ।
सा च सरंभसमारमारभैद्विभि गायवात्मन कर्मयोगैद्विभि कृत्-

कारितानुमतैस्त्रिभिः क्रोधादिक्रपायैश्चतुर्भिर्भियते । तत्र प्राणायप-
रोपणादिषु प्रमादत प्रयत्नावेश मरभ । साध्याया क्रियाया
साधनाना समाहार समारभ । आदौ क्रम प्रक्रम आरभ इति ।
औदारिकशरीरनामकर्मोदयवशात्पुद्गलैश्चीयत इति काय । वाक्
द्विविधा, भाववाक्, द्रव्यगति । तत्र भावनाभिर्यान्तरायमति
श्रुतज्ञानावरणक्षयोपशमागोपागनामलामनिमित्तत्वात् पौद्गलिकी ।
तदभावे तद्व्युत्पत्त्यात्तत्सामर्थ्योपतेन क्रियावताऽऽत्मना प्रेर्यमाणा
पुद्गला वाक्त्वेन विपरिणमन्त इति द्रव्यगतिपि पौद्गलिकी । मनश्च
द्विविध, भावमनो द्रव्यमनश्चेति । तत्र भावमनो लब्धुपयोगाम्भ्या
लक्ष्यते पुद्गलावलम्बनत्वात्पौद्गलिक । द्रव्यमनश्च ज्ञानावरणवीर्यान्त
रायक्षयोपशमलभप्रत्यया गुणदोषविचारस्मरणादिप्रणिजानामिमुख
स्यात्मनोऽनुग्राहका पुद्गला वीर्यविशेषावर्जनममर्था मनस्त्वेन परिणता
इति पौद्गलिकमिति । स्वातन्त्र्यविशिष्टेनात्मना य प्रादुर्भावित
तत्कृत । परस्य प्रयोगमपेक्ष्य सिद्धिमापद्यमान कारित । प्रयोज-
कस्य मनसाऽभ्युपगमनमनुमतमिति । आत्मन मन्थक्त्वसयमासय
मसयमयथाख्यातचारित्र कपन्तीति कृपाया । अथ वा कृपन्ति
फलवत्कुर्वन्ति कर्मबीजमिति कृपाया । सरभममारभारभणामधस्तान्
योगान कृतकारितानुमतानि क्रोधमानमायालोभाश्च क्रमेण व्यव-
स्थाप्य सभ निरुध्याङ्कसचारे कृते षट्त्रिंशद्विकरुपा भवन्ति ।
एव समारभे आरभे च प्रत्येक षट्त्रिंशद्विकरुपा भवन्ति । सर्वे
संपिंडिता अष्टोत्तरशतसंख्याका भवन्ति ।

एव कायादियोगान्कृतकारितानुमतानि क्रोधादिक्रपायाश्चकेरु
निरुध्याकसचार कर्त्तव्य ।

सख्यातासख्याताननभवसमारावम्भानमनन्तानुचरिणा कपाया
णा । पण्मासानस्थानमप्रत्याख्यानाना । पक्षावस्थान प्रत्याख्या-
नाना । अन्तर्मुहूर्तावस्थान सज्वलनाना । एवविषयोऽशकपायभेदान्
द्वात्रिंशदुत्तरचतु शतविररूपा भवन्ति ।

अप्रतिपीड्या सू, मजीवा, वादरजीवाना गत्यादिमार्गणागुण
स्थानफुल्लेषोऽन्यायुषादिन ज्ञात्वा गमनम्भानशयनासनादिषु स्वय
न हनन, परैर्वा न घातन, अन्येषामपि हिंसता नानुमोदन हिंसा
विरति । अहिंसाव्रत स्वर्गापवर्गफलप्रापणहेतुस्तत्प्रतिपालननिमित्त
शेषाणि न्तानि । अहिंसरूपो निजजननवद्विधास्य पूज्यश्च
भवति । हिंस्रो हि नीत्योद्धेजनीय सततोऽनुबद्धवैरश्चेद्देव च वध
बन्धपरिक्षेपादीन् परिलभते प्रेत्य चाशुभा गतिं, गर्हितश्च भवतीति
हिंसाया व्युपरम श्रेयान् । परमार्थग्रहणेच्छयाऽहिंसाजनस्यैर्यार्थ
पच भावना भवन्ति ।

वाग्गुप्ति, मनोगुप्ति, इर्यासमिति, आदाननिक्षेपणासमिति,
आलोचितपानभोजनमिति ।

परमार्थिकस्य भूतनिह्ववेऽभूतोद्भावे च यदभिमान सदेवानृत्
स्यात् । भूतनिह्ववे नामस्यात्मा नास्ति परलोक इत्यादि । अभूतो-
द्भावे च श्यामाकतदुलमात्रे आमागुर्ध्वमान सर्वगतो निष्क्रिय
इत्यादि । यद्विद्यमानार्थ विषय प्राणिपीडाकारण तत्सत्यमप्यसत्य

१ ख पुस्तके " परमार्थिकस्य " इति पाठो नास्ति । २ तदुलसंज्ञो
विशेष । ३ प्रमाण ' द्वयमख्यप्रज्ञाप्रच ' इत्यनेन प्राणिसूत्रेण प्रमाणार्थे
मान् च प्रत्यय ।

मेतद्विपरीत यच्च प्राणिपीडाकर तदनृत कृतात्कारितादनुमोन्तिताद्वा
 ऽनृताद्विरति सत्यत्र तदभ्युदयनि श्रेयसकारण । सत्यवादिन
 तदभ्युदयनि श्रेयसकारण । सत्यवादिन सन्मानयति लोक, सर्वेषु
 कार्येषु प्रमाण भवति, अनृतवाद्यश्रद्धेयो^१ भवति, इहैव जिहाच्छे-
 दनादीन् प्रतिलभते, मित्याभ्याख्यानदु खितेभ्यश्च बद्धवैरेभ्यो
 बहूनि व्यसनान्यवाप्नोति प्रेत्य चाऽशुभा गतिं । निदितश्च भवती
 त्यनृतवचनाद्युपरम श्रेयान् । सत्यत्रतद्विद्वीकरणार्थं पञ्च भावना
 भवति ।

क्रोधप्रत्याख्यान, लोभप्रत्याख्यान, भीस्त्वप्रत्याख्यान, हास्य-
 प्रत्याख्यान, अनुवीचीभाषण चेति । अनुवीचीभाषणमनुलोमभाषण-
 मित्यर्थ, विचार्य भाषणमनुवीचीभाषणम् ।

अदत्ताऽऽदान स्तेय । ग्रामारामशूयागारवीथ्यादिषु निपतित-
 मणिमनकवस्त्रादिवस्तुनो ग्रहणमदत्तादान । कृतकारितानिभिस्तस्मा
 द्विरतिरस्तेयत्रतम् । तद्दीर्घाणनिर्वाणप्रद । अन्तेयत्रतिनो बहिश्चर-
 प्राणेष्वर्षेष्वपि विश्वसिति लोक । परद्रव्यहरणासक्तमति सर्वभ्यो-
 द्वेजनीयो भवति, इहैव चाभिघातवधबन्धहस्तपादकर्णनासोत्तरीष्ट
 च्छदनभेदनशूलारोहणकर्मपाटनमारागारविनिवेशनसर्वस्वहरणादी
 न्प्रतिलभते प्रेत्य चाशुभा गतिं । कुत्सितश्च भवति, तत्ससर्गत
 शिष्टोऽपि सशयमवाप्नोति । अदत्तादानत्रतस्त्रिरीकरणार्थं भावना
 पञ्च भवति ।

१ " श्रद्धन्त इमेतयोऽपसर्गवदृतिर्वक्तव्या " अत्र दुधात् धातु, अप्रत्येय
 इत्यर्थ । २ पंचत्वं प्राप्य । ३ अस्त्रविशेष ।

शून्यागारगिरिगुहातरप्रकोटराज्ज्वावास, परकीयेषु मोचितेष्वा
वास, परेषा मनुष्यव्यतरातीनामुपरोधाकरण, आचारमूत्रमागेण
भैक्ष्यशुद्धि, ममेद तवेमिति लक्षणो विसवाद, न विमरातेऽ-
विसवाद, सधर्मिभिगविसवाद इति ।

मैथुनमब्रह्म, स्त्रीपुसोर्वदोदये वेदनापाडितयोर्यत्कर्म तन्मैथुनमय
वैकृत्याऽपि चारित्रमोहोदयोदृत्तरागस्य हस्तादिमवदृनेऽस्मि
मैथुनमिति । अहिंसादिगुणवृहणाद्ब्रह्म न ब्रह्म अत्रह्य तिर्यङ्मनुष्य
देवाऽचेतनमेदाच्चतुर्विधस्त्रीम्यो मातृमुनाभगिर्नाभावनया मनोवाक्याय-
प्रत्येकदृत्तकारितानुमोदितमेदेन नशविधाद्विरतिश्चतुर्यत्रन । तदेव
स्वर्गमोक्षसाधन, ब्रह्मचारिण भूमिस्थमपि साक्षाद्देव इव मन्यते
लोक । अमयतोऽपि तद्गतो मानार्हा भवति, तस्मिप्रतिष्ठिता सर्व
गुणा, विद्यावताश्च परिगृहीतब्रह्मव्रतम्य किंरभावमुपयानि ।
अब्रह्मचारी मदविभ्रमोन्मथितचित्तो वनगज इव वासितोवचितो
विवशो वधवधपरिहेशादीननुभवति, मोहाभिभूतत्वाच्च कार्याकार्यान
भिज्ञो न किंचित्कुशलमाचरति, परागनालिंगनसगदृतरतिश्चेहैव
वैरानुबधिनो लिंगच्छेदनवधवधनसर्वस्वहरणातीनपायान् प्राप्नोति,
प्रेत्य चाशुभा गतिमरुते, लृणवल्लघुश्च भवतीत्यत स्त्रीविरति-
रात्महिता । ब्रह्मचर्यव्रतनिश्चलीररणार्थं पच भावना भवति ।

स्त्रीरागकथाश्रवणवर्जन, तन्मनोहरागनिरीक्षणविरह, पूर्व-
तानुन्मरणयपाह, वृष्येष्टरसानुभवनिराम, स्वशरीरसस्कार-
त्यागश्चेति ।

मूर्च्छा परिग्रह, बाह्याभ्यन्तरोपधिसरक्षणादिव्यावृत्तिर्मूर्च्छा ।
 क्षेत्रवास्तुधनधान्यद्विपदचतुष्पदयानशयनासनकुप्पमाडानि दशवि-
 धश्चेतनाचेतनभेदलक्षणो बाह्यपरिग्रह । मिथ्यात्वक्रोधमानमायालो-
 महास्यरत्यरतिशोकभयजुगुप्सावेदरागद्वेषचतुर्दशभेदोऽभ्यन्तरपरि-
 ग्रह । एतस्मान्मनस कृतकारितानुमोदितेन वचस कृतकारिता-
 नुमोदितेन कायस्य कृतकारितानुमोदितेन च विरातिरपरिग्रहलक्षणं
 व्रतम् । तदेव स्वर्गमोक्षोत्साधन सर्वेषा गुणानामलकरण, निष्परि-
 ग्रहव्रतिन सवेऽपि सन्मानयन्ति, स सर्वश्च समभिवन्दनीय
 सपूजनीयश्च भवति, तस्य नामग्रहणेऽपि वद्वानलिर्भवति
 लोक । परिग्रहवान् यथा शकुनिर्गृहीतमासखडोऽन्येषा तदार्थिना
 पतत्रिणामभिमवनीयं, तथा तस्करादीनामभिमवनीयो मार्यश्च
 भवति, परिग्रहार्जननिमित्त निजाभिजनप्रियवत्त विहाय केचन
 जडधियो नीचतामुपगच्छन्ति, न चाऽस्य तृप्तिर्भवतीन्धनै
 रिवाऽन्येर्लोभाभिभूतत्वाच्च त्रार्यात्रार्यानेपेक्षो भवति, प्रेत्य चाशुमा
 गतिमास्कन्ति, लुब्धोऽयमिति गर्हितश्च भवतीति नीचवृत्त्या समु-
 पार्जनीयमनित्य दुःखकारण परिग्रह परित्यज्याकिंचन्यवृत्त्या
 नित्यमनन्तसुखसाधन मोक्षमार्गमुपार्जयन्त्यत्माहितैषिण । आकि-
 चन्यत्रतद्द्रष्टिर्मार्थं पत्र भावना भवति ।

पदाना म्पर्शनरमनघ्राणचक्षु श्रोत्राणामिष्टेषु विषयेषूपनिपति
 तेषु रागवर्जनमनिष्टेषु विषयेषूपनिपतितेषु द्वेषवर्जनमिति ।

एवमहिंसात्रिनाना लक्षण फल गुण नटभावे दोषमात्रा च
 ज्ञात्वा यथा ममाप्रिय वधत्रयपत्तिपीडन तथा समवाना । यथा
 मम मिथ्यात्वारयानरुटुकपम्पादानि वचासि दृष्टानोऽतितीव्र
 दुःखमभूत्पूर्वमुत्पद्यते तथा सर्वनीवाना । यथा ममेष्टद्वयत्रियोगे
 व्यसनपूर्वेषुपजायते तथा सर्वभूताना । यथा मम ज्ञानजनपरिमये
 परवृत्ते सति मानमी पीडाऽनितीत्रा नायते तथा सर्वप्राणिना ।
 यथा च मम परिग्रहेष्वप्राप्तेषु काक्षोद्भव प्राप्तेषु रक्षानित विन-
 ष्टेषु श्लेष्मसमुत्पद्यते त्वमतितीव्रतर भवति तथा च सर्वदेहिनाम् ।
 अनो न हिनसिम् । नानृत वगामि । नात्तमाट्टे । नागना स्पृशामि ।
 न परिग्रहमुपात्त इत्येव प्रमत्तपरिणामयोगजनित हिंसादिक विहा-
 याप्रमत्तपरिणामादहिंसात्रितधारणे यत्न कर्त्तव्य ।

समितिपालन पूर्वमुक्त । चतुर्विधकषायनिग्रहश्चोत्तमक्षमामर्त्वा-
 र्जवसत्येशौचेषु प्रतिपादित ।

दडखिविध, मनोवाक्यभेदेन । तत्र रागद्वेषमोहविकल्पात्मा
 मानसो दडखिविध, तत्र राग प्रेमहास्यरतिमायालोभा । द्वेष
 क्रोधमानारतिशोकभयजुगुप्सा । मोहे मिथ्यात्वनिवेदसाहिता प्रेम
 हास्यादय । अनृतोपगतपैशून्यपरुषामिशसनपरितापहिंसनभेदा
 द्वाभ्यं सप्तविध । प्राणिवधचौर्यमैथुनपरिग्रहाऽऽरभनाडनोऽग्रवेष-
 विस्तरपात्कायदंडोऽपि च सप्तविध । गुप्तात्मना प्रयनमानेन दड-
 न्त्यागो विधेय ।

विषयाटवीषु स्वच्छदप्रभावमानेन्द्रियगजाना ज्ञानवैराग्योपवा-

१ रोधादिकोऽयं धातु

साद्यकुशाकर्षणेन वशीकरणमिन्द्रियजय । स चात्रवानुप्रेक्षाया
वक्ष्यते ।

सयमो ह्यात्महितस्तमनुतिष्ठन्निहैव पूज्यते । परत्र किमत्र वाच्य ।
असयत प्राणिवधविषयमार्गेषु नित्य प्रवृत्तो मूर्तिमदशुभकर्मैवाय-
मिति साधुजनविनिन्दमानो दुष्कर्म सचिनुते ।

सयमिनो नैर्ग्रन्थधारिण पचविधा । पुलाका, वकुशा,
कुशीला, निर्ग्रन्था, स्नातकाश्चेति । तत्रोत्तरगुणभावनोपेतमनस
व्रतेष्वपि क्वचित्कदाचित्परिपूर्णतामपरिप्राप्तुवन्तोऽविशुद्धपुलाकासाह-
श्यात्पुलाका इत्युच्यन्ते । नैर्ग्रन्थ्यमुपस्थिता अखण्डितव्रता शरीरी-
पकरणविभूषणानुवर्तिनो वृद्धियश कामा शातगौरवाश्रिता अविविक्त-
परदारश्च (१) छेदशवलयुक्ता वकुशा । शवल्पर्यायवाचो वकुश-
शब्द इति । कुशीला द्विविधा, प्रतिसेवनाकुशीला, कपायकुशीला-
श्चेति । तत्राविविक्तपरिग्रहा (१) परिपूर्णमूलोत्तरगुणा कथाचिदुत्तरगुण-
विरोधिन प्रतिसेवनाकुशीला, ग्रीष्मे जनाप्रक्षालनादिमेव नवदिति ।
वशीकृतायकपायोदया सज्वलनमात्रतत्रा कपायकुशीला इति ।
यथोदके दडराजिराश्वेन म्लियमुपयाति तथाऽनभिव्यक्तोदयकर्माण
ऊर्ध्वं मुहूर्त्तादुद्भिद्यमानकेवलज्ञानदर्शनभाजो निर्ग्रन्था इति । ज्ञाना-
वरणादिघातिकर्मक्षयादाविर्भूतकेवलज्ञानाद्यतिशयविभूतय सयोगि
शीलेशिनो नरलवयास्पदा केवटिन स्नातका इति । एते प्रकृष्टा-
प्रकृष्टमभयचारित्रभेदे सत्यपि नैगमनयापेक्षया पचापि निर्ग्रन्था
इत्युच्यन्ते । यथा षोडशशयोदशदशवर्णिनादिषु सुवर्णशब्दोऽवि-
शिष्टो वर्तते तथा निर्ग्रन्थशब्दोऽपि । सम्यग्दर्शन निर्ग्रन्थरूप च

भूयस्त्रेपयुधरहित नत्सामाययोगात्सर्वेषु पुलाकादिषु निर्ग्रन्थ
शब्दो युक्तः ।

पुलाकादिनिर्ग्रन्था उत्तरोत्तरगुणप्रकर्षवृत्तिविशेषा सयमादि
भिरद्याभिरनुयोगैर्व्याख्येयाः । तद्यथा—सयम, श्रुत, प्रतिसेवना,
तीर्थ, लिंग, श्रेया, उपपाद, स्थानमिति विकल्पतः पुलाकादयः
साध्याः । तत्र सयमे पुलाकवकुशप्रतिसेवनाकुशीला द्वयोः
सयमयोः सामायिकच्छेदोपस्थापनयोर्भवन्ति । कषायकुशीला
सामायिकच्छेदोपस्थापनयोः परिहारविशुद्धिसूक्ष्मसापराययोश्च
भवन्ति । निर्ग्रन्था स्नातकाद्यैकस्मिन्नेव यथाख्यातसयमे भव
न्तीति । श्रुते पुलाकवकुशप्रतिसेवनाकुशीला उत्कर्षेणाभिन्नाक्षर
दशपूर्वधरा कषायकुशीला निर्ग्रन्थाश्चतुर्दशपूर्वधरा । जघन्येन
पुलाकस्य ध्रुवमाचारवन्तु, वकुशकुशीलनिर्ग्रन्थानां श्रुतमष्टौ प्ररचन
मातरः । स्नातका अपगतश्रुता केवलिनः । प्रतिसेवनाया पचाना
मूलगुणानां रात्रिमौजनवर्मनस्य च पराभियोगाद्बलादन्यतम प्रति
सेवमानः पुलाको भवति । वकुशो द्विविधः, उपकरणवकुश,
शरीरवकुशश्चेति । तत्रोपकरणाभिष्वक्तचित्तो विविधविचित्रपरि
ग्रहयुक्तो बहुविशेषोपयुक्तोऽपकरणात्क्षी तत्सम्भारप्रतीसारसेवी
भिन्नरूपकरणवकुशो भवति । शरीरसम्भारसेवी शरीर-
वकुशः । प्रतिसेवनाकुशीले मूलगुणानविराधयन्नुत्तरगुणेषु काचि
द्विराधना प्रतिसेवते । कषायकुशीलनिर्ग्रन्थस्नातकानां प्रतिसेवना
नास्ति । तीर्थ सर्वेषां तीर्थकराणां तीर्थेषु भवन्ति । लिंगे, द्रव्य
भाष्येदार्ष्टिषु द्विविधः, भागलिंगं प्रतीत्य सर्वे पचाऽपि निर्ग्रन्था

लिंगिनो भवन्ति, द्रव्यलिंग प्रतीत्य भाज्या । लेश्याया पुलकस्यो-
 त्तरास्तिस्रो लेश्या भवन्ति । वक्रुशप्रतिसेवनाकुशीलयो षडपि,
 कपायकुशीलस्य परिहारविशुद्धस्य चतस्र उत्तरा, सूक्ष्मसाम्प्रा-
 यस्य निर्ग्रन्थस्नातकयोश्च शुद्धैव त्रेवला भवति, अयोगिन शैले-
 शिता प्रतिपन्ना अलेश्या । उपपादे, पुलकस्योत्कृष्ट उपपादो-
 ऽष्टादशसागरोपमोत्कृष्टस्थितिषु देवेषु सहस्रारे, वक्रुशप्रतिसेवना-
 कुशीलयोर्द्वाविंशतिमागरोपमस्थितिष्वारणाच्युतकल्पयो, कपाय-
 कुशीलनिर्ग्रन्थयोश्चयद्विंशत्सागरोपस्थितिषु सर्वार्थसिद्धौ च सर्वेषा-
 मपि जन्मस्य सौधर्मकल्पे द्विमागरोपमस्थितिषु स्नातकस्य निर्वा-
 णमिति । स्थानेऽसरयेयानि सयमस्थानानि कपायनिमित्तानि
 मधुति । तत्र सर्पजघन्यानि लब्धिम्यानानि पुलककपायकुशील-
 योस्तौ युगपदसख्येयानि स्थानानि गच्छत, तत पुलको व्यु-
 च्छिद्यते । कपायकुशीलमन्तोऽसरयेयानि गच्छत्येकारी । तत
 कपायकुशीलप्रतिसेवनाकुशीलवक्रुशा युगपदसख्येयानि स्थानानि
 गच्छन्ति, ततो वक्रुशो व्युच्छिद्यते, ततोऽप्यसख्येयानि
 स्थानानि गत्वा प्रतिसेवनाकुशीलो व्युच्छिद्यते, ततोऽप्य-
 सख्येयानि स्थानानि गत्वा कपायकुशीलो व्युच्छिद्यते, अत
 उद्धूमकपायस्थानानि निर्ग्रन्थ प्रतिपद्यते, सोऽसख्येयानि स्थानानि
 गत्वा व्युच्छिद्यते, अत उद्धूमेकस्थान गत्वा स्नातको निर्वाण
 प्राप्नोति तेषा सयमलब्धिरनन्तगुणा भरतीति ।

अथ परीपहमयप्रकरण प्रस्तौति ।

सयतन तपस्विना दर्शनचारित्रक्षणार्थं पग्गिणोडव्या परीपहा ।

उक्त हि—

पण्डितोऽप्यत्र नित्यं दर्शनचारित्ररक्षणे निरतैः ।

सयमतपोविशेषास्तदेकदेशा परीपहाख्या स्युः ॥

इत्युत्तरनात्सयमतपसोर्भ्ये परीपहा उच्यन्ते । उर्मागमद्वा
राणि सवृष्वतो जैने द्रान्मार्गान्मा च्योऽप्यहीति पूर्वमेव परीपहावि
जयन्तो जितपरीपहा मतस्तरनभिभूयमाना प्रधानसवरमाश्रित्या
प्रतिबन्धेन क्षपत्रश्रेण्यारोहणसामर्थ्यं प्रतिपद्यन्ते । अभिन्नोत्साहा,
सफलसापरायिन्प्रवमनशक्तयो ज्ञानयानपरशुच्छिन्नमूळानि क-
र्माणि विभूय प्रस्फोटिनपक्षरेणव इव पतत्रिण उद्ध्वं व्रजतीत्येवमर्थं
परिपोत्या परीपहा ।

क्षुत्पिपासाशीतोष्णदशमशरणाभ्यारतिस्त्रीचर्यानिषद्याशम्याऽऽ-
क्रोशमध्याचनाऽऽमरोगतृणस्पर्शमलसत्कारपुरस्कारप्रज्ञाऽज्ञानान्दर्श-
नानीति क्षुधाभ्यां द्विविंशतिपरीपहा । त एते आह्वाम्यन्तरद्रव्यप-
रिणामा शरीरमानसप्रवृष्टपोडाहेतवस्तद्विजये विदुषा सयतेन
तपस्विना मोक्षार्थिना प्रयत्नं कार्यं । तद्यथा—निवृत्तसंस्कारविशे-
षस्य शरीरमात्रोपकरणमन्तुष्टस्य तपसयमविलोप परिहरत कृत-
कारितानुमतसंस्लिप्तोद्दिष्टसन्निष्टक्रयागतप्रत्यात्तपूर्वकर्मपश्चात्कर्म-
दशविधतोषनिप्रमुत्तैपणम्य शेषकालजनपदव्यवस्थापेक्षम्यानशाना व-
रोगतपस्वायायश्मवेदतिरमावमोर्त्यासद्वेद्योदयादिभ्यो नानाऽऽ-
हारेन्धनोपरमे जठराश्रदाहिनीमास्तान्गोलिताऽपिशिखेव समताऽऽरी-
रोद्विद्यहृदयसक्षोभरं क्षुद्रुपद्यते । तस्या प्रतीकार त्रिप्रकारम
काले सयमविरोधिभिर्वा द्रव्यै स्वयमकुर्वतोऽप्येन क्रियमाणमसेव

मानस्य मनसा वाऽनभिसद्बधतो दुस्तरेय वेदेना महाय कालो
दीर्घमह इति विपादमनापद्यमानस्य त्वगग्निस्तिरावितानमानस्त्वेर-
म्यापि सत आवश्यकक्रियादिषु नित्योद्यतस्य शुद्धश्राप्तानर्थाच्चा-
रकवधस्थमनुष्यपजरगततिर्यकप्राणिन शुद्धम्यर्दितान्परतत्रानपेक्षमा-
णस्य ज्ञानिनो धृत्यमसा शमकुम्भधारितेन शुद्धाग्निं शमयतस्तत्कृत-
पीडा प्रत्यविगणन क्षुब्धय इत्युच्यते ।

जलमनावाग्राहनपरिपेकृत्याग्नि पतत्रिवदध्रुवासनावसथस्याति-
ल्वणरिन्धरुक्षविरुद्धाहारग्रैष्मातपपित्तज्वरानशनादिभिर्दीर्घां शरी-
रेन्द्रियोन्मायिनीं पिपासा प्रत्यनाद्रियमाणप्रतीकारमनसो निदाये
षट्पतपनक्तिरणसतापिनोप्यट्ठ्यामासन्नेष्वपि हृदेष्वप्यायिकुम्भपरि-
हारेच्छया जलमनादानस्य सलिलसेकविवेकम्लाना लतामिव
ग्लानिमुपगता गात्रयष्टिमवगणय्य तप परिपालनपरस्य भिक्षाकालेऽपी-
गिताकारादिभिर्योग्यमपि पान पातु परमचोदयत परमधैर्यकुम्भधा-
रितशीतलसुगन्धिप्रतिज्ञातोयेन विद्यापयनस्तृष्णाग्निशिखा सयम-
परत्व पिपासासहनमित्यवसीयते ।

परित्यक्तवामस पक्षिन्दनवधारिताऽऽलयस्य शरीरमात्राधिकर-
णस्य शिशिरवसतजलटागमादिकालवशाद्दृक्षमूले पाथे गुहादिषु
पतितप्रालेयतुपारलव्यतिकरशिशिरपवनाभ्याहतमूत्तेस्तत्प्रतिक्रिया-
समर्थद्रव्यान्तरान्याद्यनाभिसधानान्नारद्दु सहशीतरेनाऽनुस्मरणात्
नत्प्रतिचिन्तीर्षया परमार्थविलोपभयाद्विद्यामत्रौषधपर्णवल्कलत्वकृत-
णाजिनादिसवघात् न्यावृत्तमनस परकीयमिव देह मन्यमानस्य
धृतिविशेषप्रावरणस्य गर्भगारेषु धूपप्रवेष्टुपुष्पप्रकरप्ररूपितप्रतीपप्रमेष

वरागनानवयौवनौष्णघनस्तननितम्भुजान्तरतर्जितशीतेषु निवाम !
 रतसुखात्तरमनुभूतमसारत्वावत्रोषादम्मतो विषादविरहितस्य स-
 मपरिपालन शीतक्षमेति भाष्यते ।

त्रैप्येण पटीयसा माम्करकिणसमूहेन सन्तापितशरीरस्य
 नृष्णानशनपित्तरोगसर्मश्रमप्रादुर्भूतौष्ण्यस्य खेदशोषदाहाऽभ्यर्द्ध
 नस्य जलमवनजलावगाहनानुलेपपरिपेकाद्र्वावनिनओत्पद्दलकदलीप
 त्रौक्षेपमारुतजन्तूत्रिनाचन्दनद्रवचन्द्रपाटङ्गमल्लहारमुक्ताहारादि
 पूर्वानुभूतशीतिलद्रव्यप्रार्थनाऽपेनचेतस उष्णवेदनातितीव्रा बहुकृ-
 परवशादवासा इद पुनस्तपो मम कर्मक्षयकारणमिति तद्विरोधिनी
 क्रिया प्रत्यनादराचारित्ररक्षणमुष्णसहनमिति समाप्नायते ।

प्रत्याभ्यासशरीराच्छादनस्य कचिदप्रतिबद्धचेतस परकृताय-
 तनगुहागहरादिषु रात्रौ दिवा वा दशमशकमक्षिकापिशुकपुत्तिका
 मनुणकीटापिपीलिकावृश्चिकादिभिस्तीक्ष्णपातैर्मक्षमाणस्यातितीव्रवेदनो-
 त्पादकैरव्यथितमनस स्वकर्मविषाकमनुचिन्तयतो विद्यामन्त्रौषधा-
 दिमिस्तान्निवृत्तिं प्रति निरुत्सुकम्याऽऽशरीरपतनादपि निश्चितात्मन
 परबलप्रमर्देन प्रति वर्त्तमानस्य मन्मथगन्धसिंघुरस्य रिपुजनप्रेरितवि-
 विधशस्त्रप्रतिघातादपराङ्मुखस्य निष्पत्त्यहविजयोपलभनमिव कर्म-
 रातिपृतनापराभव प्रति प्रयतन दशमशकादिवाधासहनमप्रतीकार-
 मित्याख्यायते । दशमशकमात्रमहर्षमुपलक्षणार्थं, तेन दशमशका-
 दिपरितापकारणस्य सर्वस्यैवेदमुपलक्षणं, यथा काक्रेभ्यो दधि
 रक्षयतामिति ।

१ अत्र उष्णया काकशब्दस्य दधुगघातकोऽर्थः, मुख्यार्थबाधे तद्योगे
 रुदितोऽय प्रयोजनात् । अ-बोधो लक्षणे यस्या लक्षणारोपिता क्रिया " इति
 लक्षणालक्षण वाच्यप्रकाशप्रत्ये ।

गुप्तिसमित्यविरोधिपरिग्रहनिवृत्तिपरिपूर्णत्रयचर्यमप्रार्थित—
 मोक्षसाधन चारित्रानुष्ठान यथाजातरूपमसस्कृतमविकार मिश्या-
 दर्शनाविष्टविद्विष्ट परममागल्य नाग्न्यमभ्युपगतस्य स्त्रीरूपाणि नित्या-
 शुचिब्रोमत्सकुणपभावेन पश्यतो वैराग्यभावनावरुद्धमनोविक्रियस्या-
 संभावितमनुप्यत्वस्य नाग्न्यटोपासस्पर्शात्परीपहजयमिद्विरिति
 जातरूपधारणमुत्तमश्रेय प्राप्तिकारणमित्युच्यते । इतरे पुनर्मनो-
 विक्रिया निरोद्धुमसमर्थास्तत्पूर्विकामगविवृत्तिं निगूहितुकामा
 कौपीनफलरुचीवराद्यावरणमातिष्ठन्तेऽङ्गसवरणार्थमेव, तन्न कर्म-
 सवरणकारणम् ।

सयतस्य क्षुधाद्याऽऽवाधासयमपरिरक्षणेन्द्रियदुर्जयत्त्वत्रतपरिपा-
 लनमारगौरवसर्वदाऽऽप्रमत्तत्वदेशमापातरानभिज्ञत्वविषमचपलसत्त्व-
 प्रचुरभीमदुर्गनियतैकविहारत्वादिभिररतिं प्रादुष्यन्तीं (१) घृतिविशेषा-
 न्निवारयत सयमे रतिभावनाद्विषयसुखरतिमतिविषमाहारसेवेव
 विपाककटुकेति चिन्तयतोऽरतिपरीपहबाधाऽभावादरतिपरीपहजय
 इति निश्चीयते ।

एकान्ते भवनारामादिप्रदेशे रागद्वेषयौवनदर्परूपमद्विभ्रमोन्मा-
 दमधपानऽऽवेशादिभि प्रमदासु बाधमानासु तदस्तिवरूपविकार-
 शृंगाराकारोर्वहारहाववि असहासलीलाविजृम्भितकटाक्षविक्षेपसुकुमार-
 स्निग्धमृदुपीनोनतमस्तनफलशानितान्तताम्राधरशुभ्रजघनरूपगुणामरण-
 गन्धवस्त्रमाल्यादीन्प्रत्यनगृहीतमनोविकृतेर्दर्शनाभिलाषनिरुत्सुकस्य
 स्निग्धमृदुविशदसुकुमाराभिमानतत्रैवशमिश्रमधुरगीतश्रवणानिःस्ता-

दरश्रोत्रस्य कूर्मवत्सवृतेन्द्रियदृढयविशारस्य ललितसितमृदुक्थित-
सविकारवीक्षणप्रहसनमदमण्णरगमनमन्मथशरव्यापारविफलीकरण
चरणम्य ससाराणव्यसनपातालरीद्रु खगाघाऽऽवर्त्तमुटिलाध्या-
यिन छैणानर्थनिवृत्ति स्त्रीपरीपहनय इति कथ्यते । अन्यवादि
परिकल्पिता देवताविशेषा ब्रह्मादयस्त्रिलोत्तमादिदेवगणिः स्वरूपसप-
दर्शनलोललोचनविकारा स्त्रीपरीपहपकान्त्रोद्धर्त्तुमात्मान समर्था ।

दीर्घकालाऽभ्यस्तगुरुकुलब्रह्मचर्यस्याधिगतबधमोक्षपदार्थतत्त्वस्य
कषायनिग्रहपरम्य भावनापितमनस समयमायतनादिभक्तिहेतोदेशा-
न्तरातिथेर्गुणाऽभ्यनुनातस्य नानाननपदव्याहारव्यवहाराभिज्ञम्य
ग्राम एकरात्र नगरे पचरात्र प्रकूपेणावस्थातयमित्येव यातस्य
वायोरेव नि सगनामुपगतस्य देशकालप्रमाणोपेतमध्वगमनमनुभवत
हे शशमस्य भीमाटवीप्रदेशेषु निर्भयत्वार्त्तिहम्येव सहायकृत्यमन-
पेक्षमाणस्य परपशुकराकटकात्त्रियथनजातपादस्त्रेदम्यापि सत
पूर्वोचितयानवाहनादिगमनमम्मरत सम्यक् चर्यादोष परिहरत
चर्यापरीपहनयो वेदितव्य ।

श्मशानोद्यानशून्यायतनगिरिगुहागङ्गारादिष्वनभ्यस्तपूर्वेषु विदि-
तसयमनियम्य धैर्यसहायस्योत्साहवतो निपद्यामाधिख्यस्य प्रादुर्भू-
तोपसगोधरोगविशारस्यापि सतस्तत्प्रतिदेशाद्विचरतो मन्त्रप्रियादि
रक्षणप्रतीकारानपेक्षमाणस्य क्षुद्रजन्तुप्रायविषमदेशाश्रयात्काष्ठोपल-
निश्चम्यानुभूतमृदुसस्तरणात्स्पर्शसुखमवगणयत प्राणिरिष्टापरि-
हारोद्यतस्य ज्ञानध्यानभावनाधीनधिय सफलितवीरासनोत्कुटिका-
सनादिरत्तरासनोपजयात्त्रिपञ्चात्तितिशेत्यारयायते ।

स्थाध्यायध्यानाञ्चमपरिखेदितस्य खरविषमप्रचुरशर्करोरुपाले-
संक्रातिशीतोष्णेषु भूमिप्रदेशेषु मौहूर्त्तिकीं निद्रामनुभवतो यथाऽऽ-
ट्टैरुपाश्चदद्यायतादिशायिन सजातवाधाविशेषस्य संयमार्थम-
स्पन्दमानस्यानुतिष्ठतो व्यन्तरादिभिर्वा वित्रास्यमानस्य पलायन
प्रतिं निरुत्सुकम्य मरणमयनिर्विशकस्य निपतितदारुवन् व्यपगता-
सुवच्च परिवर्त्तमानस्य द्वीपिशार्दूलमहोरगादिदुष्टसत्त्वपरिचारितोऽय
प्रदेशोऽचिरोदतो निर्गमन श्रेय कदा नु रात्रिर्विरमतीति विषाद-
मनाददानस्य सुखप्राप्तावप्यपरितुप्यत पूर्वानुभूतनवनीतवन्मुदृशय-
नमननुम्भरत सम्यगागमोदितशयनादप्रच्यवत शय्यासहनमिति
तत्प्रत्येतव्यम् ।

तानमोहाऽऽविष्टमिथ्यादृष्टचनार्यम्लेच्छखलपापाचारमत्तोदृप्तश
कितप्रयुक्त 'मा' शब्दपरपावज्ञानाक्रोशादीन्कर्णमूलगतान् हृदयशूलो-
द्भावनान् नोष्वलनशिखाप्रवर्द्धनकरान्नामिप्रायान् शृण्वतोऽपि दृढ-
मनसो दुर्भाषिणो भस्मसात्कर्तुमपि समर्थस्य परमार्थावहितचेतसः
शब्दमात्रश्राविणस्तदर्थान्वीक्षणविनिवृत्तव्यापारस्य भ्रुकृताशुमर्म्मो-
दयो ममैष यतोऽर्मापा मा प्रति द्वेष इत्येवमादिभिरुपाधैरनिष्टवचन-
सहनमाक्रोशपरीपहनय इति निर्णयते ।

ग्रामोद्याननगराटवीपुरेषु नक्त दिवा चैकाकिनो निरावरणमूर्त्ते
समन्तोत्पर्यटद्भिश्चौरारक्षकम्लेच्छचारपुस्तपाधिरपूर्वापकारिद्विपत्पर-
लिङ्गिभिराहितक्रोधैस्ताडनाकर्षणबन्धनशस्त्राभिप्रातादिभिर्मार्थमाण
स्यानुत्पन्नवैरम्यापश्य प्रपातुकमेवेद शरीर कुशलद्वारेणानेनापनीयते
न मम अतशीलभावनामृशानमिति भावशुद्धस्य दह्यमानस्यापि सत

सुगन्धमुत्तृणतश्चन्दनस्यैव शुभपरिणामस्य स्वर्गनिर्जरामभिमद-
धानस्य हृत्मते क्षमौषधिवत्स्य मारुतेषु मुहूर्त्विवाभर्षापोहमावन
वधमर्षणमित्यामायते ।

क्षुब्धपरिश्रमतपोरोगादिभिरप्रच्यवितवीर्यस्य शुष्कपादपस्यैव
निरार्द्रमूर्त्तहृत्ताम्बिम्नायुजाऽस्य निम्नाक्षपुटपरिशुभायरसामवाट-
कपोलस्य चर्मवत्सुचितागोपाद्गत्वच शिथिलनानुगुल्फकृन्नाहृय-
त्रस्य तेशालत्रमोषपन्नरक्षादायिनो वाचयमस्य मौनिसमस्य
वा शरीरसन्दर्शनमात्रव्यापारस्योर्नितसत्त्वस्य प्रज्ञाऽऽद्यायित-
चेतस्य प्राणालयेऽपि वमत्याहारभेषजानि दीनाभिरानुसुखीवर्ष्या
क्षसज्ञादिभिरयाचमानस्य भिन्नाकाटेऽपि निद्युद्योतवदुपलक्षितमूर्त्तं
बहुषु दिवसेषु रत्नवणिजो मणिमन्दर्शनमिव स्वशरीरप्रकाशमहृषण
मयमानस्य वन्दमान प्रति स्वरुविरासनमिव पाणिपुटधारणम
दीनमिति गणयतो याचनासहनमवधीयते । अद्यत्वे पुन षट्श्री-
षादीनानाथपावण्डिवहुले जगत्यमार्गज्ञैरनात्मवद्विर्याचनमनुष्ठीयते ।

वायुवत्सगानेऽदेशारिणोऽप्रकाशितवीर्यस्याभ्युपगतैव कालभो
जनस्य सकृन्मूर्त्तिसन्निहितत्रकालस्य 'देहि' इत्यासभ्यवानप्र
योगादुपरसम्यानुपात्तनिग्रहप्रतिनियम्याद्येऽश्वेऽमिति व्यपेतसङ्क
ल्पस्यैऽम्भिन् ग्रामेऽलब्धे सति ग्रामान्तरात्रेणनिहस्तसुरस्य पाणि
पुटमात्रपात्रस्य बहुषु दिवसेषु बहुषु च ग्रहेषु भिन्नामनवाप्याप्यस-
हिष्टचेतसो नाऽय गता वनाऽन्यो दानशूरोऽतिधन्यो वान्योऽस्तीति
व्यपगतपरीक्षस्य लामादप्यलाभो मे पर तप इति सनुष्टम्यालाभ-
विनयोऽस्तेय ।

दुःखाधिकरणमशुचिभाजन जीर्णवस्त्रवत्परिहेय पित्तमारतकफ-
सन्निपातनिमित्तानेकामयवेदनाऽभ्यर्दितमन्यद्रीयमिव विग्रह मन्यमा-
नम्योपेक्षकत्वादाप्रच्युतेश्चिकित्साव्यावृत्तचेष्टस्य शरीरयात्राप्रसिद्धये
त्रणानुलेपनवद्व्यथोक्तमाहारमाचरतो विरुद्धाहारसेवाविरसवैषम्यज
नितयातापिविरारोगम्य युगपदनेकशतसंख्यान्याधिप्रकोपे सत्यऽपि
तद्वशवर्तिता विजहतो जलोपधिप्रासाद्यनेकतपोविशेषद्वियोगे सत्यपि
शरीरनिर्मृहत्वात्प्रतीकारानपेक्षिण पूर्वकृतपापकर्मण फलमिदमने
नोपायेनाऽनृणी भयामीति चिन्तयतो रोगसहन सम्पद्यते ।

यथाऽभिनिवृत्ताधिकरणशायिन शुष्कतृणपरुशर्कराभूमिकटफ-
लकशिलानलादिषु प्रासुकेष्वसंस्कृतेषु व्याधिमार्गगमनशीतोष्णजनि
तश्रमविनोदार्थं शय्या निपद्यात्वा भजमानस्य संस्कृतशुष्कतृणादि-
बाधितमूत्रेत्पन्नकड्विकारम्य दुःखमनभिचिन्तयतमृणादिस्पर्शबा-
धाभिरवशीकृतत्वात्तृणस्पर्शसहनमवगन्तव्यम् ।

जलजन्तुपीडापरिहारायास्नानप्रतिज्ञम्य स्वेदपक्वादिष्वसर्वांगम्य वा-
टरनिगोदप्रतिष्ठितजीवदयार्थं च शरीरसंस्कारविरमणार्थं च परि-
त्यक्तोद्धर्तनम्य सिध्मकच्छुद्धूदीर्णकायस्य नखरोमश्मश्रुनेशविकृ-
तसहजब्राह्ममलसम्पर्कारणानेकत्वम्बिकारम्य स्वांगमलापचये परम-
लापचये वाप्रणिहितचेतस सकल्पितसंज्ञानचारित्रिमलसलिलप्रक्षा-
लनेन कर्ममलपकापनोदायैवोद्यतस्य पूर्वानुभूतस्नानानुलेपनादिस्मर-
णपराहमुखचित्तवृत्तेर्मलधारणमाख्यायते । केशलुञ्जने तत्संस्कारा
करणे महान्स्वेद सजायते तत्सहनमपि मलधारणेऽन्तर्भवतीति ।

चिरोपितब्रह्मवर्यस्य महातपस्विन स्वपरसमयनिश्चयज्ञस्य हि-
तोपदेशपरस्य कथामार्गकुशलस्य बहुकृन्व परवादिविनायिन
प्रणामभक्तिसभ्रमाऽऽसनप्रदानादौनि मे न कश्चित्करोतीत्येवमंवि-
न्तयतो मानावमानयो समानमनस सत्कारपुरस्कारनिरोकाक्षस्य
श्रेयोयायिन सत्कारपुरस्कारजयो वेदितव्य । सत्कार प्रशसा-
दिक, पुरस्कारो नाम नन्दीधरादिपर्वयात्रात्मकाक्रियारभाषिष्वग्रंतं
करणमामत्रण वा ।

अगपूर्वप्रकीर्णकविशारदस्य कृत्स्नग्रन्थार्थधारिणोऽनुतरवादिन-
स्त्रिकालविषयार्थविद् शब्दन्यायाऽध्यात्मदिपुणस्य मम पुरस्ता-
त्तिरे भास्करप्रभाभिभूतोद्योतवन्नितरामवभासत इति विज्ञानमद-
निरास प्रज्ञापरीपहजय प्रत्येतव्य ।

अज्ञोऽय न किञ्चिदपि वेत्ति पशुसम इत्येवमाद्यधिक्षेपवचन
सहमानम्याध्ययनार्थग्रहणपराभिभववादिष्वनासत्तत्रुद्धेऽिरप्रव्रजितस्य
विविधतपोविशेषभाराक्रान्तमूर्ते सकलसामर्थ्याप्रमत्तस्य विनिवृत्ता
निष्टमनोवाक्कायचेष्टम्याद्याऽपि मे ज्ञानातिशयो नोत्पद्यत इत्येव
मनस्यसन्देहतोऽज्ञानपरीपहजयोऽवगन्तव्य ।

सयामिप्रधानस्य दुष्करतपोऽनुष्ठायिन परमवैराग्यभावनाशुद्ध-
हृत्स्यस्य विहितसकल्पदार्थतत्त्वम्यार्हदायतनसाधुधर्मपूजकस्य चिर-
न्तनप्रव्रजितम्याद्यापि मे ज्ञानातिशयो नोत्पद्यते महोपवासाद्यनुष्ठा-
यिना प्राप्तिहार्थविशेषा प्रादुरभून्निति प्रलापमात्रमिदमनर्थकेय
प्रव्रया विफल व्रतपालनमित्येव मानसमनादधानस्य दर्शनविशु-
द्धियोगाददर्शनपरीपहसहनमवसातव्यम् ।

एवं परिपहानसक्रेटिपतोपस्थितान् सहमानस्यासहिष्टचेतसी
रागादिपरिणामाद्यवाभावान्महान् सर्वैरु भवति । एते सर्वेऽपि
परीपहो कर्माद्यजनितारस्तद्यथा---

ज्ञानावरणे प्रज्ञाऽज्ञाने, दर्शनमोहान्तरांतर्ययोरदर्शनालामौ,
चारित्र्यमोहे मानकपायोदये नाम्न्यनिपद्याऽऽक्रोशयाचनासत्कारि-
पुरंस्कारा, अरतिवेदयोररतिस्त्रीपरीपहौ, वेदनीये क्षुत्पिपासाशीतो-
ष्णदशमशकचर्याशय्यावधरोगतृणस्पर्शमला ।

एकस्मिन् जीव एकस्मिन् काले एकादयः परीपहा आं एकोनै
विंशतेर्युगपद्भवन्ति । तद्यथा—शीतोष्णपरीपहयोरैकंतरं, शय्या-
चर्यानिपद्यानाद्यान्यतम एव भवति । श्रुतज्ञानोपेक्षया प्रज्ञाप्रकर्षे
सत्यवध्यभावापेक्षयाऽज्ञानोपपत्ते सहावस्थाविरोधो न भवति ।

मिथ्यादृष्टिसासादनमम्यदृष्टिसम्यङ्मिथ्यादृष्ट्यसयतसंयमदृष्टि-
सयतासयतप्रमत्तसयताप्रमत्तसयतेषु ससंयु गुणस्थानेषु सर्वे परी-
पहा सन्ति । अदर्शनपरीपह विनाऽपूर्वकरण एकविंशतिपरीपहा
भवन्ति । अरतिपरीपहमन्तरेण सर्वेदानिवृत्तौ विंशति परीपहा स्युः ।
अवेदानिवृत्तौ स्त्रीपरीपहे नष्ट एकोनविंशतिपरीपहा भवेयुः । तस्यैव
मानकपायोदयक्षयान्नाग्न्यनिपद्याऽऽक्रोशयाचनासत्कारपुरंस्कारा वि-
नश्यन्ति । तेषु विनष्टेषु अनिवृत्तिसूक्ष्मसाम्परायोपशान्तकपायक्षीणे-
कपायेषु चतुर्षु गुणस्थानेषु चतुर्दश परीपहा सन्ति । क्षीणकर्षयि
प्रज्ञाऽज्ञानालामा विनश्यन्ति । सयोगिभट्टारकस्य ध्यानानलनिर्दग्ध-
घातिकर्मेन्वनस्यानन्ताप्रतिहतज्ञानादिचतुष्टयस्यान्तरायामावाप्तिर-
न्तरमुपचायमानशुभपुद्गलसन्ततेर्वेदनीयारय , कर्म विद्यमानमपि

प्रशीणगतिसहायबल स्वप्रयोजनोत्पादन प्रत्यसमर्थ, यथा—त्रिप-
द्रव्य मत्रौषधिबलादुपक्षीणमारणशक्तिरुमुपयुज्यमान न मारणाय
समर्थ, यथा उिक्षमूलतर कुसुमफलप्रणे न भवति, यथोपेशावतो-
रनिवृत्तिमूश्मसाम्पराययोर्मैथुनपरिग्रहसज्ञा, यथा च परिपूर्णज्ञान
एकाग्रचिन्तानिरोधाऽभावेपि कर्मरजोनि मूननफलसंभवाद्ब्रह्मचानोपचार,
तथा क्षुधारोगवधात्त्रिवेनासद्भावावपरीपहाभावे वेदनीयकर्मादयद्रय-
परीपहसद्भावादेकादश जिने सन्तीत्युपचारो युक्त वेदरुमोदय
सद्भावादेकादश जिने सन्ति । घातिरुर्मत्रसहायरहित वेद्य फल-
वन्न भवति तेनैकादश जिने सन्ति । एव सति म्यान्मि म्यान्ना-
स्तीति स्याद्वाद उपपन्नो भवति । तथा च शतरुम्य प्रदेशवधे
वेदनीयस्य भागविशेषकारणकथनेऽप्युक्तम् । “ जम्हा वेदणीयस्म
सुहृदुक्त्वोदयस्य णाणावरणात् उपकरणकरण तम्हा वेदणीयस्मेव
सुहृदुक्त्वोदयोद्दीप्ते ” इति । तस्माद्वेदनीय घातिरुमोदय विना
फलवन्न भवतीति सिद्धम् ।

नरकतिर्यग्गत्यो सर्व परीपहा, मनुष्यगतावाद्यभागा भवन्ति,
देवगतौ घातिरुमोदयपरीपहे सह वेदनीयोत्पन्नभुक्तिपासावधै सह
चतुर्दश भवन्ति । इन्द्रियवायमार्गणयो सर्वे परीपहा सन्ति,
वैक्रियरद्वितयस्य देवगतिभगा तिर्यङ्मनुष्यापेक्षया द्वाविंशति । शेष-
योगाना वेदादिभार्गणाना च श्रवणीयगुणस्थानभगा भवन्ति ।

तपोवर्णनम् ।

रत्नत्रयाविर्भावार्थमिच्छानिरोधस्तपः, । अथवा कर्मक्षयार्थं
मार्गाविरोधेन तप्यत इति तपः । तद्विविधः, बाह्यमाम्यन्तरश्च ।
अनशनादिबाह्यद्रव्यापेक्षत्वात्परप्रत्ययलक्षणत्वाच्च बाह्यः, तत् पङ्-
विधः, अनशनावमोदर्यवृत्तिपरिसत्यानरसपरित्यागविविक्तशय्यासन
कायकेशभेदात् । अम्यन्तरमपि पङ्कविधः, प्रायश्चित्तविनयवैयानृत्य-
म्बाध्यायव्युत्सर्गाभ्यामभेदात् ।

तत्रानशनं नाम यत्किञ्चिदुत्पन्नं मन्त्रसाधनाद्यनुद्दिश्य क्रिय-
माणमुपवसनमनशनमित्युच्यते । तत्किमर्थं प्राणेन्द्रियसयमप्रसिद्धि-
रागद्वेषाद्युच्छेदबहुकर्मनिर्जरणशुभयानागमावाप्त्यर्थं । तद्विविध-
मवधृतानवधृतकालभेदात् । तत्रावधृतकालं सकृद्भोजनचतुर्यपष्टा-
ष्टमदशमद्वादशपक्षमासत्सर्वयनसवत्सरेष्वशनपानस्नाद्यम्बाद्यलक्षणचतु-
र्विधाहारनिवृत्तिः । अनवधृतकालमादेहोपरमात् ।

आत्मीयप्रकृत्यौदनस्य चतुर्यमागेनाद्धेन ग्रासेण वानाहार-
नियमोऽवमोदर्यः । अवमोदर्यमिति च तत्किमर्थं निद्राजयार्थं दोष-
प्रशमनार्थमिति मात्राऽऽहारजातविहितस्वाभ्यायमयार्थमुपवासश्रमसमु-
द्भूतवातपित्तप्रकोपपरिहीयमानसयमसरक्षणार्थं च ।

स्वकीयतपोविशेषेण रसरुधिरमासशोषणद्वारेणेन्द्रियसयम-
परिपालयतो भिक्षार्थिनो मुनेरेकागारसप्तवेदमेकरथ्यार्द्धग्रामदातृज-
नवेपगृहभाजनभोजनादिविषयसकल्पो वृत्तिपरिसरयानमाशानिवृ-
त्त्यर्थमवगन्तव्यम् ।

शरीरेन्द्रियरामादिवृद्धिकरंस्तीरदधिघृतं गुडतैलादिरसत्यजन रस-
परित्याग इत्युच्यते । तत्किमर्थं दुर्नन्तेन्द्रियतेजोरानि सयमो
परोधनिवृत्तिरित्येवमाद्यर्थम् ।

ध्यानाध्ययनविनकरस्त्रीपशुपण्डकात्पिपरिवर्जितगिरिगुहाकन्दर-
पितृवनशून्यागाराऽऽरामोद्यानादिप्रदेशेषु विविक्तेषु जन्तुषीढाराहितेषु
सकृतेषु सयतस्य शयनस्य विविक्तशय्यासन नाम । तत्किमर्थमावा-
धात्ययमत्र चर्यश्चाध्यायध्यानात्प्रसिद्धचर्यमसम्यजननदर्शनेन तत्स-
हवासेन वा जनितनिश्चलविषयरामद्वेषमोहापोहार्यं वा ।

वृषभमूलाभ्रावेकाशाऽऽतापनयोगवीरासनमुकुटासनपर्यङ्काद्वपर्यङ्क-
गोदोहनमरुमुखहस्तिशुण्डामृतशयनैकपार्श्वदण्डधनुशय्यादिभिः श-
रीरपरिखेद कायक्लेश इत्युच्यते । तत्किमर्थं वर्षाशीताऽऽनपवि-
षमसस्युलाऽऽसनविषमशय्यादिषु शुभध्यानपरिचर्यायै दुःखोपनिपात-
तितिक्षार्थं विषयसुखानभिष्वगार्थं प्रवचनप्रभावनार्थं च कायक्लेश-
शानुष्ठानं क्रियते । इतरथा हि ध्यानप्रवेशकाले मुखोचितं म्यात्,
द्वन्द्वोपनिपाते सति समाधानं न स्यात् । एव पद्विधं बाह्यल-
क्षणमुच्यते ।

उत्तरमाम्यन्तरमुच्यते । यतोऽयैस्तीर्थैरनम्यन्त ततोऽस्याऽऽ-
म्यन्तरं च, प्रायश्चित्तादितपो हि बाह्यद्रव्यानपेक्षत्वात् तत् करुणया
पाराच्चाभ्यन्तरं । तत्र कर्तव्यम्याकरणे वर्जनीयम्यावर्जने यत्पाप
सोऽतीचारस्तस्य शोधनं प्रायश्चित्तं । तत्किमर्थं प्रमाददोषव्युदासो
माषप्रसातो नै शल्यमनवस्थायावृत्तिर्मर्यादात्यागो सयमदार्यं
चतुर्विधाराधनमित्येवमादीनां सिद्धचर्यं प्रायश्चित्तं । तद्वशाविधं,

आलोचन, प्रतिक्रमण, तदुभय, विवेक, व्युत्सर्ग, तप, उद्ग, मूल, परिहार, श्रद्धानामिति । तत्रैकान्तनिषण्णायपरिश्राविणे श्रुतरहस्याय गुरवे प्रसन्नमनसे विद्यायोग्योपकरणग्रहणादिषु प्रश्व-
विनयमन्तरेण प्रवृत्तस्य विदितदेशकालस्य शिष्यस्य सविनयमात्म प्रमादनिवेदनमालोचनमित्यूच्यते । तस्य दश दोषा भवन्ति, आक-
म्पित, अनुमापित, यदृष्ट, वादर, सूक्ष्म, उल्ल, शब्दाऽऽकुल्लित, बहुजन, अव्यक्त, तत्सेवितमिति । तत्रोपकरेषु दत्तेषु प्रायश्चित्त मे लघु कुर्वीतेति विचिन्त्य भयदाढान प्रथम आरूपितदोष । प्रकृत्या ,पित्ताधिकोऽस्मि दुर्बलोऽस्मि ग्लानोऽस्मि नाऽऽलमहमु-
पवासादिक कर्तुं यदि लघु दीयेत तदोषनिवेदन करिष्य इति वचन द्वितीयोऽनुमापितदोष । अन्यादृष्टदोषगूहन कृत्वा दृष्टदोषनिवेदन मायाचारस्तृतीयो यदृष्टदोष । आल-
स्यात्प्रमादज्ञानाद्वाऽऽरुपापराधावबोधनिरत्सुकस्य स्थूलदोषप्रतिपादन तुर्यो वादरदोष । महादुश्चरप्रायश्चित्तभयाद्वाऽहो सूक्ष्मदोषपरि-
हारकोयऽमिति स्वगुणारुयापनचिकीर्षया वा महादोषसवरण कृत्वा तनुप्रमादाचारनिवेदन पचम सूक्ष्मदोष । ईदृशे नतातीचारे सति नु र्किं स्यात्प्रायश्चित्तमित्युपायेन गुरूपासना षष्ठश्छन्नदोष । पाक्षिक-
चातुर्मासिकसावत्सरिकेषु कर्मसु महति यतिसमवाय आलोचन-
शब्दाकुले पूर्वतोषकथन सप्तम शब्दाकुलितदोष । गुरुरूपपादित-
प्रायश्चित्त किमिद युक्तमागमे स्यान्नवेति यावल्लघु प्रतिपादयति तावद्वा शङ्कमानस्याऽन्यसाधुपरिप्रश्नोऽष्टमो बहुजनदोष । यत्किञ्चित्प्रयो-
जनमुद्दिश्याऽऽत्मना समानायैव प्रमादाचारितमावेद्य महदपि गृहीत

प्रायश्चित्त न फलररमिति नवमोऽव्यक्तदोष । अम्यापराधेन
ममातीचार समानस्तमयमेव वेत्यस्मै यद्वत् तदेव मे युक्तं लघु
क्त्तव्यमिति स्वदुश्चरितसवरण दशमस्तत्सेवितदोष । आत्मय
पराध चिरमनवस्थाप्य निकृतिभावमन्तरेण बालवद्वज्जुद्धेदोषान्नि-
वेत्यनो न ते दोषा भवन्त्यन्यच्च सयतालोचनमेकान्ते द्विविषय
मिष्ट, सयतिकाऽऽलोचन प्रकाशे षपाश्रयमिष्ट, लज्जापरपरिमवादि
गणनया निवेद्यातीचार न शोधयेत्परीक्षिताऽऽयव्ययोऽघमर्णवद-
यसीति । महदपि तप कर्मानालोचनपूर्वकं नामिप्रेतफलप्रदं साम
देहगतौषविवन् । कृताऽऽलोचनोऽपि गुरुमत प्रायश्चित्तमकुर्वाणो
विनिश्चितमात्रनुष्ठानशून्यराज्यवमहतीं शाश्वतीं च सपदं न प्राप्नोति ।
कृतालोचनचित्तगत प्रायश्चित्त परिमृष्टर्पणगतरूपवत्परिभ्रजते ।

आम्यिताना योगाना धर्मकमात्रिव्यासेपहेतुसन्निधानेन विस्मरणे
सत्यालोचन पुनरनुष्ठाय कस्य सवेगनिर्वेदपरम्य गुरुविरहितस्या
रुपापराधस्य पुनर्न करोमि मिथ्या मे दृष्टमिदमेवमात्रिभिर्दोषा
त्रिवर्त्तनं प्रतिक्रमण ।

किञ्चित्कर्माऽऽलोचनमात्रादेव शुद्धचत्यपरं प्रतिक्रमणेनेतर
दुःस्वप्नादिना तदुभयससर्गेण शुद्धिमुपयाति । आलोचनप्रतिक्रमणपूर्वं
गुरणाऽभ्यनुज्ञातं शिष्येणैव कर्तव्यं, तदुभय पुनर्गुरुणैवानुष्ठेयम् ।

सप्तक्षेपु द्रव्यक्षेत्रानुष्ठानोपररणादिषु दोषान्निवर्त्तयितुमलममा-
नस्य तद्द्रव्यादिविमर्जनं निवेकं । अथ वा शक्तचननुगूहनेन प्रय-
त्नेन परिहरत कुतश्चित्कारणादप्राप्तमुग्रहणग्राहणयोः प्राप्तस्या-
पि प्रत्यास्यात्तस्य विस्मरणात्प्रतिगूहे च स्मृत्या पुनस्तदुत्सर्जनं
निवेकं ।

दु स्वप्नदुश्चिन्तनमलोत्सर्चनाऽऽगमातीचारनदीमहाटवीरणादिभिर-
न्यैश्चाप्यतीचारे सति ध्यानमवलम्ब्य त्रयमुत्सृज्यान्तर्मुहूर्तदिवस-
पक्षमामादिकालावस्थान व्युत्सर्ग इत्युच्यते ।

सत्त्वादिगुणालकृतेन कृतापराधेनोपवासैकस्थानाचाम्लनिर्वि-
कृत्यादिभि क्रियमाण तप इत्युच्यते । भयोन्मादत्वरणविम्बरणान-
षवोधाशक्तिन्यमनादिभिर्महाव्रतातीचारे सत्यनन्तरोक्तषड्विधप्राय-
श्चित्त भवति । चिरप्रयत्नितस्य सहजबलस्य स्वभावशूरस्य
गर्वितस्य वृत्तदोषस्य दिवसमासादिभागेन प्रयत्नन उक्त्वा छिन्नका-
न्धादिनाऽवस्थान छेदो नाम ।

पार्श्वस्थादीना मूल प्रायश्चित्त, तद्यथा—पार्श्वस्य कुशील,
सप्तक, अवसन्न, मृगचारित्र इति । तत्र यो वसतिषु प्रतिबद्ध
उपकरणोपजीवी च श्रमणाना पार्श्वे तिष्ठतीति पार्श्वस्य । क्रोधादि
कपायकलुषितात्मा व्रतगुणशीलै परिहीण सप्तस्थानयकारी
कुशील । मन्त्रवैद्यकज्योतिष्कोपजीवी राजादिसेवक संसक्त ।
जिनवचनानभिज्ञो मुक्तचारित्रभारो ज्ञानाचरणभ्रष्ट करणालसोऽव-
सन्न । त्यक्तगुरुमुक्त एकाकित्वेन स्वच्छन्दविहारी जिनवचनदूषको
मृगचारित्र भ्वच्छन्द इति वा । एते पच श्रमणानिनवर्नवाद्या ।
एवमुक्तपार्श्वस्थादिपचविधोन्मार्गस्थितस्यापरिमितापराधस्य सर्वे प-
र्यायमपहाय पुनर्दक्षिणादान मूलमित्युच्यते ।

परिहारोऽनुपस्थानपारचिकभेदेन द्विविध । तत्राऽनुपस्थान
निनपरगणभेदाद्द्विविध । प्रमादादन्यमुनेसकधिनमृषि छात्र
गृहस्थ वा परपाखादिप्रतिबद्धचेतनाचननद्रस्य वा परस्त्रिय च

स्तेनयतो मुनीनि प्रहरतो वाऽन्यदप्येवमात्रिरुद्धाचरितमाचरतो
 नवदशपूर्वधर्म्यादित्रिकसहननम्य जितपरीपहस्य दृढधर्मिणो धीरस्य
 भवर्भीतस्य निजगुणानुपस्थापन प्रायश्चित्त भवति । तेन ऋष्या-
 ध्रमाद्वाग्निशब्दान्तर विहितविहारेण चाल्मुनानपि वदमानेन प्रति
 बन्धनाविरहितेन गुण्या सहाऽऽलोचयता शेषजनेषु कृतमौनजननेन
 विधृतपराङ्मुखपिच्छेन जरन्यत पचपचोपसासा उत्कृष्टत यष्मा-
 सोपवासा कर्त्तव्या, उभयमप्यादादशरर्षात्रिति । त्पान्तरोक्ता-
 न्दोषानाचरत परगणोपस्थापन प्रायश्चित्त भवतीति । स सापराध
 स्वगणाचार्येण परगणाचार्य प्रति प्रहेन्य, सोऽप्याचार्यस्तस्यात्रे
 चनमाकर्ण्य प्रायश्चित्तमदस्वाऽऽचार्यान्तर प्रस्थापयति, सप्तम यान्
 पश्चिमश्च प्रथमाऽऽश्लेषनाऽऽचार्य प्रति प्रस्थापयति, स एव पूर्व
 पूर्वोक्तप्रायश्चित्तेनैवमाचारयति ।

परिहारस्य प्रथमभेदो द्विविधो गत । पारचिकमुच्यते, तर्पि-
 करगणधरगणिप्रवचनमग्राध्यामाठनकारकस्य नरेन्द्ररुद्धाचरितस्य
 राजात्मममिमतामात्यादीना दत्तदीक्षस्य नृपकुलबानिनामेवितस्यैवमाद्य-
 न्यैदोपैश्च धर्मदूषकस्य पारचिक प्रायश्चित्त भवति । चातुर्वर्ण्य
 श्रमणा सष समूय तमाहूय 'एष महापानकी समयब्रह्मो न
 वद्य' इति घोषयित्वा दस्वाऽनुपस्थान प्रायश्चित्त देशान्निरोटयन्ति ।

मिथ्यात्व गत्वा स्थितस्य पुनरपि गृहीतमहानृतस्याऽऽसाऽऽ-
 गमपदार्थाना श्रद्धानमेव प्रायश्चित्त, तदेतद्दशविध, देशकालशक्तिस
 यमाद्यविशेषेनालमानस्थापराधानुरूप दोषप्रशमन चिकित्सितवद्विधेय ।
 जीवम्याऽसरयेयलोऽमात्रपरिमाणा परिणामविकल्पा अपराधाश्च

तावत् एव न तेषां तावद्विकल्प प्रायश्चित्तमस्ति व्यवहारनयापेक्षया
पिंडीकृत्य प्रायश्चित्तविधानमुक्तम् ।

कपायेन्द्रियविनयन विनय, अथवा रत्नत्रयस्य तद्वता
च नीचैर्वृत्तिर्विनय, स चतुःप्रकार । ज्ञानविनयो दर्शन-
विनयश्चारित्रविनय उपचारविनयश्चेति । तत्राऽनालसेन शुद्धमनसा
देशकालादिविशुद्धिविधानविचक्षणेन सबहुमानेन यथाशक्ति निषेव्य-
माणो मोक्षार्थं ज्ञानग्रहणाम्यासम्भरणादिज्ञानविनय । सामा-
यिकादौ लोकविन्दुसारपर्यते श्रुतसमुद्रे ये यथा भगवद्भिरुपदिष्टा
पदार्थास्तेषां तथा श्रद्धाने निश्चितत्वादिलक्षणोपेतता दर्शन-
विनय । ज्ञानदर्शनचारित्रतपोवैर्यवतो दुश्चरचरणश्रमणानतरमुद्दि-
न्नरोमावाभियज्यमानान्तर्भक्ते परप्रसादमन्तकाजलिकरणादिभि-
र्भावयतश्चानुष्ठातृत्व चारित्रविनय । उपचारविनयो द्विविध,
प्रत्यक्ष परोक्ष इति । तत्राऽऽचार्योपाध्यायस्यविरप्रवर्तकगणधरादिपु-
पूजनीयेष्वभ्युत्थानमभिगमनमजलिकरण वदनाऽनुगमन रत्नत्रय-
बहुमान सर्वकालयोग्यानु रूपक्रियाऽनुलोमता सुनिगृहीतत्रिदृढता सु-
शीलयोगता वर्मानुरूपकथाकथनश्रवणभक्तिताऽर्हदायतनगुरुभक्तिता-
दोषवद्वर्जन गुणवद्वसेवाऽभिलाषाऽनुवर्तन पूजन । यदुक्त—“गुरुस्थ-
विरादिभिर्नान्यथा तदित्यनिश भावन समेष्वनुत्सेर्ना हीनेष्वपरिभव
जाति कुलघनैश्चर्यरूपमिज्ञानबललार्भद्विषु निरभिमानता सर्वत्र क्षमा-
परता मितहितदेशकालाऽनुगतवचनता कार्याकार्यसेव्यासेव्यवाच्या-
वाच्यज्ञातृता इत्येवमादिभिरात्मानुरूप प्रत्यक्षोपचारविनय ।”
परोक्षोपचारविनय उच्यते, परोक्षेष्वप्याचार्याद्विष्वजलिक्रियागुण-

सर्गार्त्तनानुस्मरणाऽऽज्ञानुष्ठापित्वादि कायवाङ्मनोभिरवगन्तव्यं ,
 रागप्रहसनविस्मरणैरपि न कस्याऽपि पृष्ठमासभक्षण वरणीयमेव-
 मादि परोक्षोपचारविनय प्रत्येतन्व्य । मत्रौषधोपकरणयश
 सत्कारलाभाद्यानेपेक्षितचित्तेन परमार्थनिस्पृहमनिनैहलौकिकफलनिर-
 त्मुक्तेन कर्मभयकाक्षिणा ज्ञानलाभाऽऽचारविशुद्धिसम्यगाराधनादि-
 सिद्धयर्थं विनयभावनं कर्तव्यम् । तन्श्चापवर्गद्वारं निरर्गलम् ।

वैयावृत्त्यमुच्यते । कायपीडादुत्परिणामव्युदासार्थं कायत्रेप्या
 द्रव्यान्तरेणोपदेशेन च व्यावृत्तम्य यत्कर्म तद्वैयावृत्त्यं । तद्वशात्त्रि-
 आचार्योपाध्यायतपस्विशैश्यग्नानगणकुलसद्यसाधुमनोज्ञवैयावृत्त्यभेदे-
 न । यस्मान् सम्यग्ज्ञानादिपञ्चाचाराधारादाहृत्य यतानि स्वर्गापव-
 र्गसुखरूपपुञ्जविज्ञानि भव्या आत्महितार्थमाचरन्ति स आचार्यः ।
 विनयेनोपेत्य यस्माद्दृढशीलभावनाऽधिष्ठानात्प्रागम श्रुताभिधानमधी-
 यते स उपाध्यायः । आचार्यवर्द्धनसर्वतोभद्रमिहनिष्क्रीडितगात-
 कुममन्दरपक्षिविमानपत्तिनन्दीश्वरपत्तिजिनगुणसपत्तिश्रुतज्ञानकन-
 कावलिमुक्तावलिमृदङ्गमध्यवज्रमध्यकूर्मक्षपणत्रैलोक्यसारादिमहोपवा-
 सानुष्ठायो तपस्वी । श्रुतज्ञानशिक्षणपरोऽनुपरतनतभावनानिपुण-
 शैक्षः । रत्नादिभिः क्लिष्टशरीरो ग्जानः । म्यविराणा सन्ततिर्गणः ।
 दीक्षकस्याऽऽचार्यस्य शिक्षस्याऽऽग्नाय कुलः । चातुर्वर्ण्यश्चमणनि-
 वहः सधः । चिरकालमावितप्रन्यज्यागुण साधुः । अभिरूपो
 मनोज्ञः, आचार्याणां समतो वा दीक्षाभिमुखो वा मनोज्ञः, अथ वा
 विद्वान् वाग्मी महाकुलीन इति यो लोकस्य समतः स मनोज्ञस्तस्य

ग्रहण प्रवचनस्य लोके गौरवोत्पादनहेतुत्वादस्यतसम्यग्दृष्टिर्वा
सस्त्रारोपेतरूपत्वान्मनोज्ञ । आचार्यादीना व्याधिपरीपहमिथ्यात्वा-
द्यपनिपाते सत्यप्रत्युपकाराशया । प्रासुकौपघमुक्तिपानाऽऽश्रयपीठ-
फलमन्तरादिभिर्धर्मोपकरणैस्तत्प्रतीकार सम्यक्त्वप्रत्ययस्थापनमि-
त्येवमादि वैयावृत्त्य । वैह्यस्यापघमुक्तिपानादेरसभवे स्वकायेन
क्षुभ्यासिधाणकान्तर्मलाद्यपरुर्षणादि तदानुमूल्यानुष्ठान च वैयावृत्त्य-
मिति कथ्यते, तत्पुन किमर्थं समाध्याध्याग विचिकित्साऽभाव
प्रवचनवात्सल्य सनायता चेत्येवमाद्यर्थम् ।

स्वाध्यायो भण्यते । स्वम्भै हितोऽयाय स्वाध्याय, स च
वाचनापृच्छनाऽनुप्रेक्षाऽऽन्नायधमोपदेशभेदेन पचविध । तत्र निर-
पेक्षात्मना मुमुक्षुणा विदितवेदितव्येन निरवद्यस्य ग्रन्थस्यार्थस्य तदु-
भयस्य वा पात्र प्रति प्रतिपादन वाचनेत्युच्यते । आत्मोन्नतिप्रक-
टनार्थं परामिसधनार्थमुपहाससवर्षप्रहसनादिवाजित' सशयच्छेदाय
निश्चितबलाधानाय वा ग्रन्थस्यार्थस्य तदुभयस्य पर प्रति पर्यनु-
योग पृथना । अधिगतपदार्थप्रक्रियस्य तसाय पिंडवदार्पितचेतसो
मनसाऽभ्यासोऽनुपेक्षा । व्रतिनो विदितसमाचारस्यैहलौकिकरुफल-
निरपेक्षस्य द्रुतविलम्बितपदाक्षरच्युतादिगोपद्रोपविशुद्ध परिवर्तनमा-
न्नाय । दृष्टप्रयोजनपरित्यागादुन्मार्गनिवर्तनार्थं सन्देहव्यावर्तनार्थं
मपूर्वपदार्थप्रकाशनार्थं धर्मकथाद्यनुष्ठान धर्मोपदेश । किमर्थोऽय
स्वाध्याय, प्रज्ञानिशय प्रशान्ता यवसाय, प्रवचनस्थिति, सश-
योच्छेद, परवादिशक्ताऽभाव, प्रभावना, परमसक्ते, तपोवृद्धि,
अतीचारविशुद्धि, कषाधेन्द्रियजय, परमोपाय, इत्येवमाद्यर्थ
स्वाध्यायोऽनुष्ठेय ।

कायोत्सर्ग उच्यते । विविधाना नाध्याम्यन्तराणा भवहेतूना
 दोषाणामुत्तमस्त्यागो व्युत्सर्ग । आत्मनाऽनुपात्तम्यैकत्वमनापन्न
 स्याहारदेस्त्यागो बाह्योपधिव्युत्सर्ग । क्रोधमानमायालोभमिग्या
 त्वहाम्यरत्यरतिशोकमयादिदोषनिवृत्तिराम्यन्तरोपधिस्युत्सर्ग , काप-
 त्यागश्चाऽम्यन्तरोपधिव्युत्सर्ग । स द्विविध । यावज्जीव,
 नियतकालश्चेति । तत्र यावज्जीव त्रिविध । भक्तप्रत्याख्यानैमिनी-
 मरणप्रायोपगमनभेदात् । तत्र भक्तप्रत्याख्यान जघन्येनान्तर्मुहूर्त्त-
 मुत्कृष्टेन द्वात्रिंशदर्पाणि, अवान्तरो मध्यम उभयोपकारसापेक्ष भक्त-
 प्रत्याख्यानमरण । परप्रतीकारनिरपेक्षमात्मोपकारसापेक्षमिगिनी-
 मरण । उभयोपकारनिरपेक्ष प्रायोपगमन । नियतकालो द्विविध,
 नित्यनैमित्तिकभेदेन । नित्य आश्रयकाल्य । नैमित्तिक पार्वणी
 क्रिया निषद्यात्रियादयश्च । क्रियाकरणे वन्दनाया कायोत्सर्गस्य
 च द्वात्रिंशद्द्वात्रिंशद्दोषा भवन्ति । तत्र वन्दनाया अनाहत,
 स्तब्ध, प्रविष्ट, परपीडित, दोलागितं, उन्मत्तक, कच्छपरगित,
 मत्स्योद्धर्त्तन, मनोदुष्ट, वेदिकाबध, भेष्यत्व, भीषित, ऋद्धिगौरव,
 शेषगौरव, स्तेनित, प्रत्यर्नाक, क्रोधादिशल्य, तर्जित, शद्धित,
 हेडिन, त्रिबलित, कुचित, आचार्यादिदर्शन, अदृष्ट, सचकरमोचन,
 अलब्ध, अनालब्ध, हीन, अधिक, गर्वर, सुलन्तितमिति द्वात्रिंशद्दोषा
 भवन्ति । व्युत्सृष्टब्राह्मण्युगले चतुरस्रुलान्तरितसमपादे सर्वाङ्गचरन
 रहिते कायोत्सर्गोऽपि दोषा स्यु । षोडशपाद, लतावक्र, स्तभाव-
 ष्टभ, कुड्याश्रित, मालिनेद्वहन,, शबरीगुह्यगूहन, शृखलित,
 खणित, उत्तरित, स्तनदृष्टि, काकाऽलोत्तन, खलीनित, युगकन्धर,

कपित्थमुष्टि, शीर्षप्ररूपित, मूकसज्ञा, अगुलिचालन, श्रूक्षेप, उन्मत्त, पिशाच, अष्टदिगवलोकन, ग्रीवोन्नमन, ग्रीवावनमन, निष्ठोवन, अगस्पर्शनामिति द्वात्रिंशद्दोषा भवन्ति ।

क्रिया कुर्वाणो वीर्योपगूहनमकृत्वा शक्त्यनुरूपत स्थितेनाशक्त सन्पर्यङ्कासेन वा त्रिकरणशुद्ध्या सपटीकृतकर क्रियाविज्ञापन पूर्वक सामायिकदण्डकमुच्चारयेत्, तदावर्तत्रयम् यथाजात शिरोन्नम नमेक भवति, अनेन प्रकारेण सामायिकदण्डकसमाप्तावपि प्रवर्त्य यथोक्तकाल जिनगुणानुस्मरणसहित काय-युत्सर्गं कृत्वा द्वितीय-दण्डकस्यादावन्ते च तथैव प्रवर्तन, एवमेकैकस्य कायोत्सर्गस्य द्वाद-शावर्त्ताश्चत्वारि शिरोवनमनानि भवन्ति । अथवैकस्मिन् प्रदक्षिणी-करणे चैत्यादीनामभिमुखीभूतस्याऽऽवर्त्तत्रयैकावनमने कृते चतसृ-ष्वपि दिक्षु द्वादशावर्त्ताश्चतस्र शिरावनतयो भवन्ति । आवर्त्तानां शिरःप्रणतीनामुक्तप्रमाणादाधिक्यमिति न दोषाय । उक्तं च—

दुःउपाद् अहाजाद् वारसावत्तमेव च ।

चदुस्तिरति सुद्धिं च किद्वियम पठ वदे ॥

वक्ष्यमाणक्रियाणां कालनियम उच्यते । दैवसिकस्य नियम-स्याष्टोत्तरशत, रात्रिकस्य तद्वर्द्ध, पाक्षिकस्य त्रिशत, धातुर्मासिकस्य चतु-शत, सावत्सरिकस्य पञ्चशत, उच्छ्वासानामेषां पञ्चानां नियमा-त्तस्य कायोत्सर्गस्य प्रमाण । अहिंसादिपञ्चनियमानामन्यतमस्या-तीचारे सत्येकैकस्याष्टोत्तरशत, गोचारस्य ग्रामान्तरगमनस्याऽर्हच्छ्र-मणानिपद्यानामुच्चारप्रश्रवणयोश्च पञ्चविंशति, ग्रन्थप्रारम्भे परिस्र-मासौ च स्वाध्याये वन्दनायां प्रणिधाने च सप्तविंशति । एवमुक्तो-

च्छ्रासप्रमाणेन कायोत्सर्गं कृत्वा अनुत्सुप्तं सन् किञ्चित्कालं धर्म्यं शुकं च ध्यायेत् । नामस्थापनाद्रव्यभावसनिधानं पुण्यपापान्त्राहेतुरत चैत्यं चैत्यालयो गुरवो निपद्याम्यानादयश्च सम्यग्दृष्टोना क्रियार्हा भवन्ति । अचेतनात्मिका व्यपगतानबुद्धयः कल्पवृक्षचिन्तामणयो यथा च नेहिना पुण्यानुरूपेणाभिलषितार्थप्रदायिनस्तथा निनिर्भवानि भव्यजनमवत्यनुरूपेण गार्वाणानिर्वाणपत्रप्रदायीनि गारुडमुद्रया यथा गरलापहरणं तथा चैत्यालोकनमानेणैव दुरितापहरणं भवत्यतश्चैत्यस्य तथाश्रयचैत्यालयस्याऽपि वन्दना कार्या ऐहिकार्थं निरपेक्षा परानुग्रहबुद्धयोऽकारणबन्धवो मोक्षपरिभ्रष्टजनमार्गोपदेशका प्रत्यक्षनिस्तारकाश्च तनस्तेभ्यः सञ्ज्ञाशात्सम्यक्त्वज्ञानाऽऽप्तानमणुजत महान्त सयमो तपश्च भवति ।

तेन गुरूणां पुण्यपुरोपितनिरवद्यनिपद्यास्थानादीनामुच्यते क्रियाविज्ञानं । परायत्तस्य सतः क्रिया कुर्वाणस्य कर्मक्षयो न घटते, तस्मात्तात्माधीनं सञ्चैत्यार्त्नान् प्रतिवन्दनार्थं गत्वा घातपात्रस्त्रिप्रदक्षिणीकृत्येर्थापयन्नायोत्सर्गं कृत्वा प्रथममुपविश्याऽऽलोच्य चैत्यं भक्तिकायोत्सर्गं करोमीति विज्ञाप्योत्थाय जिनेन्द्रवन्दनदर्शनमानानि जनयनचन्द्रकान्तोपलक्षितगलदानन्दाश्रमलघारापूरपरिष्ठावितपश्मपुटोऽनादिभक्तुलभभगवद्दर्हत्परमेश्वरपरमभट्टारकप्रतिबिम्बदर्शनजनितहर्षोत्कर्षपुलकिततनुरतिभक्तिभरावनतमस्तकन्यस्तहस्तमुशेशयकुङ्कुलोदङ्कद्वयस्यादावन्ते च प्राक्तनक्रमेण प्रवृत्त्यं चैत्यमन्तवनेन त्रिपरीत्य द्वितीयगारेऽप्युपविश्याऽऽलोच्य पञ्चगुरभक्तिभयोत्सर्गं करोमीति विज्ञाप्योत्थाय पञ्च परमेष्ठिनं स्तुत्वा तृतीयगारेऽप्युपवि-

दयाऽऽलोचनीय । एवमात्माधोऽनता, प्रदक्षिणीकरण, त्रिवार, निष्पन्नत्रय, चतु शिरो, द्वादशावर्तकमिति क्रियाकर्म पङ्क्ति भवति । तत्र चतु शिरो द्वादशद्वयाद्यन्ते - प्रणतौ प्रदक्षिणीकरणे च दिक्चतुष्टयाऽनतौ चतु शिरो भवति, अथवा गिर शब्द प्रधानवाची वन्दनाप्रधानभूता अर्हत्सिद्धसाधुधर्मा इति । उक्तं च राद्धान्तसूत्रे । “ आद्राहीण पद्राहीण तिस्रुत्त तिस्रुत्त चदुम्मिर वारसावत्त चेति । ” एव देवतास्तवनक्रियाया चैत्यभक्तिं पञ्चगुरभक्तिं च कुर्यात् ।

चतुर्दशोदिने तयोर्भये सिद्धश्रुतशांतिभक्तिर्भवति । अष्टम्या सिद्धश्रुतचारित्रशान्तिभक्तय । पाक्षिके सिद्धचारित्रशान्तिभक्तय । सिद्धप्रतिमाया सिद्धभक्तिरेव, जिनप्रतिमायास्तीर्थकरणजन्मनश्च पाक्षिकी क्रिया, अष्टम्यादिक्रियासु दर्शनपूजा त्रिजालवन्दनायोगे शान्तिभक्तिं प्राक् चैत्यभक्तिं पञ्चगुरभक्तिं च कुर्यात् । चतुर्दशोदिने धर्मव्यासगादिना क्रिया कर्तुं न लभेत चेत्पाक्षिकेऽष्टम्या क्रिया कर्तव्या नन्दीश्वरदिने सिद्धनन्दीश्वरपञ्चगुरशान्तिभक्तयोऽभिषेकवन्दनाया सिद्धचैत्यपञ्चगुरशान्तिभक्तय । स्थिरचलजिनप्रतिमाप्रतिष्ठाया सिद्धशान्तिभक्ती भवत । स्थिरप्रतिमायाश्चतुर्थस्थाने सिद्धभक्तिरालोचनासहिता चारित्रभक्तिश्चैत्यपञ्चगुरशान्तिभक्तयश्च कार्या । चलप्रतिमाया अभिषेकवन्दना स्यात् । महत्तरस्य सामान्येण सिद्धभक्तिपूर्विका वदना । सिद्धान्तविदा सिद्धश्रुतभक्ती भवत । आचार्याणां सिद्धाचार्यभक्ती । सिद्धान्तवेदिनामाचार्याणां सिद्धश्रुतसूरिभक्तय । प्रतिमायोगस्थितस्य मनेर्ऋतुगोऽपि सिद्ध-

योगशान्तिभक्तय । निष्क्रमणे सिद्धचारित्रयोगशांतिभक्तयो
भवन्ति प्रदक्षिणीकरण योगभक्त्या । ज्ञानोपत्तौ सिद्धश्रुतचर-
णयोगशान्तिभक्तयो योगभक्त्या प्रदक्षिणीकरणा । जिननिर्वाणक्षेत्रे
सिद्धश्रुतचारित्रयोगपरिनिर्वाणशान्तिभक्तयो निर्वाणभक्त्या प्रदक्षि-
णीकरण । श्रीवर्द्धमानजिननिर्वाणदिने सिद्धनिर्वाणपचगुरुशान्ति
भक्तय निर्वाणभक्त्या प्रदक्षिणा । सामान्यर्षो मृते शरीरस्य
निषद्यास्यानस्य वा सिद्धयोगशान्तिभक्तय । सिद्धान्तवेदिना
साधूना सिद्धश्रुतयोगशान्तिभक्तय । उत्तरयोगिना सिद्धचारित्रयो-
गशांतिभक्तय । सैद्धान्तोत्तरयोगिना सिद्धचारित्रयोगशांतिभ-
क्तय । आचार्यस्य सिद्धयोगाचार्यशान्तिभक्तय । सैद्धान्ताचा-
र्यस्य सिद्धश्रुतायोगाचार्यशान्तिभक्तय । उत्तरयोगिनामाचा-
र्याणां सिद्धचारित्रयोगाचार्यशान्तिभक्तय । उत्तरयोगिन
सैद्धान्ताचार्यस्य सिद्धश्रुतयोगाचार्यशान्तिभक्तय । अन-
तरोक्ता अष्टौ क्रिया शरीरस्य निषद्यास्यानस्य च । श्रुत-
पचम्या सिद्धश्रुतभक्तिपूर्विका वाचना गृहीत्वा तदनु स्वाध्याय
गृह्यत श्रुतभक्तिमाचार्यभक्ति च कृत्वा गृहीतस्वाध्याया कृतश्रुत
भक्तय स्वाध्याय निष्ठाप्य समाप्तौ शान्तिभक्तिं कुर्यु । सन्यास
प्रारम्भे सिद्धश्रुतभक्ती कृत्वा गृहीतवाचना कृतश्रुतसूरिभक्तय ।
स्वाध्याय गृहीत्वा श्रुतभक्तौ स्वाध्याय निष्ठापयेयु । वाचनानि-
ष्ठापनेऽर्षीमा क्रिया कृत्वा समाप्तौ शान्तिभक्तिं कुर्वन्तु । सन्यास
स्थितस्य स्वाध्यायग्रहणे महाश्रुतसूरिभक्ती कृत्वा गृहीतस्वाध्याया
महाश्रुतभक्तौ निष्ठापयन्तु । देवसिक्वरात्रिगोचारीप्रतिव्रमणे सिद्ध-

प्रतिक्रमणानिष्ठितकरणचतुर्विंशतितीर्थकरमकीर्णियमेन कुर्यात् । योगग्रहणे मोक्षे च योगमक्ति । पाक्षिकचातुर्मासिन्सावत्सरिकप्रतिक्रमणे सिद्धचारित्रप्रतिक्रमणानिष्ठितकरणचतुर्विंशतितीर्थकरमक्ति-चारित्रालोचनागुम्भक्तय बृहदालोचना गुरुमक्तिर्लघ्वीयसी आचार्यमक्तिश्च करणीया । शेषप्रतिक्रमणे चारित्रालोचनाबृहदालोचना-गुरुमक्तिं विना शेषा कर्तव्या । दीक्षाग्रहणे लुचने च सिद्धयोगमत्ती कृत्वा लुचनावसाने सिद्धमक्तिं करणीया । सिद्धयोगमत्ती कृत्वा प्रत्यामन्यान गृहीत्वाऽऽचार्यमक्तिं कृत्वाचार्यान्वन्दता सिद्धमक्तिं कृत्वा प्रत्याख्यान मोचयेत् । श्रुतमक्तिमाचार्यमक्तिं च कृत्वा गृहीतस्वाध्यायस्तन्निष्ठापने श्रुतमक्तिं करोतु । मङ्गलगोचरमध्याह्ने सिद्धचैत्यपञ्चगुरशान्तिमक्तिं कुर्यात् । मङ्गलगोचरप्रत्याख्यानो महासिद्धयोगमत्ती कृत्वा गृहीतप्रत्याख्यान आचार्यशान्तिमत्ती कुर्यात् । वर्षाकाले योगग्रहणे निष्ठापने च सिद्धयोगपञ्चचैत्यगुरुमत्तय ऋष्या, चैत्यभक्त्या प्रदक्षिणीकुर्वन् सालोचनव्युत्सर्गं चतसृषु दिक्षु कुर्यात् । सिद्धान्तवाचनाग्रहणे सिद्धश्रुतमत्ती कृत्वा तदनुश्रुताचार्यमक्तिं कृत्वा गृहीतस्वाध्यायस्तन्निष्ठापने श्रुतशान्तिमत्ती करोतु । सिद्धान्तम्यार्थाधिकाराणा समाप्तावेकैक कायोत्सर्गं कुर्यात् । अर्थाधिकाराणा मुबहुमान्यत्वात्तेषामादौ सिद्धश्रुतसूरिमत्ती कृत्वा समाप्तावप्येतेन क्रमेण प्रवर्तिते सति षट् कायोत्सर्गा भवन्ति । गुरुणामनुज्ञया ज्ञानविज्ञानवैराग्यसम्पन्नो विनीतो धर्मशौल म्भिरश्च भूत्वाऽऽचार्यपटव्या योग्य साधुगुरुमक्षे सिद्धाचार्यमक्तिं कृत्वाऽऽचार्यपटवीं गृहीत्वा शान्तिमक्तिं कुर्यात् । एव-

मुक्ता क्रिया यथायोग्य जघन्यमध्यमोत्तमश्रावणैः सयतैश्च करणीया । किमर्थो व्युत्सर्गो नि सगत्व निर्भयत्व जीविताशान्युदासी दोषच्छेदो मोक्षमार्गभावनापरत्वमित्येवमाद्यर्थम् ।

अथ ध्यानप्रस्ताव । एकाग्रचित्तानिरोधो ध्यान, एकस्मिन् क्रियासाधनेऽत्र मुख यम्याश्चिन्ताया इत्येकाग्रचिन्ता तस्या निरोधोऽन्यत्राऽसचारस्तदेनाग्रचिन्तानिरोधो ध्यान । तस्य योगश्चतुर्विध, ध्यान, ध्येय, ध्याता, फलमिति । तत्र ध्यान चिन्ताप्रबन्धलक्षण । ध्येयमप्रशस्तप्रशस्तपरिणामकारण । ध्याता कृपायःरूपिनो गुप्तेन्द्रियश्च । फल सप्तारभ्रमण भवर्गापवर्गसुख च । तदेतच्चतुरंगध्यानमप्रशस्तप्रशस्तभेदेन द्विविध, श्रेयोऽधिकारेऽप्रशस्तोपन्यास परिज्ञातस्य प्रहेयत्वोपपत्ते । अप्रशस्त द्विविधमार्त्तं रौद्र चेति । तत्राऽऽर्त्तं बाह्याऽऽयात्मिकमेदाद्विनिकल्प । तत्र परानुमेय बाह्य शोचनकन्दनविलपनपरिदेवनविषयसगपरिभवविम्मयात्लक्षण । स्वसवेद्यमाध्यात्मिकार्त्तध्यान, अमनोद्भविप्रयोगस्यानुत्पत्तिसकल्पाध्यवसान, उत्पन्नस्य च विनाशसकल्पाध्यवसानमिति चतुःप्रकार । तद्यथा— अमनोद्भ दुःखसाधन, तच्च बाह्यमायात्मिकमिति द्विविध । तत्र बाह्य चेतनकृतमचेतनकृतमिति द्विभ्रमर । तत्र चेतनकृतं त्वेवमुत्पत्तिर्यक्सपादितमसात, अचेतनकृतं च विपःकामिशस्त्रक्षारशीतोष्णादिजनितदुःख । आध्यात्मिककारण शारीर मानसमिति द्विविध । तत्र शारीर वातपित्तश्लेष्मैःपम्यसमुद्भनशिरोऽक्षिदन्तकुक्षिशूलादिजनित । मानस चाऽरतिमयशोकमयजुगुप्साविषाडदौर्भनस्यादिजनितमित्यादिदुःखसाधनममनोद्भ, तेन सप्रयोग स कथं नाम

मे नोत्पद्यत इति चिन्ताप्रबन्ध, सकल्पन्तस्या यवसान तीव्ररूपा-
यानुरजन, एतदमनोज्ञप्रयोगस्यानुत्पत्तिसङ्कल्पा यवसान प्रथ-
मार्त्त । एतद्दुःखसाधनसद्भावे तस्य विनाशकाक्षोत्पन्नविनाशसक-
ल्पाध्यवसान द्वितीयार्त्त । मनोज्ञ नाम धनधान्यहिरण्यसुवर्णवस्तु
वाहनशयनाऽऽमनस्त्रचन्दनवनितादिसुखमाधन मे म्यादिति
गर्द्धन । मनोज्ञविप्रयोगम्योत्पत्तिसकल्पा यवसान तृतीयार्त्त । सुख-
साधनसद्भावे तेन विप्रयोगो मे न स्यादिति सकल्प उत्पन्नविनाश-
सकल्पाध्यवसान चतुर्थार्त्त । एतच्चतुर्विंशार्त्त-ध्यान कृष्णानीलकापोतले
श्याबलाघान प्रमादाधिष्ठान । प्रागप्रमत्ताच्छुद्धुण्म्यानभूमिकमन्त-
मुहूर्तकालमत पर दुर्धरत्वात् क्षायोपाशमिकभावपरोक्षज्ञानत्वात्ति
र्यग्गतिफलसर्वर्तनीयमिति ।

रौद्र च बाह्याऽऽध्यात्मिकमेटेन द्विविध । तत्र परानुमेय बाह्य
परुपनिष्ठुराऽऽकोशननिर्भर्त्सनबन्धनतर्जनताडनपीडनपरदारातिक्र
मणादिलक्षण । स्वसवेद्यमाध्यात्मिक तच्च हिंसानन्दमृपानन्दस्तेयान
न्दनिषयसरक्षणानन्दभेदाच्चतुर्विध । तीव्ररूपायानुरजन हिंसानन्द
प्रथमरौद्र । स्वबुद्धिविकल्पितयुक्तिभि परेषा श्रद्धेयरूपाभि परवचन
प्रतिमृपाकथने सकल्पा यवसान मृपानन्द द्वितीयरौद्र । हठात्कारेण
प्रमादप्रतीक्षया वा परम्बापहरण प्रति सकल्पाध्यवसान तृतीय
रौद्र । चेतनाचेतनलक्षणे स्वपरिग्रहे ममैवेद स्वमहमेवास्य स्वामी-
त्यभिनिवेशात्तदपहारकन्यापादनेन सरक्षण प्रति सकल्पाध्यवसान
सरक्षणानन्द चतुर्थ रौद्र । चतुष्टयमपीदमिति कृष्णानीलकापोतले-

श्याबलाधान प्रमादाधिष्ठान । प्राक्प्रमत्तात्पञ्चगुणस्थानभूमिकमन्त-
मुहूर्त्तकालमत पर दुर्धरत्वात् क्षायोपशमिकभावं परोक्षनानत्वादौढ-
यिकभाव वा भावलेश्याकपायप्राधान्यानरकगतिफलसर्वतनीयमिति ।

उभयमप्येतदप्यायन परिहरत्पवर्गकामो भिक्षु परीषद्बाधा-
सहिष्णु शक्तिमदुत्तमसहननान्वित प्रशस्तध्यानप्रवणो गिरिगुहाट-
रीकन्डरतरकोटरसरित्पुलिनपितृवनजीर्णोद्यानशून्यगृहादीनामन्यतम-
स्मिन् प्रदेशे व्यालपशुमृगपण्डकमनुष्यादीनामगोचरे तत्रत्यागतुकज-
न्तुभि परिवर्जितेऽस्त्युष्णातिशीतानिवानातिवर्षातपरहिते समन्तादि-
न्द्रियमनोविक्षेपहेतुनिराकरणभूने शुचावनुमूलम्पर्शानि भूमितले यथा
सुखमुपविष्टो बद्धपर्यङ्कासन स्वाङ्के वामपाणितलस्योपरि दक्षिणपा-
णितलमुत्तान निधाय नेत्रे नात्युन्मीलयन्नातिमीलयन् दन्तैर्दन्ताग्राणि
सन्धान प्राणापानप्रचारात्यतनिग्रहे तीव्रदु खानुलचेतस एकाकारप-
रिणामो न जायते, ततो मन्दमन्दप्राणापानप्रचार स्यादेव द्रव्यक्षेत्र
कालभावशुद्धिसयुतस्तत्प्रतिपक्षदोषवर्जित परमयोगी ससारलतामूलो-
च्छेदनहेतुभूत प्रशस्तध्यान ध्यायेन् ।

तत् द्विविध, धर्म्यं शुकं चेति । तत्र धर्म्यं यान बाह्या या-
त्मिकभेदेन द्विप्रकार । तत्र परानुमेय बाह्य सूत्रार्थगवेषण दृढव्रत
शीलगुणानुरागनिभूतकरचरणवत्नकायपरिस्पदवाम्यापार जृमजृभो
द्वाररम्भव्युप्राणापानोद्रेकाणिविरमणलक्षण भवति । स्वसवेद्यमाभ्या-
त्मिक, तद्दशविध, अपायविचय, उपायविचय, जीवविचय, अजी-
वविचय, विपाकविचय, विरामविचय, भवविचय, सस्थनाविचय,
आज्ञाविचय, हेतुविचय, चेति । एतद्दशविधमपि दृष्टश्रुतानुभूतदो-

पपरिवर्जनपरम्य मन्दतरकपायानुगजितम्य मन्यवरपुढरीकम्य भवति ।
 तत्रापायविचय नामानाद्याजवजवे यथेष्टचारिणो जीवम्य मनोवा-
 क्षयप्रवृत्तिविशेषोपाजितपापाना परिवर्जन तत्कय नाम मे म्यादिति
 सकल्पश्चिताप्रबन्ध प्रथमधर्म्य । उपायविचय प्रशस्तमनोवाकाय-
 प्रवृत्तिविशेषोऽवश्य कथ मे म्यादिति सकल्पो द्वितीयधर्म्यम् ।
 जीवविचय जीव उपयोगलक्षणो द्रव्यार्थादनाद्यनन्तोऽसख्येयप्रदेश
 स्वकृतशुभाशुभकर्मफलोपभोगी गुणवानात्मोपात्तदेहमात्र प्रदेशस-
 हरणविमर्षणार्मा सूक्ष्मोऽव्याघात उर्द्ध्वगतिस्त्रिमावोऽनादिकर्मबन्धन-
 बद्धस्तत्सया-मोक्षमार्गो गत्यादि-नामादि-निदेशादि सदादि प्रमाण-
 नयनिक्षेपविषय इत्यादिजिबिम्बभावानुचिन्तन तृतीय धर्म्य । विषा-
 कविचयमष्टनिष्कर्माणि नामस्यापनाद्रयभावलक्षणानि मूलोत्तरोत्तर-
 प्रकृतिविकल्पविस्तृतानि गुडखडमिताऽमृतमधुरविपाकानि निवका-
 जीविपहालाहठकटुविपाकानि चतुर्विधवधानि एतादृशैश्चिरीलम्ब-
 भावानि कासु कासु गतिषु योनिष्ववस्थामु च जीवाना विषया
 भवन्तीति विषाकविशेषानुचिन्तन पञ्चमधर्म्य, विगगविचय शरी-
 रमिदमनित्यमपरिग्राण विनश्चरस्वभावमशुचिदोषाधिष्ठित सप्तवातुमय
 बहुमरुपूर्णमनश्चरतनिस्थदिनन्तोबिलमतिवीभत्समाधेयमशौचमपि
 पूतिगाधि सम्यग्ज्ञानिजनवैराग्यहेतुभूत नास्त्यत्र किञ्चित्कमनीय-
 मिन्द्रियमुखानि प्रमुखगमिकानि त्रियावसानविरसानि किंपाकपाक-
 विपाकानि पराधीनान्यम्यानप्रचुरभगुराणि । यावद्यावदेषा रामणीयक
 तावत्तावद्भोगिना तृष्णाप्रसगोऽनवन्मो यथाऽग्नेरिन्धनैर्जलनिधे
 सरित्सहस्रेण न तृप्तिस्तथा लोकम्याप्येवर्न तृप्तिरपशान्तिश्चैदिका-

मुत्रिणादीनिपातहेतवस्तानि देहिन सुखानीति मन्यन्ते महादुःखकार
णान्यनाभीयत्वादिष्टायप्यनिष्टानीति वैराग्यकारणविशेषानुचिन्तन
पष्ठ धर्म्य । भवविचय सचित्ताचित्तमिश्रशीतोष्णमिश्रसवृतविवृतमि
श्रभेदासु योनिषु जरायुजाडजपोतोपपादसम्भूच्छेदनजन्मनो जीवम्य
मवाद्भवान्तरसक्रमण इपुगतिपाणिमुक्तालागलिङ्गागोमूत्रिकाश्चतस्रो
गतयो भवन्ति । तत्रेपुगतिरग्निग्रहैरुसामयित्री सृज्वी ससारिणा
सिद्धचता च जीवाना भवति । पाणिमुक्तेरुविग्रहा द्विसामयित्री
ससारिणा भवति । लागलिङ्गा द्विविग्रहा त्रिसामयित्री । गोमूत्रिका
त्रिविग्रहा चतु सामयित्री भवति । एवमनादिससारे सधावतो
जीवम्य गुणविशेषानुपलब्धिनस्तस्य भवसक्रमण निरर्थकमित्येव
मादिभवमक्रमणदोषानुचितन सप्तम धर्म्य । यथावस्थितमीमासास-
स्यानविचय तद्वादशवित्र, अनित्यत्वमशरणत्व ससार एकत्वमन्य-
त्वमशुचित्तमाश्रव सवरो निर्नरा लोको बोधिदुर्लभो धर्मस्वर्गायात
इत्यनुपेक्षा । उक्त हि ।

समुदेति विलयमृच्छति भाषो नियमन पर्ययनयस्य ।

मोक्षेति नो विनश्यति भवनतया लिंगितो नित्यम् ॥

तत्रानित्यत्वमात्मना रागादिपरिणामात्मना कर्मणो कर्मभावेन
गृहीतानि पुद्गलद्रव्याप्यगृहीतानि परमाण्यात्मीनि तेषा सर्वेषा
द्रव्यात्मना नित्यत्वं, पर्यायात्मना सततमनुपरतभेत्ससर्गगृत्तित्वा
दनित्यत्वमिमानी हि शरीरेन्द्रियविषयोपभोगपरिभोगद्रव्याणि समु
दायरूपाणि मलबुद्धद्वन्द्वस्थितस्वभावाणि गर्भोद्विष्वग्म्याविशेषेषु
सदोपलभ्यमानसयोगविपर्यायाणि मोहोदयादशाऽज्ञानी नित्यता

मन्यते, न किञ्चित्समारे ध्रुमस्त्यात्मनो ज्ञानदर्शनोपयोगम्बभाना-
दन्यदिति चिन्तनमनित्यन्वानुप्रेक्षा, एवमस्य चिन्तयतस्तेष्वभिष्व-
गाभावाद्भुक्तोऽज्ञानगन्धमाह्लादिष्विव वियोगकालेऽपि विनिपातो
नोत्पद्यते ।

अशरणत्व शरण द्विविध, लौकिकं, लोकोत्तर चेति । प्रत्येक
त्रिविध जीवाजीवमि प्ररुभेदात् । तत्र लौकिक जीवशरण राजा
देवता, प्राकाराद्यऽजीवशरण प्राकारान्वित, ग्रामनगरादि मिश्रक ।
लोकोत्तरजीवशरण पच गुरुवस्तत्प्रतिबिन्नाद्यऽजीवशरण सधर्म-
साधुवर्गापकरण मिश्रशरण । यथा मृगशावरुम्यकान्ते बलवता
क्षुधितेनामिपैपिणा यात्रेणाभिद्रुतम्य न किञ्चिच्छरणमस्ति तथा ज-
न्मनराव्याधिप्रियवियोगाप्रियमयोगेप्सिताऽट्टामदारिद्र्यदौर्मनम्यादि-
समुत्थितेन दुस्त्वेनाभिभूतस्य जन्तो शरण न विद्यते । परिपुष्ट-
मपि शरीर भोजन प्रति सहाय्या भवति न व्यसनोपनिपाते सति ।
यत्नेन मचिता अप्यर्था न भवान्तरमनुगच्छन्ति । सविमक्तसुख-
दुःखा सुहृदोऽपि न मरणकाले परित्रायन्ते बन्धव समुद्रिताश्च
रक्षा परोत न परिपान्ति । अस्ति चेतुश्चरितो धर्मो व्यसनमहार्णवे
तरणोपायो भवति । मृत्युना नीयमानस्य सहस्रनयनाटयोऽपि न
शरण तम्माद्भवयसनसकृते धर्म एव शरण सुहृदयोऽप्यननुयायी
नान्यत्किञ्चिच्छरणमिति भावनमशरणानुप्रेक्षा । एवमस्य भावयतो
नित्यमशरणोऽस्तीति भृशमुद्विग्नस्य सासारिकेषु भावेषु ममत्वविगमो
भवति, भगवदहर्हत्सर्वज्ञानगीतागम एव प्रतिपन्नो भवेत् ।

ससारश्च, मसारोऽससारो नो ससारमन्त्रितयव्यपायश्चेति चतुर्वि-
धावस्था । तत्र ससारश्चतसृषु गतिषु नानायोनिविरुल्पासु परिभ्रमण,

शिवपदपरमामृतसुखप्रतिष्ठाऽस्मत्सार, मयोगकेवलिनश्चतुर्गतिभ्रमणा-
 भावात्ससारान्त प्राप्स्यभावाच्चेपत्ससारो नो ससार इति, तत्रितयव्यपा-
 योऽयोगिकेवलिनो भवभ्रमणाभावान् सयोगिकेवलित्प्रदेशपरिस्पन्-
 विगमात्ससारानावाप्स्यभावाच्च देहपरिस्पन्दाऽभावेऽपि देहिन सतत
 प्रदेशचलनमस्ति, तत सदा ससार एव सिद्धानामयोगिकेवलिना च
 नास्ति प्रदेशचलन तद्योग्यकर्मसामान्यभावादितरेषा त्रिधाऽवसीयते । स
 पुन ससार, अभ्यापेक्षयाऽनाद्यनिधन, भव्यसामान्यार्पणयाऽनादि-
 रुच्छेदवान्, मन्यविशेषविवक्षया क्वचित्सादि सनिधन । अससार
 सादिरनिधन । तत्रितय यपायोऽन्तमुहूर्तकाल । नो-ससारो जग्न्ये-
 नान्तमुहूर्त । उत्कृष्टेन देशेन पूर्वोत्थित । सादि सपर्यवसान
 ससारो जग्न्येनाऽन्तमुहूर्त । उत्कृष्टेनार्द्धपुद्गलपरावत्तनकाल । स
 च ससारो द्रव्यक्षेत्रकालभवभावभेदात्पचविधो, द्रव्यनिमित्त ससारो
 द्विविध कर्म नो कर्मविवक्षाभेदात्कर्मद्रव्यससारो ज्ञानावरणादिविषयो
 नो कर्मद्रव्यममार आन्तरिकवैक्रियः सः सहारकतैजसशरीराणामाहार
 शरीरेन्द्रियाऽऽनपानमापामन पर्याप्तीना विषय । क्षेत्रहेतुक ससारो
 द्विविध, स्वभेदपरभेदविफल्पात् । लोकाकाशतुल्यप्रदेशाम्बात्मन
 कर्मोदयवशात्सहरणविसर्पणधर्मिणो हीनाधिकाकाशप्रदेशपरिमाणाव-
 गाहत्व स्वभेदससार । सम्मूर्च्छनगमोपपादजन्मनवयोनिविफल्पाद्य-
 वद्वन परक्षेत्रसमार । परमार्थयत्नहारभेदेन कालो द्विविध । तत्र
 यावतो लोकाकाशप्रदेशान्तात् कालाणत्र परम्पर प्रत्यवधा एकै-
 कस्मिन्नाकाशप्रदेशे एकैऽनृत्या लोकव्यापिनो मुम्योपचारप्रदेशक

रूपना, भावाच्चिरवयवा, मुख्यप्रदेशरूपना हि धर्माधर्मजीवाका-
 शेषु पुत्रेषु च द्व्यणुकादिस्कन्धेषु परमाणुपुपचारप्रदेशकल्पना
 प्रचयशक्तियोगात् । विनाशहेत्वभावाच्चित्या, विविचपरिणामिपट्-
 द्रव्यपर्यायपरिवर्तनहेतुत्वादनित्या, रूपरसगन्धस्पर्शयोगाभावात्-
 मूर्त्ता, जीवप्रदेशवत्प्रदेशान्तरसक्रमणाऽभावाच्चिक्रिया इति परमा-
 र्थकाल । व्यवहारकाल परमार्थकालवर्तनया लब्धकालन्यपदेश
 परिणामादिलक्षण । कुतश्चित्परिच्छिन्नोऽपरिच्छिन्नस्य परिच्छेद-
 हेतु । भूतो वर्तमानो भविष्यन्निति त्रिविध काल परस्परापेक्ष
 त्वात्, यथा वृक्षपक्तिमनुसरतो देवदत्तस्यैकैक तरु प्रति प्राप्तप्राप्नु-
 वत्प्राप्तद्वयपदेशस्तथा तात्कालाणूननुसरता द्रव्याणा क्रमेण वर्त्त-
 नापर्यायमनुभवता भूतवर्तमानभविष्यद्व्यवहारसद्भाव । तत्र परमा-
 र्थकाले भूतादिव्यवहारो गौणो व्यवहारकाले तु मुख्य । किमत्र
 बहुनोक्तेन परमार्थकालेन कारणभूतेन तेन पट् द्रव्याणि परावर्त्यन्ते
 कार्यरूपाणि । तेषा द्रव्याणा परिच्छेदका समयावलिकादय ।
 द्रव्यस्यैकपर्याय एरुसमयो द्वित्रिचतु सख्येयासख्येयानन्तपर्यायक-
 लापा । द्वित्रिचतु सख्येया असख्येया अनन्तसमया यथा प्रदीप
 स्वपरप्रकाशकस्तथैव काल स्वरप्रवर्त्तक, अथवा सर्वज्ञान्यगतिप-
 रिणतस्य परमाणो स्वावगाढाकाशप्रदेशव्यतिक्रमण काल परम-
 निरुद्धो निर्विभाग समय इति कालसंसार ।

भवनिमित्तसंसारो द्वात्रिंशद्विध पृथिव्यप्तेजोवायुकायिका प्रत्येक
 चतुर्विधा सूक्ष्मवाटरपर्यायापरापरासंभेदात् । वतस्पतिकायिका द्वेषा
 प्रत्येकशरीरा साधारणशरीराश्चेति । प्रत्येकशरीरा द्वेषा पर्याप्त

कापर्याप्तकमेदान् । साधारणशरीरा आहारशरीरेन्द्रियोच्छ्वासनि-
श्वासपर्याप्त्युत्पादननिमित्तमाहारवर्गणाया गृहीतपुद्गलपिंडास्तत्र
यत्रैको म्रियते जीवस्तत्र मरणमनताना यत्रैकश्चोत्पद्यते तत्राऽनता-
नामुत्पत्तिर्भवति तेषां लिङ्गं गूढशिरादि । उक्तं च—

साधारणमाहारो साधारणमाणपाणगहणं च ।

साधारणजीवाणं साधारणलक्षणं भणिय ॥ १ ॥

जत्येह मरइ जीवो तत्य इ मरणं भवे अणताण ।

चकमइ जत्य एहो चकमण तत्य णताण ॥ २ ॥

गूढसिरसधिपथ्यं समभगमहीरुहं च छिण्णरुहं ।

साधारणं शरीरं तद्विवरणीयं च पत्तये ॥ ३ ॥

मूले कवे छल्ली पवालसालदलकुसुमफलबीजे ।

समभगे सदिणता अक्षमे सदि हाति पत्तये ॥ ४ ॥

कवस्स य मूलस्स य सखाखधस्स चावि यदलतरी ।

छल्ली साणतजिया पत्तयेजिया इ तणुकदरी ॥ ५ ॥

ते च साधारणशरीराश्चतुर्धा सूक्ष्मवाटरपर्याप्तकापर्याप्तविक-
ल्प्यात् । द्वित्रिचतुरिन्द्रिया प्रत्येकं द्वेषा, पर्याप्तकापर्याप्तविकल्प्यात् ।
पचेन्द्रियाश्चतुर्धा सद्यसज्ञिपर्याप्तकापर्याप्तकापेक्षयेति ।

भावनिमित्तससारे द्वेषा स्वभावपरभावाश्रयात् । स्वभावो मिथ्या-
दर्शनकषायादि, परभावो ज्ञानावरणादिकर्मरसादि । एवमेतन्मिथ्य-
नेकयोनिमुलकोटिबहुशतसहस्रसकटे ससारे परिभ्रमन्नय जीव कर्म-
यत्रप्रेरित पिता भूत्वा भ्राता पुत्र पौत्रश्च भवति । माता भूत्वा
भगिनी भार्या दुहिता च भवति । किं बहुना स्वयमात्मन पुत्रो

भवतीत्येवमादिससारे स्वभावचिन्तन ससारानुप्रेक्षा । एवमस्य भाव-
यत ससारदु खभयादुद्विग्नस्य ततो निर्वेदो भवति निर्विण्णश्च ससा-
रप्रहाणाय प्रतियतते ।

अथैकत्वानुप्रेक्षावर्णन । जन्मजरामरणाऽऽवृत्तिमहादु खानुभवन
प्रति सहायानपेक्षत्वमेकत्व । एकत्वमनेकत्वमेतदुभय द्रव्यक्षेत्रका-
लभावविकल्प । तत्र द्रव्यैकत्व जीवादिष्वन्यतमद्रव्यविषयत्वेनाऽभे-
दत्व । क्षेत्रैकत्व परमाण्ववगाढप्रदेश । कालैकत्वमभेदसमय ।
भावैकत्व मोक्षमार्ग । तथाऽनेकत्वमपि भेदविषय, न हि किञ्चि
देकमेव निश्चितमस्ति अनेकमेव वा एकमपि सामान्यार्पणया विशे-
पार्पणयाऽनेकमपि भवति । तत्र परिप्राप्तबाह्याभ्यतरोपधित्यागम्य
सम्यग्ज्ञानादेकत्वनिश्चयमाहन्दत यथाख्यातचारित्रैकवृत्तेर्मोक्षमा
र्गमावेनैकत्व तत्प्राप्तय-एक एवाऽह न कश्चिन्मे स्व परो वा
विद्यते, एक एव जायत एक एव म्रियते, न मे कश्चिज्जन परजनो
वा व्याधिनरामरणादीनि दु खान्यपहरति, बहुमित्राणि श्मशान नाऽ-
तिवर्तन्ते, धर्म एव मे सहाय सदाऽनपायीति चिन्तनमेकत्वाऽनु
प्रेक्षा । एवमस्य भावयत स्वजनेषु प्रीत्यनुबधो न भवति, परजनेषु
द्वेषानुबधो नोपजायते, ततो नि सगताऽभ्युपजायते, ततो नि सगतो
मोक्षोऽवघटते । इत्येकत्वानुप्रेक्षा ।

अथाऽन्यत्वाऽनुप्रेक्षाप्रकरणम् । अन्यत्व चतुर्धा व्यवतिष्ठते,
नामस्थापनाद्रव्यभावाऽऽलम्बनभेदान् । आत्मा जीव इति नामभेद ।

काष्ठप्रतिमेति स्थापनामे । जीवद्रव्यमजीवद्रव्यमिति द्रव्यभेद ।
 एकस्मिन्नपि द्रव्ये बालो युवा मनुष्यो देव इत्यादि भावभे-
 दजीवर्मणो बध प्रत्येकत्वे सत्यपि लक्षणवधान्न्यत्व, जीवन्तावज्ञा-
 नदर्शनोपयोगलक्षण । वर्णगघरासम्पर्शवन्त पुद्गला इति लक्ष-
 णकृतो भेद । प्रतिसमयमनतानता कर्माणवो योगवशात्प्रागत्य जीव-
 प्रदेशेष्वन्योन्यप्रदेशाऽनुप्रविष्टा सन्त कपायवशाद्भवन्निष्ठन्ते समय
 प्रत्यनतानता कर्मपुद्गला जीव परित्यज्य प्रच्यवन् इति बध प्रति
 भेद । नो कर्मपुद्गला अपि बन्धनगुणेन जीवे क्षीरनीरन्यायेनैकबन्ध-
 नवद्धा भूत्वा प्रतिक्षण निर्जीर्यन्ते जीव स्वय कर्मवशात्तत्प्रायो-
 ग्यशरीर निर्माय शरीररूपोऽपि यथा नखरोमदन्तास्थिषु न विद्यन्ते
 तथा रधिरवसाशुत्ररसश्लेष्मपित्तमूत्रपुरीषमस्तिष्कादिषु प्रदेशेष्वपि
 नास्ति एव कर्मशरीरावयवभ्यो जीवस्याऽन्यत्व तत कुशलपुरुषप्र-
 योगमन्त्रिषौ शरीरादत्यतयनिर्गन्तेणाऽऽत्मनो ज्ञानादिभिरननैरहेयै-
 र्मुक्ताववस्थान तन्वाप्तय—ऐन्द्रियरु शरीरमतीन्द्रियोऽह, अज्ञ शरीर
 ज्ञम्बभावाऽह, अनित्य शरीर नित्योऽह, आद्य तवच्छरीरमनाद्यन-
 न्तोऽह, बहूनि मे शरीरशतसहस्राण्यतीतानि ससारे परिभ्रमत स
 एवाऽहमन्यस्तेभ्य इति शरीरादन्यत्व मे । किमङ्ग पुनर्बाह्येभ्य
 परिग्रहेभ्य इति चिन्तनमन्यत्वानुप्रेक्षा । एवमस्य मन समाधानभ्य
 शरीरादिषु सृष्टा नोत्पद्यते ततश्च श्रेयसे वर्तते । इत्यन्यत्वाऽ-
 नुप्रेक्षा ।

अथाऽशुचित्वाऽनुप्रेक्षा—शुचित्वं त्रेधा, लोकोत्तरं लौकिकं चेति । तत्राऽत्मनो विशुद्धध्यानजलप्रक्षालितकर्मफलकम्यं स्वात्मन्यवस्थानं लोकोत्तरशुचित्वं, तत्साधनानि सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्र्यतपांसि तद्वन्तश्च साधवस्तन्धिष्ठानानि च निर्वाणभूम्यादिभूतानि । तत्राप्युपायत्वाच्छुचिन्वपदेशमर्हन्ति । लौकिकं शुचित्वं कालाऽग्निमसमृत्तिकागोमयमल्लिङ्गाऽज्ञाननिर्गिचिकित्सत्वमेदादृष्टविधं तदिदं शरीरशुचीकर्तुं न शक्यते कुतोऽत्यन्ताऽशुचित्वात् शरीरमिदमाद्युत्तराशुचिकारणादिभिरशुचिं लक्ष्यते । तद्यथा—आद्यं तावत्कारणं शरीरस्य शुक्रशोणितं च तदुभयमत्यन्ताऽशुचिः । उत्तरकारणमाहारपरिणामादिकृत्वाऽऽहारोऽपि अस्तमात्रं श्लेष्माशयप्राप्य श्लेष्मणा द्रवीकृतोऽधिकमशुचिः भवति, ततः पित्ताशयप्राप्य पच्यमानं आम्लीकृतोऽशुचिरेव भवति, पक्वो वाताशयप्राप्य वायुना विभज्यमानं खलरसभावेन भिद्यते । खलभागो मूत्रपुरीषाद्विद्रवघनमलविनारेण विविच्यते, रसभागः शोणितमासमेदोऽस्थिमज्जाशुक्रभावेन परिणमते । सर्वेषां त्रैषामशुचीनां भाजनं शरीरमस्करवर्द्धशक्यप्रतीकारः । खल्विदं शरीरं स्नानानुलेपनरूपप्रवर्षणस्त्रिमाल्यादिभिरपि न शक्यमशुचित्वमपहर्तुं । अगारवदात्रितमपि द्रव्यमाश्वेवाऽऽत्मस्वभावमापात्यति । शरीरजा अपि गोमयगोरोचनादन्तिदत्तचमरीवालमृगनाभिवृद्धिविपाणमयूरपिच्छसर्पमणिशुक्तिमुक्ताफलादयो लोकेषु शुचित्वमुपगताः । नास्त्यत्र पुनः शरीरे किञ्चित्कर्मनीयं शुचिं वा न जलादीनां शुचिहेतुत्वं । सम्यग्दर्शनादि पुनर्मान्यमानं जीवत्यात्यतिक्रिया—शुद्धिमाविर्भावयतीति तत्त्वमावगम्यता-

चिन्ताऽनुप्रेषा । एवमस्य सैस्मरत शरीरनिवेगे भवति निर्विषणश्च
जन्मोत्थितरणाय चित्तं समाधत्त इत्यशुचित्वाऽनुप्रेषावर्णनम् ।

अथाऽत्रशाऽनुप्रेषावर्णनं विधीयते । उद्वेगार्थमात्रवोपक्षेप,
आम्बका हीहाऽमुत्र चापाययुक्ता महानदीव्योतोवेगतीक्ष्णा इन्द्रिया
दय । अविरलसरलशहरीसहजारवशकुडगप्रमथनस्वच्छसरोत्तरम-
ल्लिकावगाहनमृदुयुग्मस्पर्शमर्हानलविहरणात्त्रिगुणसपत्ता वनविहारिणो
मन्था महाकाया बलवन्तोऽपि वारणा हरितवधर्षिषु स्पर्शनेन्द्रिय-
प्रमत्तचित्ता मनुष्यनिधेयतामुपगम्य वधवधमनवाहनाकुशताढनपा-
र्यिगतात्त्रिजनित्र तीव्र दुःखमनुभवन्ति । नित्यमेव च स्वयुष्यस्वच्छ-
न्टप्रचारमुख्यं वनवासम्याऽनुम्भरन्तो महान्तं खेदमवाप्नुवन्ति ।
तथैव जिह्वेन्द्रियविषयलोभान् व्योतोवेगावगाहिमृतहन्तिशरीरस्था
वायसा अपारभागरावर्तान्ति पातन्त्यमनमुपनिपतन्ति । मत्स्याश्चा
गाधमल्लिमचारिणो लोवनगोचरानीता रमनेन्द्रियवशागता आमि
षमीभेन लोहमाम्बाद्य म्रियन्ते । घ्राणेन्द्रियलोलुपाक्षौपघगबहुव्व
पत्नगा विनिपातमिच्छन्ति, मधुरराश्च तानगधलुब्धा गजकर्णप्रल
सलक्षुरगम्य मरणमामादयन्ति । चक्षुरिन्द्रियविषयाकृता प्रणीपाबलो-
केन लोका पतद्वा व्यसनप्रपानाऽभिमुक्ता भवन्ति । श्रोत्रेन्द्रिय
विषयमगाकृष्टमनमो गीतञ्चनिविषगविम्भृतनृणप्रसना हरिणा अनर्थो
न्मुक्ता भवन्ति । परत्र च नानानानिषु बहुभिर्दुःखप्रज्वलितासु पर्य
तन्ति । तथा स्वयप्रभाङ्गसगतसुगन्धदर्शनामत्रोमाऽऽष्टृष्टचित्तोऽथ

स्वप्ने यदि विभक्तिरपि भवति ।

श्रीवो विद्याधरचक्रवर्ती त्रिखडाधिपति सपुत्र सबाधवो निघनता-
मुपगत । तथा च रसनेन्द्रियघ्राणेन्द्रियलोलुप सुभूम सकलचक्र-
वर्ती षट्खडाधिपतिर्वणिग्वेपधारिणा जन्मान्तरवैरिणा समुद्रमये
मरणमुपगत । तथा च वर्वरीचिलातिकानृत्यावलो रुनविहिताऽऽसक्ति-
र्दमितारिरर्द्धचक्रवर्ती सकलपरिजनसमेतो विराममुपजगाम । तथा
च हस्तिपकमधुरगीतरवश्रवणसमक्तमतिरमृतमतिर्यशो वरमहाराज-
महादेवी स्वकुलपरिभ्रष्टा कुष्ठाधिष्ठितशरीरा मृतिमुपगम्य नरऋदु ख-
भागिनी बभूव । एवमैकैकन्द्रियविषयोर्विषसमैस्तथाविधा अपि विनष्टा-
र्किं पुन पचेन्द्रियविषयाभिलाषिण इत्येवमाद्यास्त्रवदोषाऽनुचिन्तन-
मास्त्रवाऽनुप्रेक्षा । एवमस्य चिन्तयत क्षमादिवर्म श्रेयस्त्वबुद्धिर्न
प्रच्यवते । सर्वेऽप्येते आस्त्रवदोषा कर्मवत्सृतेन्द्रियस्य न भवन्ति ।
इत्यास्त्रवाऽनुप्रेक्षावर्णनम् ।

अथ सवराऽनुप्रेक्षावर्णनं विधीयते । आस्त्रवनिरोधं सवरं ।
यथा वणिङ्महार्णवे यानपात्रविवरद्वारजलास्त्रवपिधाने निस्पद्रवमभिल-
षितदेशान्तरं प्राप्नोति तथा मुनिरपि ससारार्णवे शरीरपोतस्येन्द्रिय-
विषयद्वारकर्मजलास्त्रवतपसा पिपायं मुक्तिरेवापत्तनं निर्विघ्नं प्राप्नोति
इत्येव सवरैर्गुणाऽनुचिन्तनं सवराऽनुप्रेक्षा । एवमस्य चिन्तयत मवरे
नित्योद्युक्तता भवति । इति सवराऽनुप्रेक्षावर्णनम् ।

अथ निर्जराऽनुप्रेक्षावर्णनं विधीयते । कर्मेकदेशगलनं निर्जरा,
साऽपि द्वेषा, उदयोद्वीरणाविकल्पात् । तत्र नरकादिषु कर्मफल-
विपाकौटयोद्भवा । परीपहजयोद्वीरणोद्भवा । सा शुभाऽनुबधा

निरनुवधा चेत्येव निर्जराया गुणदोषभावन निर्जराऽनुप्रेक्षा । एव
मस्याऽनुम्परत कमीर्नजराये वृत्तिर्भवति । इति निर्जराऽनुप्रेक्षा-
वर्णनम् ।

अथ लोकाऽनुप्रेक्षावर्णनं विधीयते । जीवादिपदार्थाधिकरण
लोक समन्तादनतानतस्वात्मप्रतिष्ठाऽऽकाशसुबहुमयप्रदेशस्थितस्त
नुवातधनानिग्रहनादधिवेष्टितो लोकस्तन्मध्यगता त्रसनाडी, तन्मध्ये
महामेरुस्तम्याध स्थिता नरकप्रस्तारा, मेरुपरिवृता शुभना
मानो द्वापसमुद्रा द्विद्विर्विष्कमा वलयाकृतयो, मेरुरूपरि स्वर्ग-
पद्भ्यानि, तेषामपरि सिद्धक्षेत्र । एतमधस्तिर्यगूर्द्धभेद्रभिन्नस्य चतुर्द
शरज्जुत्मेधस्य सप्तकपचैरज्जुप्रसृतपूर्वापरविभागस्य सप्तर्ज्जुवि
स्तारदक्षिणोत्तरदिग्भागस्य वेनासनसहस्रीमृदगसमानाऽऽकारस्य पट्ट-
द्रव्यनिचितम्याहृत्रिमस्यानाग्निघनस्य लोकस्य स्वभावपरिणामप-
रिणाहसस्थानाऽनुचितन लोकाऽनुप्रेक्षा । एवमस्या यवम्यनस्तत्त्वज्ञान-
विशुद्धिर्भवति । इति लोकानुप्रेक्षावर्णनम् ।

अथ बेधिर्दुर्लभाऽनुप्रेक्षावर्णनं विधीयते । स्वर्घाटराऽऽवाप्तपु
ल्लविशरीरेषु स्वर्गा असरयातलोकमात्रा, एकैकस्मिन् स्फुटस
स्यातलोकमात्रा अडरा, एकैकस्मिन्नडर आधासा असरयातलोक
मिनाएकैकमित्रावासे पुलयोऽसस्यातलोकप्रमाणा, एकैकस्मिन्पुल्लौ
अमस्यातलोकप्रमितानि शरीराण्येकैकस्मिन्निगोदशरीरे जीवा
सर्वातीतकालमिद्वानामनतगुणा । उक्तं च ।

एयनिओयसररे जीरा द-रपमाणदा विद्धा ।
सिद्धेहि अणतगुणा सव्येण चित्तीदकालेण ॥

इत्येव सर्वलोको निरन्तर निचित स्यावरैस्ततस्तत्र वालुकासं-
मुद्रे पतितवज्रसिक्ताकणिकेव असता दुर्लभास्तत्र च विकलेंद्रियाणां
प्रचुरमूयिष्ठत्वात्पचेन्द्रियता गुणेषु कृनज्ञतैव कृच्छ्रूलम्या । तत्र च
तिर्यक्तु पशुमृगपाक्षिसरीसृपादिषु बहुषु सत्सु मनुष्यमत्रश्चतुष्पथे रत्न
राशिवहुरासदस्तत्प्रच्यवे पुनस्तदुपपत्तिर्दग्धा तरुपुद्गलतद्भावाऽऽपत्ति
वद्दुर्लभा । तल्लामे च कुदेशानां हिताहितविचारविरहितानां पशुस-
मानमानवाकीर्णानां बहुत्वात्सुप्रदेश पापाणेषु मणिरिव न सुलभ ।
लब्धेऽपि सुदेशे पापकर्मनीमकुलाकुलत्वात्कुले जन्म वृद्धोपसेवावि-
रहिते विनयवत्कृच्छ्रूलम्य । लोकास्य कुले हि जाति प्रायेण
शौलविनयाचारसंपत्तिकरी भवति । सत्यामपि कुलसपदि दीर्गायुरि-
न्द्रियबलरूपनीरोगत्वादीनि दुर्लभानि । सर्वेष्वपि तेषु लब्धेषु सद्ध-
र्मप्रानिलभो यदि न स्यात् व्यर्थं जन्म वदनमिव दृष्टिविकल । तमे
वमतिदुर्लभं सद्धर्मं कथं कथमप्यवाप्य विषयसुखे रजन भस्मार्थं
चन्दनदहनमिव विफल । निरक्ताविषयसुखस्य तपोभावना धर्मप्रभाव
नासुखमरणालक्षण समाधिर्दुर्लभस्तस्मिन्सति बोधिलाभ फलवान्
भयतीति चिंतन बोधिदुर्लभत्वाऽनुप्रेक्षा । एवमस्य भावयतो बोधिं
प्राप्य प्रमादो न कदाचित्पि भवति । इति बोधिदुर्लभाऽनुप्रेक्षावर्णनम् ।

अथ धर्मस्वाख्याताऽनुप्रेक्षावर्णनं विधीयते । चतुर्दशगुणस्था-
नानां गत्याद्विचतुर्दशमार्गणास्थानेषु स्वतत्त्वविचारलक्षणो धर्मः ।
निश्रेयसप्राप्तिहेतुरहो भगवद्भिरर्हद्भिः स्वाम्यात इति चिंतन धर्म-
स्वाख्यातत्वाऽनुप्रेक्षा । एवमस्य चिंतयतो धर्मानुराग सत्प्रतिपन्नो
भवति । इत्येव चिंतनं सम्यानविषयमष्टमं धर्म्यम् ।

अथाऽऽज्ञाविषयस्वरूपाद्युच्यते । आज्ञाविषयमतीन्द्रियज्ञानविषय विज्ञातु चतुर्षु ज्ञानेषु बुद्धिशक्त्यभावात्परलोकवधमोक्षलोकालोकमत्तद्विषयवृद्धिप्रभावधर्माधर्मकालद्रव्यादिपदार्थेषु सर्वज्ञप्राप्त्यात्तत्प्रणानाऽऽगमरहितमवितथ नान्ययति सम्यग्दर्शनम्बभावत्वान्निश्चयचित्तन नवम धर्म्यम् ।

अथ हेतुविषयस्वरूपमुच्यते । हेतुविषयमागमविप्रतिपत्तौ नयविशेषगुणप्रधानभावोपनयदुर्धर्म्याद्वाटप्रतिक्रियाऽवलम्बितस्तर्कानुसारिरुचे पुरुषस्य स्वममयगुणपरममयशेषविशेषपरिच्छेदेन यत्र गुणप्रवर्षस्तत्राऽभिनिवेश श्रेयानिति म्याद्वाटार्थिकप्रवचने पूर्वापराविरोधहेतुपरिग्रहणमाम्येन समवस्थानगुणानुचितन हेतुविषय दशम धर्म्यम् ।

मर्षमेतद् धर्म यान र्पातपद्मशुद्धलेद्याबलाधानमविरतादिसराग गुणस्थानभूमिक द्रव्यभानात्मकमत्प्रकृतिशयकारण । आ अप्र मत्तादन्तर्मुहूर्त्तकाऽपरिवर्तन परोक्षज्ञानत्वान् क्षायोपशमिकमात्र स्वर्गीपवर्गगतिफलसर्वर्तनीय । शेषैकविंशतिद्वयभावलक्षणमोहनी योपशमक्षयनिमित्तामिनि ।

शुद्धध्यान त्रिविध, शुद्ध, परमशुद्धमिति । शुद्ध द्विविध पृथक्स्वविनर्कवोचारमेकत्ववितर्कवोचारमिति । परमशुद्ध द्विविध, सूक्ष्म क्रियाऽप्रतिपानिसमुच्चिताक्रियानिवृत्तिभेदात् । तद्वत्तण द्विविध, भाव्यमाध्यात्मिकमिनि । गात्रनेत्रपरिस्पन्विरहित अभनृमोद्वारात्विभित्तमनमिव्यक्तप्राणायानप्रचारत्वमुच्चिताप्राणायानप्रचारत्वमपरानि-

तत्त्व बाह्य, तदनुमेय परेषामात्मन स्वसवेद्यमायात्मिकं तदुच्यते ।
 पृथक्त्व नानात्व, वितर्को द्वादशागश्रुतज्ञान, वीचारोऽर्थव्यजनयोगस-
 क्राति, व्यजनमभिधान, तद्विषयोऽर्थ, मनोवाक्कायलक्षणो योग,
 अन्येऽन्यत परिवर्तन सक्राति । पृथक्त्वेन वितर्कस्यार्थव्यजनयोगेषु
 सक्रातिवीचारो यस्मिन्नस्तीति तत्पृथक्त्ववितर्कवीचार प्रथमं शुरु ।
 तद्यथा—अनादिसभूतदीर्घससारस्थितिसागरे पार जिगमिपुर्मुमुक्षु
 स्वभावविजृम्भितपुरपाकारसामर्थ्याद्द्रव्यपरमाणु भावपरमाणु वैकमव
 लव्य सहनाऽशेषचित्तविक्षेपो महासवरसमृत कर्मप्रकृतीना स्थित्य-
 नुभागो हासयन्नुपशमयन् क्षपयँश्च परमबहुकर्गनिर्जरस्त्रिपु योगे
 प्वन्यतमस्मिन्वर्त्तमान एकस्य द्रव्यस्य गुण वा पर्याय वा बहुन-
 यगहननिर्लीन श्रुतरविकिरणोद्योतबलेनान्तर्मुहूर्त्तकाल प्रायति,
 तत परमर्थान्तर सक्रामत्यथ वाऽन्यैर्नार्थस्य गुण वा पर्याय वा
 सक्रामति पूर्वयोगाद्योगान्तर न्यजनाद् व्यजनान्तर सक्रामति इति ।
 अर्थार्थान्तरगुणगुणान्तरपर्यायपर्यायान्तरेषु योगत्रय सक्रमणेन तस्यैव
 ध्यानस्य द्वाचत्वारिंशद्भगा भवन्ति । तद्यथा—षण्णा जीवादिपदा-
 र्थाना क्रमेण ज्ञानवर्णगतिस्थितिवर्त्तनाऽवगाहनादयो गुणास्तेषा
 विकल्प्या पर्याया । अर्थादन्योऽर्थोऽर्थान्तर गुणादन्यो गुणान्तर
 पर्यायादन्य पर्यायान्तर । एवमर्थार्थान्तरगुणगुणातरपर्यायपर्याया-
 न्तरेषु षट्सु योगत्रयसक्रमादष्टादश भगा । अर्थाद्गुणगुणातरपर्या-
 यपर्यायान्तरेषु चतुर्षु योगत्रयसक्रमणेन द्वादश भगा भवन्ति ।
 एवमर्थान्तरस्यापि द्वादश भगा भवन्ति । सर्वे सर्पिडिता द्वाचत्वा
 रिंशद्भगा भवन्ति एवविध

योगे स्थित्वा क्रमेण सूक्ष्म मनोवचनोच्छ्वासनिश्वास निरुध्य सूक्ष्म
 काययोग स्यात्तस्यैव सूक्ष्मक्रियाऽप्रतिपातिभ्यान् भवति तच्छुद्ध
 सामान्येन तृतीय परमशुक्लाऽपेक्षया प्रथम । यदा पुनरन्तर्मुहूर्त्तशेषा-
 युष्कस्तदधिकस्थितिकर्मत्रय सयोगिनिस्तदात्मोपयोगातिशय-
 कर्मातिशातनसमर्थ सामायिकखड्गसहायो विशिष्टक्रियो महाम
 वरसमृतो लग्नुर्मपरिशातनश्च भूत्वा शेषकर्मरेणुपरिशातनशक्ति
 स्वभावात्समयैकदण्डके चतु समये दण्डकपाटलोकप्रतरपूरणाभि
 स्वात्मप्रदेशविसर्पणे जाते तावद्भिरेव समयैरुपसहृतविसर्पण
 आयुष्यसमीकृताऽद्यानित्रयास्थितिनिर्वर्तितसमुद्धातक्रिय पूर्वं
 शरीरपरिमाणो भूत्वाऽतर्मुहूर्त्तेन पूर्वत्रक्रमेण योगनिरोध विधाय
 प्रथमपरमशुक्लध्यान निष्ठापयन् तत समये द्वितीयपरमशुक्लध्यान
 प्रारब्धुमर्हति । तत्पुनरत्यतपरमशुक्ल समुच्छिन्नप्राणापानप्रचारसर्व
 कायवाङ्मनोभोगप्रदेशपरिषदक्रियाव्यापारतया समुच्छिन्नक्रियानिव
 र्त्तित्युच्यते । तत्र ध्याने सर्वास्त्रनिरोधे सति सर्वशेषकर्मपरिशातन-
 सामर्थ्योत्पत्तिमतोऽयोगिकेयलिन सपूर्णशीलगुण सर्वससारदु खज्वा-
 लापरिष्वगच्छेदजनन साक्षान्मोक्षकारण भवति । स पुनरयोगके-
 वली भगवाँस्तदा भ्यानानल्पनिर्दग्धमर्वमलकलकेन्धनो निरस्त
 प्रतिसारि । उपरिस्थितान्येव जानात्यनुसारि । उभयपार्श्वे स्थि-
 तानि पदानि नियमेनानियमेन वा नात्युभयसारि । एवमेकस्य
 पदस्यार्थ परत उपश्रुत्यादावते मध्ये वाऽशेषग्रथार्थावधारण
 पदानुसारित्व । द्वादशयोजनाऽऽयामे नवयोजनविस्तारे घ्रक
 धरम्कंधायारे गन्वाभिखरीष्टमनुष्यादीनामक्षरानक्षररूपाणा ना

नाविधकगवितशब्दाना युगपदुत्पन्नाना तपोविशेषबल्लामाऽऽपादित-
 सर्वज्ञप्रदेशप्रकृष्टश्रोत्रेन्द्रियपारिणामान्सपामेककाले ग्रहण तत्प्रति-
 षान्तसमर्थत्व च सभिनश्रोतृत्व । तत्र शक्तिविशेषाऽऽविर्भा-
 विनामाधारणरमनेन्द्रियधृतापरणवीर्यान्तरायक्षयोपशमागोपागनाम
 लामापेशम्यावप्रननवयोजनक्षेत्राद्बहिर्बहुयोजनविप्रकृष्टक्षेत्रादायातम्य
 रसम्याम्बादनसामर्थ्य दुराम्बादनमेव शेषेष्वपीन्द्रियविशेषेष्वधृतक्षेत्रा-
 द्बहिर्बहुयोजनविप्रकृष्टक्षेत्रादायतेषु ग्रहणसामर्थ्य योज्य । रोहिण्यादि-
 पचशनमहाविद्यादेवताभिरनुगतागुष्टप्रदेशनादिसप्तशतभुक्तविद्यादेव
 ताभिस्ताभिरागताभि प्रत्येकमात्मीयरूपसामर्थ्याविष्करणरूपनकुश-
 लाभिर्वैगवताभिरचलितचारित्रस्य दशपूर्वमुन्तरसमुद्रोत्तारण दशपूर्वित्व
 धृतकेवलिना चतुर्दशपूर्वित्व । अष्टौ महानिमित्तान्यातरिक्ष भौमा-
 गस्वरव्यगनदक्षणाच्छिन्नस्वप्ननामानि । तत्र रविगशिग्रहनक्षत्रतारा-
 मगणोदयास्तमयाभिरतीनानागतफलप्रतिभागप्रदर्शनमानरिक्ष ।
 भुवोद्यनसुषिरस्निग्धरूक्षाभिविमावनेन पूर्वाभित्तिस्सूत्रविद्यामेन वा
 वृद्धिहानिजयपराजयादिविज्ञान भूमेरतनिहितमुवर्णरजतादिसम्बन्ध
 च मौम । तिर्यङ्मनुष्याणां सत्त्वसमाववातादिप्रकृतिरसरधिरादिघा-
 तुशरीरवर्णगन्धिघ्नोन्नतागप्रत्यगदर्शनम्पर्शनादिभिस्त्रिकालमाविमुक्त
 दुष्ठादिविमावनमग । नरनारीस्वरपिगलोलूकरपिवायसशिवाशृगाला
 दीनामक्षराऽनसरात्मकशुभाशुभशब्दश्रवणेनेष्टानिष्टफलाविर्भावक
 स्वर । शिरोमुखश्रीवादिषु तिलकमशकलक्ष्मणादिवीक्षणैः त्रिसाल
 हिताहितवेदन व्यनन । पाणिपादनलवक्ष म्बलादिषु श्रीवृक्षस्वस्तिरुभ
 न्गारकशकुलिशादिलक्षणरीक्षणान् त्रिसालिस्थानमानैधर्मादिवि-

शेषण छक्षण । वस्त्रशस्त्रोपानदासनशयनादिषु देवमानुषराक्षसकृतवि-
किट्टपापाणजात्यकनकवल्लुब्धात्मस्वभावस्तदनतर पूर्वप्रयोगादाविद्ध-
कुलालचक्रवदसगत्वादपगतलेपालानुवत्तथावधच्छेदादेरहवजिवत्तथाग-
तिपरिणामादग्निशिखावदूर्द्ध्वं गच्छतीत्यालोकाताद्गत्युपग्रहकारणधर्मा-
स्तिकायाऽभावादलोक न गच्छति । एवमुक्तधर्म्यशुद्धयो राद्धातस-
द्भावविषयसामान्ययोर्विषय प्रत्यभेद, -अयं तु विशेष । धर्मध्यान
सकपायपरिणामस्यैकस्मिन्वस्तुनि चिरकाल न तिष्ठति रथ्याऽवस्थित-
प्रदीपवत् । शुद्धयान पुनर्वीतरागपरिणामस्यैकस्मिन् वस्तुनि धर्म-
ध्यानावस्थानकालात्सस्येयगुणमचचलत्वादवतिष्ठते मणिप्रदीपवत् ।

एवमुक्तं द्वादशविध तप सर्वार्थसाधन, तत एव हि ऋद्धय
सनायते । ताश्चर्द्धयो बुद्धिक्रियाविक्रियातपोवलौपधरसक्षेत्रभेदादष्ट-
विधा । तत्र बुद्धिमहर्द्धिनाम बुद्धिरवगमो तद्विषया बुद्धिऋद्धिर
ष्टादशविधा । केवलमवधिर्मनःपर्ययज्ञानं बीजबुद्धि कोष्ठबुद्धि पादा-
नुसारित्वं मभिन्नश्रोतृत्व दूराऽऽस्वादनस्पर्शनघ्राणदर्शनश्रवणसम-
र्थता दशपूर्वित्वं चतुर्दशपूर्वित्वं चाष्टागमहानिमित्तज्ञता प्रज्ञाश्रव-
णत्व प्रत्येकबुद्धिता वादित्वं चेति । तत्र द्रव्यक्षेत्रकालभावकर-
णक्रमव्यवधानाऽभावे युगपदेकस्मिन्नेव समये त्रिकालवर्तिसर्वद्रव्य-
गुणपर्यायपदार्थाविभासक केवलज्ञान । द्रव्यक्षेत्रकालमावै प्रत्येक
विज्ञायमानदेशपरमसर्वभेदभिन्नमवधिज्ञानाऽऽवरणक्षयोपशमनिर्मित्त
रूपिद्रव्यविषयमवधिज्ञान । द्रव्यादिभेदै प्रत्येकमवगम्यमानर्जुविपु-
लमतिविकल्प मन पर्ययज्ञानावरणक्षयोपशमकारण रूपिद्रव्यानत-
भागविषय मन पर्ययज्ञान । सुकृष्टवसुमतीकृते क्षेत्रे सारवति

कालादिसहायापेक्ष बीजमेकमुक्त यथाऽनेकमोटिबीजप्रद भवति तथा
 नो इन्द्रियश्रुतावरणवीर्यान्तरायसेयापशमप्रकर्षे सति सख्येयशब्द
 स्याननार्थप्रतिबद्धस्यानतल्लिगै महैकपदम्य ग्रहणादनेकार्यप्रतिपत्तिर्बी-
 जबुद्धि । कोष्ठाऽगारिकस्यापितानाममकीर्णानामविनष्टाना भूयसा
 घान्यबीजाना यथा कोष्ठावस्थान तथा परोपदेशादवधारितानामर्थ-
 ग्रथबीजाना भूयसामव्यतिकीर्णाना बुद्धचरस्थान कोष्ठबुद्धि । एता
 नुसारित्व श्रेया प्रतिस्मार्थनुस्मार्थुपयसारिभेदात् । तत्र बीजपदादथ
 स्थितान्येव पदानि बीजपदस्थितिलिगेन जानाति भागै शस्त्रकंटक
 मूपिकादिऋतच्छेददर्शनात् कालत्रयविषयलामालामसुखदुःखादिम-
 स्तवन छिन्न । वातपित्तश्लेष्मोदयरहितम्य पश्चिमरानिविभागे चन्द्र-
 सूर्यधराद्विममुद्रमुखप्रवेशनसङ्गमहीमडलोपगूहनादिशुभस्वप्नदर्शनात्
 घृततैलाम्यत्तात्मीयदेहखरकरभारुटापात्रिमामनाद्यशुभस्वप्नदर्शनादा-
 गामिजीवितमरणसुखदुःखाऽऽविर्भाविक स्वप्न । स च द्विविध,
 छिन्नमालाविरत्येन । गजेन्द्रसिंहपोतादिवैदिच्छन्न । पूर्वापरसबधाना
 भावाना दर्शन माला । एतेषु महानिमित्तेषु कौशलमष्टागमहानि-
 मित्तज्ञता ।

अतिमूर्धमार्थतत्त्वविचारगहने चतुर्दशपूर्विण एव विषयेऽनुपयुक्ते
 पृष्टेऽनधीतद्वादशागचतुर्दशपूर्वम्य प्रकृष्टश्रुतावरणवीर्यान्तरायस्यो-
 पशमाविर्भूताऽसाधारणप्रज्ञाशक्तिलामानि सशयनिरूपण प्रज्ञाश्रव
 णत्व । सा च प्रज्ञौत्पत्तिकी वैनयिकी कर्मजा पारिणामिकी चेति
 चतुर्विधा । तत्र जन्मातरविनयजनितसस्कारसमुत्पन्नौत्पत्तिकी ।

विनयेन द्वादशागानि पठत समुत्पन्ना वैनायिकी । दुश्चरतपश्चरण-
बलेन गुरुपदेशमन्तरेण समुत्पन्ना कर्मजा । स्वकीयस्वकीयजातित्रि-
शेषेण समुत्पन्ना पारिणामिकी चेति ।

परोपदेशमन्तरेण स्वशक्तिविशेषादेव ज्ञानसयमविधाने नेपुण्य
प्रत्येकबुद्धिता ।

शक्रादिष्वपि प्रतिबन्धकेषु सत्त्वतिप्रतिहततया प्रतिभया निर-
तरामिधान पररधान्वेषण च वादित्व । इति बुद्धिऋद्धिप्रकरणम् ।

अथ क्रियर्द्धि । क्रियाविषया ऋद्धिर्द्विविधा, चारणत्वमाकाशगा-
मित्व चेति । तत्र चारणाऽनेकविधा, जलजघाततुप्पुष्पत्रबीजश्रे-
ण्यगिशिखाद्यालवनगमना । जलमुपादाय वाप्यादिष्वपकायिक-
जीवानविराधयतो भूमाविव पादोद्धारनिक्षेपकुशला जलचारणा ।
भूमेरुपर्याऽऽकाशे चतुरगुलप्रमाणे जघोत्क्षेपनिक्षेपशीघ्रकरणपटवो
बहुयोजनशताऽऽशुगमनप्रवणा जघाचारणा । एवमितरे बोद्धव्या ॥
पर्यकावस्था वा निपण्णा वा कायोत्सर्गशरीरा वा पादोद्धारनिक्षेपणा
वा ताम्यामन्तरेण वाऽऽकाशगमनकुशला आकाशगामिन । इति
क्रियर्द्धि ।

विक्रियागोचरा ऋद्धिरनेकविधा । अणिमा, महिमा, लघिमा, गरि-
मा, प्राप्ति, प्राक्काम्य, ईशत्व, वशित्व अप्रतिघात, अतर्धान, काम-
रूपित्वमादि । तत्राऽणुशरीरविकरणमणिमा । विसृच्छिद्रमपि प्रविश्या-
ऽऽसीन तत्र चक्रवर्तिपरिवारविभूतिं सजेत् । मेरोरपि महत्तरशरीर
विकरण महिमा । वायोरपि लघुनरशरीरता लघिमा । वज्रादपि
गुस्तरदेहता गरिमा । तत्राऽगुल्यगेण मेरुशिखरदिवाकरा-

स्पर्शनसामर्थ्यं प्राप्ति । अप्सु भूमाविव गमन भूमौ जल इवो
 न्मज्जतनिमज्जनकरणं प्राकाम्य, अनेकजातिस्त्रियागुणद्रव्याधीन
 स्वागाद्भिन्नमभिन च निर्माणं प्राकाम्य मैत्र्यादिरूपमिति केचित् ।
 त्रैलोक्यस्य प्रभुत्वमीशित्व । सर्वजाववशीकरणलब्धिर्वाशित्व ।
 अद्रिमभ्ये वियनीव गमनमप्रतिघात । अदृश्यरूपताऽतर्धान । युग
 पदनेराऽऽकाररूपविकरणशक्ति कामरूपित्वमिति, यथाऽमलीपत्रे
 कर्मूर्त्तार्थाकार स्वागम्य मुहुर्मुहुः करणं कामरूपित्वमिति वा ।
 इति विक्रियाद्विप्रकरणम् ।

तपोऽतिशयद्विं सप्तविधा । उग्रदीप्ततप्तमहाघोरतपोघोरपरा-
 क्रमा घोरप्रह्वचर्यं अघोरगुणप्रह्वचाग्नि इति । तत्रोग्रतपसो द्विविधा,
 उग्रोग्रतपस, अवस्थितोग्रतपसश्चेति । तत्रैकमुपवासं कृत्वा पारण
 विधाय द्विदिनमुपोष्य तत्पारणानन्तरं पुनरप्युपवासत्रयं कुर्वत्येवमे-
 कोत्तरवृद्ध्या यावज्जीव त्रिगुप्तिगुमा सतो ये केचिदुपवसन्ति त-
 उग्रोग्रतपस । दीप्तोपवासं कृत्वा पारणानन्तरमकातरेण चरता कना-
 ऽपि निमित्तेन पष्ठोपवासे जाते तेन विहरतामष्टमोपवाससंभवे तेनाव-
 रतामेव दशद्वादशादिकमेणाघो न निवर्त्तमानाना यावज्जीव येषा-
 विहरणं तेऽवस्थितोग्रतपस । महोपवासकरणेऽपि प्रवर्द्धमानका-
 यवाद्मनोबला दुर्गधरहितवदना पञ्चोत्पलादिसुरभिनिश्वासा-
 प्रतिदिनप्रवर्द्धमानाऽप्रच्युतमहादीप्तिशरीरा दीप्तमनसा । तप्तयस-
 कटाहपतितजलकणवदाशु शुष्काल्पाऽऽहारतया धारणेऽपि त्रमहेश-
 तिरहितास्त्रिभुवनमपि कनीयम्यागुल्योद्धृत्याऽन्यत्र स्थापयितुं सम-
 र्थाश्च पायबलिन । इति बलद्विं ।

अथौषधिरुप्रकरणम् । औषधिरुप्रकरणम् । असायानामप्याम
याना सर्वेषा विनिवृत्तिहेतुरामर्शक्षेजलमलविट्सर्वौषधिप्राप्ताऽऽ
म्याविषयद्रष्टव्यविषयविश्लेषात् । आमर्श सस्पर्शो हस्तपादाद्यामर्श
सकलौषधिं प्राप्नोति येषां त आमर्शौषधिप्राप्ता । क्षेजो निष्पन्न,
उपलक्षणं चैतत्तेन श्लेष्मलालाविप्रुट्सिंहाणकादयश्चौषधिं प्राप्ता येषां
ते क्षेजोषधिप्राप्ता । स्वेदालवनो रजोनिचयो जल स औषधिं
प्राप्नोति येषां ते जलौषधिप्राप्ता । कर्मदतनासिकादिसमुद्भवो मल
औषधिं प्राप्नोति येषां ते मलौषधिप्राप्ता । विटुच्चार शुक्रमूत्र चौषधिं
प्राप्नोति येषां ते विटौषधिप्राप्ता । अगप्रत्यगनखदतनेशादिरव्यव-
स्तत्सम्पर्शा वाट्वादि सर्वौषधिं प्राप्नोति येषां ते सर्वौषधिप्राप्ता । उग्र
विषसंपृक्तोऽप्याहारो येषामाम्यगतो निर्विषो भवति, यदीयवच
श्रवणाद्वा महाविषपरीता अपि निर्विषा भवति त आस्याविषा ।
येषामालोकनमात्रादेवातितीव्रविषदूषिता अपि विगतविषा भवति
ते दृष्टविषा । अथवा आशीविषमविष येषां ते आश्यविषा,
दृष्टविषाणां विषमविष येषां ते दृष्टविषा । इत्यौषधिरुप्रकरणम् ॥

अत्र रसद्विप्रकरणं समुच्यते । रसद्विप्राप्ता षड्विधा, आस्य
विषा, दृष्टविषा, क्षीरास्त्राविषा, मन्त्राविषा, सपिरान्त्रविषा,
अमताऽऽत्राविषाश्चेति । प्रकृतपोबला यतयो य द्रुवते म्रियस्वेति
स तत्क्षणादेव महाविषपरीतो म्रियते त आस्यविषा । आशीविषा
इति केचित्तत्राप्ययमेवार्थस्तदाऽऽशासनादेव म्रियमाणत्वात् ।
उत्कृष्टतपसो यतय क्रुद्धा यमीक्षते स तदैवोग्रविषपरीतो म्रियते
ते दृष्टविषा । विरसमण्यशन येषां पाणिपुटे निक्षिप्त क्षीररसवीर्य-

अयोस्गुणत्रह्यचारिण इति पाठे अयोर शात ब्रह्मचारित्र येषां ते
अयोस्गुणत्रह्यचारिण । शातिपुष्टिहेतुत्वाद्येषां तपोमाहात्म्येन डमरे
ऽतिमारिदुभिस्सवैरकठहव्यवधनरोगादिप्रशमनशक्तिः समुत्पद्यते
तेऽयोस्गुणत्रह्यचारिण । इति तपोऋद्धिः ।

अथ बलर्द्धिः । बलाऽऽवनादृद्धिस्त्रिविधा, मनोवाक्यविषय
भेदात् । तत्र श्रुतावरणवीर्यांतरायक्षयोपशमप्रकर्षे सति खेदमतरेणात्
र्मुहूर्त्ते सकलश्रुतार्थचित्तनेऽवदाता मनोबलिनः । मनोजिह्वाश्रुतावरण
वीर्यांतरायक्षयोपशमातिशये सत्यतर्मुहूर्त्ते सकलश्रुतोच्चारणसमर्था
सततमुच्चैश्चारणे सत्यपि श्रमविरहिता अहीनकटाश्च वाग्बलिनः ।
वीर्यान्तरायक्षयोपशमप्रकर्षादिभिर्भूताऽसाधारणक्रायबलत्वान्मासिक
चातुर्मासिकमावत्सरिकादिप्रतिमायोगरूक्षमपि सर्पिरसवीर्यविपादम
वाप्नोति, मपिरिव वा येषां भाषितानि प्राणिना सतर्पकाणि भवति
ते सर्पिराम्नापिणः । येषां ऋषुष्टप्राप्तं भोजनं यत्किञ्चिदमृतमा-
स्कृदति, येषां वा व्याहृतानि प्राणिनाममृतवदनुप्राहकाणि भवति ।
इति रसर्द्धिप्रकरणम्

अथ क्षेत्रर्द्धिः । क्षेत्रर्द्धिप्राप्ता द्वेया, अक्षीणमहानसा, अक्षी-
णमहालयाश्चेति । लाभांतरायक्षयोपशमप्रकर्षप्राप्तेभ्यो यतिभ्यो
भिक्षा दीयते ततो भोजनाच्चक्रधरस्क्रवावारोऽपि यदि भुञ्जीत
तद्विषये नात्र क्षीयते तेऽक्षीणमहानसा । अक्षीणमहालयलब्धि-
प्राप्ता यतयो यत्र हस्तचतुष्टयमात्रावासे वसति तत्र देवमानुषतिर्य-
म्योनय सवेऽपि निवसेयु परम्परमवाधमाना सुखमासते तेऽक्षीण
महालया इति ।

एवमुक्त तप मामर्ग्यं, तपस्विभिरध्ययितानि क्षेत्राणि तीर्थत्व
मुपगतानि । परम्परविरोधिनाऽपि प्राणिना जातिविरोध कारणविरोध
विभुच्य शातातरगा भवति तप सामर्थ्यात् । किं बहुना तप किं
न साधयत्यपि तु सर्वमेव साधयति । तदेवोक्तम्—

यद्दूर यद्दुराराध्यं यच्च दूरे व्ययस्थितम् ।

तत्सर्वं तपसा साध्य तपो हि दुरितिक्रमम् ॥

तपो यस्य न विद्यते स चचापुष्टो यथा मुचति त सर्वे गुणा,
नासौ मुचति ससार, उपधित्याग पुरुषहितो यतोयत परिग्रहा
दपेतस्ततस्तत सयतो भवति । ततोऽस्य खेने व्यपगतो भवति ।
परिग्रहपरित्याग एवेहिकामुत्रिकपरमसुखकारण निरवद्यमन प्रणि
धान । पुण्यनिधान । परिग्रहो बलवती सर्वदोषप्रसवयोनि ।
नत्वम्या उपधिभिरतृप्तिरन्ति सलिलैरिव सलिलनिधेर्वडवाया ।
उक्त हि—

अनेकाऽऽधेयदुष्पूर आशागर्त्तश्चिराद्बहो ।

वित्र यत्क्षणमात्रेण त्यागेनैकेन पूर्यते ॥

अपि च—

क पूरयति दुष्पूरमाशागर्त्तं दिने दिने ।

यत्रास्तप्रस्तमाधेयमाधारत्वाय कल्पते ॥

परिग्रहसग एव दुःखमयाऽऽकृ जनयतीति । उपात्तेष्वपि
शरीरादिषु संस्कारापोहाय 'ममेद्' भावाऽभाव आर्त्तिचन्य । शरी
रादिषु निर्ममत्वात्परमनिवृत्तिमवाप्नोति यथा यथा पोषयति
तथा तथा लापत्य तज्जनयति, तपस्यप्यनादरो भवति । शरी

